

**CENTENARI DE LA
SETMANA
TRÀGICA**
BARCELONA 1909-2009
GRUPS DE RECERCA LOCAL

La darrera setmana de juliol del 1909 va esclatar a Barcelona una revolta popular que ha passat a la història amb com la "Setmana Tràgica" i que es va estendre a moltes altres localitats catalanes.

Els Grups de Recerca Local de Barcelona dels diferents districtes de la ciutat de Barcelona en col·laboració amb d'altres entitats culturals impulsen tota una sèrie d'actes de manera coordinada amb l'objectiu de commemorar el centenari de la Setmana Tràgica des del rigor científic i també des de la proximitat.

Editen:

Ajuntament de Barcelona

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

Taller
d'Història
de Gràcia

Amb el suport de:

Ajuntament de Barcelona
Institut de Cultura

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana
CCEPC

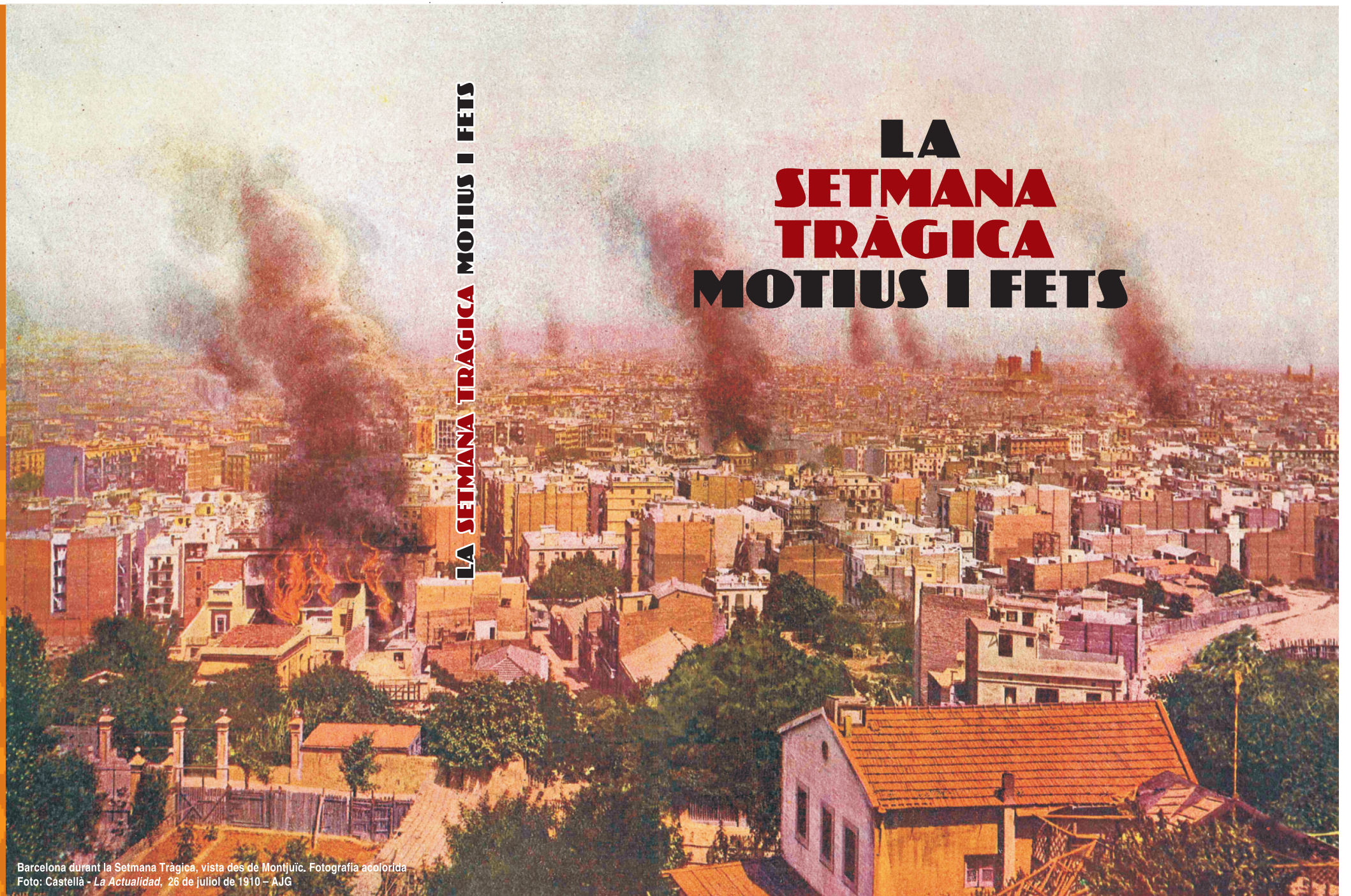
ISBN 846146345-9

9 788461 463459

LA SETMANA TRÀGICA MOTIUS I FETS

LA SETMANA TRÀGICA MOTIUS I FETS

Barcelona durant la Setmana Tràgica, vista des de Montjuïc. Fotografia acolorida
Foto: Cástella - *La Actualidad*, 26 de juliol de 1910 - AJG

LA SETMANA TRÀGICA MOTIUS I FETS

Directores de l'edició:

M. Carme Jiménez Fernández

Núria Sauch Cruz

Editen:

Institut Ramon Muntaner

Ajuntament de Barcelona

Centre d'Estudis Ignasi Iglésias

Centre d'Estudis Montjuïc

CERHISEC

Taller d'Història de Gràcia

Talles d'Història del Clot-Camp de l'Arpa

Editen:

Institut Ramon Muntaner
Ajuntament de Barcelona
Centre d'Estudis Ignasi Iglésias
Centre d'Estudis Montjuïc
CERHISEC
Taller d'Història de Gràcia
Talles d'Història del Clot-Camp de l'Arpa

Primera edició:

Desembre de 2010

Correcció

Pineda Vaquer, Institut Ramon Muntaner
Anna Pallarès

Copyright dels textos: els autors

Copyright de l'edició: els editors

Fotografia de la portada:

Barcelona durant la Setmana Tràgica vista des de Montjuïc

Fotografia acolorida.

Foto: Castellà – *La Actualidad*, 26 de juliol de 1910. Arxiu Josep M. Guzman

Amb el suport de:

ICUB- Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona
Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

Disseny i composició:

Psicogràfics

Impressió:

Ajuntament de Barcelona

ISBN:

978-84-614-6345-9

Dipòsit legal:

B-3235-2011

Sumari

INTRODUCCIÓ	
La Setmana Tràgica als barris de Barcelona <i>per Josep Santesmases i Ollé</i>	7
CONFERÈNCIA INAUGURAL	
Barcelona i la Setmana Tràgica <i>per Isidre Molas</i>	11
CONFERÈNCIA	
La Setmana Tràgica de 1909. Visió dels fets <i>per Teresa Abelló</i>	27
CONFERÈNCIA	
La Setmana Tràgica de 1909. Noves perspectives <i>per Joan Bada</i>	39
CONFERÈNCIA	
La construcció de diverses lectures sobre la Setmana Tràgica. Les instàncies anarquistes i anarcosindicalistes a Barcelona i la revolució política <i>per Pere Gabriel</i>	55
CONFERÈNCIA	
El rebuig a la guerra i al servei militar imperant <i>per Gabriel Cardona</i>	75
CONFERÈNCIA	
La revolució de juliol de 1909. La Setmana tràgica, negra, roja, gloriosa o sagnant <i>per Josep Pich</i>	87
CONFERÈNCIA	
Ferrer i Guàrdia entre la pedagogia i la revolució <i>per Vicent Molina</i>	111
CONFERÈNCIA	
Els fets de la Setmana Tràgica al Barri del Poble Sec i els seus voltants <i>per Júlia Costa</i>	117
CONFERÈNCIA	
Gràcia i la Setmana Tràgica <i>per Joan-Angel Frigola</i>	127
CONFERÈNCIA	
Els fets de juliol de 1939 a l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar <i>per Jordi Rabassa i Xavier de la Cruz</i>	141
ANNEX	
Catàleg de l'exposició "La Setmana Tràgica als barris de Barcelona: motius i fets"	153

INTRODUCCIÓ

La Setmana Tràgica als Barris de Barcelona

Josep Santesmases i Ollé

*President de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i
vicepresident segon de l'Institut Ramon Muntaner*

El projecte «La Setmana Tràgica als barris de Barcelona» és el resultat d'una experiència de col·laboració, de treball en comú, de suma entre diversos centres d'estudis o grups de recerca de distints barris de Barcelona. Una experiència molt recixida que ens serveix per exemplificar que, quan les voluntats de les persones i els centres es troben en un projecte comú, els resultats són realment multiplicadors en un producte d'interès general. No per això es deixa de complir la finalitat primera dels centres d'estudis, que és el propi territori, l'espai físic o geogràfic i la seva gent, a la qual s'adrecen els objectius i la voluntat de servei. El més interessant d'aquest projecte és la interrelació creada entre l'element més específicament local, de barri, de carrer o d'església cremada, com poden ser les rutes o les conferències que a diversos indrets de la ciutat s'estan realitzant per fer conèixer les incidències dels fets de la Setmana Tràgica en l'espai conegut, amb el marc general que representa l'exposició inaugurada l'octubre de 2009 i aquesta mateixa publicació que conclou, resumeix i perpetua el projecte global. Exposició i publicació que serveixen per situar-nos, en el temps i en les circumstàncies de l'època, per emmarcar el desenvolupament general i territorial dels fets.

Altres experiències que hem ajudat a coordinar des de l'Institut Ramon Muntaner (IRM) i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) també han tingut uns resultats molt satisfactoris, fet que ens referma en el convenciment que cal apostar per incentivar col·laboracions entre centres i territoris en propostes d'interès comú. Recents són els casos del bicentenari del naixement del cap militar carlí Ramon

Cabrera a les Terres de l'Ebre o el també bicentenari de la Guerra del Francès, experiències totes elles que, com aquesta, estan relacionades amb personatges o circumstàncies de guerres i revoltes, en uns períodes com poden ser el segle XIX i el primer terç del XX, esgarriuosament carregats de violència. Potser perquè hem entès que la pau i la convivència són les formes raonades per a desenvolupar la nostra vida, l'estudi i el coneixement d'aquest passat convuls ens fa comprendre que no sempre ha estat així, de la mateixa manera que entenem que ara no a tot arreu és així com se solucionen les divergències entre les persones, els pobles i els seus interessos. I això ens ha de fer pensar que és en l'aprofundiment democràtic, molt més enllà d'on som ara, on hem de trobar l'antídoto contra la violència exercida en tots sentits com a fórmula per a conservar o capgirar les coses.

Evidentment han de sorgir en el futur altres temes, potser no tan vinculats a commemoracions, que sense dubte poden ser també molt importants d'estudiar i de fer-ne arribar el coneixement adquirit a la societat. Segur que aquesta reeixida experiència ha d'encoratjar els centres d'estudis de Barcelona a trobar nous motius per treballar conjuntament. De temes no en falten. El mateix creixement de la ciutat fora muralles, que Jacint Verdaguer magníficament retratava en el poema *Les tres muntanyes*, constatant que «Per sa enorme creixença/de gegant/la plana no és prou gran», seria sens dubte un projecte d'interès per als barris barcelonins, per a la ciutat i també com aquest de la Setmana Tràgica, per a tot el país d'on Barcelona n'és capital. Són els centres i els grups de recerca de Barcelona els que de ben segur trobaran nous motius de treball conjunt amb la correspondència i el suport de l'Ajuntament de la ciutat.

El nostre paper des de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i des de l'Institut Ramon Muntaner ha de ser, com ha estat ara, donar suport, coordinar, difondre a través de la xarxa i dels nostres canals informatius a tota la comunitat de centres i a d'altres col·lectius vinculats amb la cultura i la recerca. La CCEPC és una associació que actualment aglutina cent deu centres d'estudis de tots els territoris de parla catalana. El nostre àmbit d'actuació és per definició l'espai europeu on la llengua catalana hi és present, sigui quin sigui el seu ús social, la seva denominació i la seva varietat dialectal. La nostra finalitat és vehicular, coordinar, difondre, fer visible, impulsar les potencialitats dels centres adherits i crear també projectes comuns. Tenim centres a tots els territoris i la nostra seu social està ubicada a l'IEC, al Raval. L'Institut Ramon Muntaner és una fundació constituïda ja fa set anys per la Generalitat de Catalunya i la CCEPC per poder donar suport a tots els centres que s'acullin a les seves convocatòries d'ajuts o que ens demanin la nostra participació en la coordinació de projectes sòlids com aquest. L'experiència, quan és reeixida com aquesta, quan la inversió que entre tots hi hem posat, sigui amb finançament, sigui amb dedicació, es rendibilitza, fa possible encadenar nous projectes per a servir la societat dels nostres àmbits territorials en la cultura, la posada en valor del patrimoni material i immaterial o el coneixement del nostre espai de vida. Els centres d'estudis, com els dels barris i districtes de Barcelona, constitueixen unes

experiències i unes realitats impagables en un entramat que s'escampa, que es relaciona, que manté unes actituds de consciència cívica que han de ser exemples per constituir una societat més rica i responsable, més plena de valors, la manca dels quals és segurament a l'origen de la crisi que darrerament estem patint.

L'exposició inaugurada l'octubre de 2009 va ser comissariada per Teresa Abelló, professora de la Universitat de Barcelona, que va tenir la col·laboració en la documentació, en el consell assessor, en la coordinació, en el tractament d'imatges, en la correcció, etc. de diverses persones vinculades als centres d'estudis de Barcelona i a l'IRM. Una exposició molt ben plantejada, amb un discurs molt raonat, assenyat, clar, uns textos breus, didàctics, entenedors i amb una proliferació d'imatges que ens immergeixen en el període convuls de l'estiu de 1909. Aquesta exposició ha anat circulant per centres i biblioteques de Barcelona i comença a fer circuit per altres poblacions del país.

Si les commemoracions tenen alguna mena de sentit és per a fer-nos entendre d'on venim i per saber on volem anar. El projecte «La Setmana Tràgica als barris de Barcelona: motius i fets» ens ha servit si més no per saber que els temps pretèrits ni han estat fàcils, ni idíl·lics i segurament per saber també cap on no volem anar. Cap on hem d'anar, ens cal decidir-ho entre tots i una bona manera de contribuir-hi és fer-ho des del coneixement del passat i del compromís cívic vers el futur.

Acte inaugural del projecte de commemoració del centenari de la Setmana Tràgica dels Grups de Recerca Local de Barcelona al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. Fons IRM.

LA SETMANA TRÀGICA MOTIUS I FETS

CONFERÈNCIA INAUGURAL

Barcelona i la Setmana Tràgica¹

Isidre Molas i Batllori
Historiador

Detall de l'acte d'inauguració amb la presència del Sr. Ignasi Cardelús en representació de l'Ajuntament de Barcelona; el Sr. Joan Àngel Frigola en representació dels Grups de Recerca de Barcelona, i el Sr. Isidre Molas, encarregat de realitzar la conferència inaugural. Fons IRM.

¹ Transcripció de la conferència inaugural del programa d'actes organitzat pels Grups de Recerca Local de Barcelona que va tenir lloc el dia 6 de juliol de 2009 al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. A càrrec d'Anna Pallarès.

Moltes gràcies per l'amable presentació; moltes gràcies a l'Ajuntament, per l'organització d'aquest projecte d'activitats continuades. I moltes gràcies a tots vostès, als que participen als grups de recerca local perquè són, han de ser, un element important per arribar a formular una interpretació plausible d'alguns fets històrics -no és l'únic, el de la Setmana Tràgica- que, simplement perquè són moviments de tipus popular sempre queden recollits per la història oficial, els diaris i els acadèmics d'una forma singular, amb uns buits incomprendibles sobre material que no s'utilitza perquè s'ha de buscar i, a vegades, és possible que, fins i tot, no existeixi.

Aquests fets controvertits són molts, però en aquest cas repetiré la intervenció de manera més extensa que no ho vaig fer a La Vaca Cega (un col·loqui sobre la Setmana Tràgica) per intentar oferir-los, més que una interpretació, una insinuació de formes de veure els fets d'un esdeveniment que va marcar tota una generació -potser dues- i que, durant molts anys -almenys fins al 1936- va condicionar bona part del bé i el mal de la política d'aquest país (i potser més enllà però, en tot cas, jo crec que sí que ho fa). Aquests fets queden mantinguts en la memòria col·lectiva: els retalls i els fragments d'història oral explicada familiarment constitueixen una manera d'acostar-nos-hi i, per tant, d'alguna manera, té una punta de passió, una punta de judici, una punta de record i també de fabulació, pel pas dels anys, de qui ho explica. Jo intentaré no fer això perquè jo no ho vaig viure (sóc gran, però no tant!); jo no he viscut la Setmana Tràgica a la meua família -diguem que no era un element de diàleg viu que el nen escolta a l'hora de sopar- sinó que l'he reconstruït després, intentant ordenar les peces més sòlides del material que hi ha. Per tant, faré més un marc global que un detall concret, encara que em refereixi als fets de la Setmana Tràgica.

La primera afirmació és que la Setmana Tràgica és un fenomen barceloní; és cert que va haver-n'hi a Granollers, que va haver-hi fets a Sabadell, on es va tallar el tren; també a Terrassa, però, bàsicament, és un fet barceloní perquè Barcelona, en aquest moment, ha fet un gran salt endavant en absorbir el seu *hinterland*: els pobles industrials del voltant. Hi ha hagut un gran creixement de Barcelona, no només des del punt de vista estadístic, de persones que ara són de Barcelona. L'entrada dels pobles del cinturó industrial -Sant Martí, Sant Andreu, Sant Gervasi, les Corts, Sants, Gràcia...- ha permès una cosa que es valora poc però que jo crec que és fonamental: l'extensió de la Barcelona antiga pel pla i, per tant, l'oportunitat de tenir una nova frontera d'expansió que és l'edificació -l'establiment de fàbriques, de magatzems i de cases per viure, en un terreny intermedi de tal forma que, al cap de cinquanta anys, això ja està cobert però que, des dels anys noranta fins a la guerra civil, és una etapa en què la construcció, l'habitatge, creix en aquest *hinterland*. Això, per què ho explico? Perquè hem de pensar que això es produeix no només com a conseqüència de tenir molts fills i que tots es casin, sinó que hi ha hagut un gran creixement de la immigració. Barcelona ha crescut, i creix, sobre la base de la immigració. I la immigració no tota és igual. Per exemple, hi ha la immigració de la burgesia dels pobles del voltant, que quan a Barcelona, fa construir una casa en el centre, viu en el pis principal i lloga la resta.

A aquesta immigració de gent de la burgesia local -que continuen tenint les seves empreses en el poble d'origen- s'hi afegeix el fadrister; és a dir, el segon de la família que no serà l'hereu, que no porta l'empresa, a qui han enviat a estudiar a Barcelona i que s'estableix com a metge o com a advocat, és a dir, com a professionals liberals, lligats al mateix territori al qual arriba la burgesia de fora. Per tant, aquí hi ha un camp d'immigració que no s'ha d'oblidar, que és molt important a la Barcelona del segle XX i renova l'elit social de la capital.

Després hi ha una altra immigració: la immigració de pagesos catalans, valencians i aragonesos, especialment en aquesta etapa i fins al 1909, que van a viure a unes cases diferents, molts d'ells al voltant -si poden, perquè aleshores tot va a lloguer i és fàcil canviar de lloc, perquè hi ha construcció i, per tant, pisos per llogar. Molts d'ells, però, comencen vivint en cases prefabricades, quan no en barraques, i constituïran la base i la mà d'obra industrial de tota aquesta etapa. És una població jove i els joves normalment marxen abans que els grans; és una població que moltes vegades viu a dispesa. És una població, per tant, que viu molt al carrer -això també és un element important per entendre algun dels moviments socials que hi ha i que han canviat d'hàbitat, de mentalitat, de regles. A més a més, viu en unes condicions de treball i de vida noves: amb un horari en què el normal són les 10 hores -s'hi introdueix tot just legalment el descans dominical, encara que no a la pràctica-; un paisatge de xemeneies i una acústica de sirenes per a l'entrada dels torns; un treball femení normalitzat i extens en el tèxtil -en algunes tasques del tèxtil: a filadores o al ram de l'aigua-; un treball de menors normalitzat -a partir dels deu anys treballar en tallers ja és normal-; i l'existència d'un treball a preu fet que es fa a casa i on un hi posa el capital.

Així doncs, és un tipus de societat, bastant diferent de la societat dels anys cinquanta. I entendre aquesta societat, intentar posar-s'hi a dintre, és entrar dins d'un dels conflictes importants de l'existència de la Barcelona de començaments de segle. Així, Barcelona creix demogràficament: hi ha molta més gent que al 1895 o 1896 i, a més a més, està expandida i aquest creixement humà està basat, naturalment, en el fet que hi ha feina. Hi ha hagut, per tant, un creixement industrial fort.

Al 1898 hi ha la gran crisi, però al 1899 tot continua funcionant. És clar que les condicions en alguns camps són dures, perquè el tèxtil té unes crisis periòdiques i unes necessitats de magatzems per als estocs que moltes vegades l'empresari no valora prou. Però el creixement de la societat industrial és extraordinari en els primers deu anys de segle i la figura del fabricant del segle XIX es manté com a capità d'indústria i, al mateix temps (després en farà una altra al·lusió), com a dirigent social i com a dirigent polític. El capità d'indústria no només és un gran fabricant que domina -o no- un sector, sinó que, a més, socialment fa recepcions i balls que són els que marquen els nivells dins de la classe alta. I, després, és un polític que, normalment barreja la família o considera que hi ha de tenir algú sempre col·locat i compromès amb la vida política.

Per tant, hi ha el creixement de la ciutat (immigració); hi ha el creixement econòmic (societat industrial) i, en aquest context, hi ha un tercer fenomen que cal recordar abans d'entrar en la Setmana Tràgica. Al final del segle XIX s'ha produït un tornar al passat, per dir-ho d'alguna manera, en l'esforç de recristianització de les classes dirigents de Catalunya -de Barcelona, per a ser més precis-. Què vull dir, amb això? Els ordes religiosos que han estat expulsats de França i que vénen a Espanya inicien una etapa continuada, que anirà més enllà de la Setmana Tràgica, d'establiment d'escoles per a la formació de la nova classe dominant i, per tant, per a la recristianització de la societat. I, això, ho fan d'una forma conscient, com una activitat; no és que fessin escoles per fer diners: feien escoles per fer bons catòlics i que les classes dirigents fossin catòlics "com tocava" i trencar la línia històrica segons la qual, per tal que la societat fos cristiana, calia fer una contrarevolució per una via militar de sublevació, del carlí.

Es tractava de la formació ideològica com un element important a través de l'ensenyament. I, a través de l'ensenyament, això és possible? Doncs sí, perquè a aquestes escoles hi anaven els fills de la burgesia creixent i se'ls socialitzava dins d'una mateixa comunitat, se'ls donava una història comuna -una trajectòria comuna- a persones destinades a ser els dirigents de la societat al cap de deu o de vint anys. Per això era tan important l'escola, tant o més que cap altra cosa; com els exalumnes, que n'eren el punt clau perquè després es reconeixien entre ells i, molts, a la universitat -perquè en aquesta època ja comencen a anar més a la universitat- retroben els fadrísters que vénen del poble i que es quedaran a Barcelona i constituïran el gruix de la classe dirigent barcelonina.

Tot això és ara fàcil, o possible, d'explicar, però, ¿n'eren conscients els qui ho van fer? Jo crec que menys del que sembla, però sí que hi havia la idea de la recristianització perquè no passés com a França. Són justament els ordes religiosos que, amb l'acord del Vaticà a París, decideixen que se'n vagin de França i són els que vénen sobretot a Catalunya, que és el que queda més a prop i on hi ha el perill que la nova societat moderna mantingui el to que havia mantingut en el període anterior, més aviat tebi o, simplement, laic -especialment, i ho cito així perquè no hi tindrà més joc en el tema, els jesuïtes, que es convertiran en el punt central de l'organització conscient de realitzar una obra d'apostolat, de recristianització, de la societat. Per tant, serà un element important de la formulació de l'anticlericalisme, i això durarà com un element viu fins a la República.

Aquesta Barcelona que ha canviat ho ha fet en el marc d'una societat que des de 1875 ençà ha canviat també; la societat espanyola ha canviat, però no tant com la societat barcelonina. En canvi, però, el sistema polític i el sistema de partits que va permetre l'establiment de la pau civil sobre la base de marginalitzar republicans i carlins i donar el poder a les classes dominants agràries o industrials, continua impertèrrit. Es muntava primer sobre una base de sufragi censatari -és a dir, només votaven els que pagaven una determinada contribució o les "capacitats" que en deien; és a dir, els que tenien estudis superiors, que eren els fadrísters de les famílies que pagaven les contribucions. Però

quan es va establir el sufragi universal calia ordenar-ho, perquè es podia córrer el perill de perdre bous i esvelles i que una altra vegada els “descordats” -com en deien- tornessin a manar. Van idear un sistema, que en deien el caciquisme, que volia dir un sistema de retracció de l’opinió i de decisió a través de les elits locals i la preparació de les eleccions mitjançant la línia de comandament -trampa o no, “*pucherazo*” o no, és igual. Això va anar funcionant al segle XIX amb una etapa d’expansió -que a més a més va coincidir amb una etapa d’expansió a Europa i, per tant, va funcionar. Però la pèrdua de Cuba i Puerto Rico –aquest darrer sempre ens el deixem, i també les Filipines, però Puerto Rico era molt important per al capital català, tant com Cuba- va ser un cop molt dur, de moment; va ser una sotragada al sistema, però el sistema continuava funcionant.

De tota manera, el caciquisme aguantava bé si no hi havia un règim d’opinió pública, és a dir, si no hi havia uns nuclis organitzats amb una opinió política que intentessin controlar les eleccions sobre la base dels interventors. Aquests eren una de les bases fonamentals en controlar el cens, evitant que no hi possessin els morts perquè algú, suplantant-los, pogués votar; controlant els que anaven a votar i el recompte -l’alteració bàsica es feia fonamentalment després del recompte: canviaven una acta per una altra i s’ha acabat! Per tant, era molt important l’existència d’interventors i això implicava que hi hagués persones amb una certa idea política que s’oferissin un diumenge i que, a més, evitessin després la substitució de l’acta.

El lloc on es trenca Espanya és Barcelona, i es trenca el 1901 amb una participació a la folga de veritat d’un deu per cent del cens –a tall d’exemple, el percentatge de gent en un moment de trencament, d’enfrontament fort, al 1901 (els quatre presidents), és un deu per cent. Però es trenca i ho fa sobre una aliança entre la Lliga Regionalista -acabada de fundar- i Unió Republicana, constituïda de bell nou; una aliança estranya, pel que vindrà després però, en aquell moment, essencial, perquè els dos eren partits d’idees o d’interessos i el que no volien era el control caciquista del resultat de les eleccions en el qual el governador ja anunciava qui havia guanyat i qui havia sortit diputat, la qual cosa es validava amb les actes que fes falta.

Per tant, el vell caciquisme, el que havia fet funcionar sense traumes la Restauració, que donava sempre la victòria al partit del govern -el qual el designava el rei quan el partit que hi havia prèviament estava gastat, o quan el partit previ a l’oposició amenaçava de trencar el joc de cartes i passar-se a la línia més dura- es trenca el 1901. En aquestes eleccions, primer a les legislatives i després a les municipals al novembre, es produeix el canvi d’orientació: el caciquisme s’enretira, els conservadors no s’hi presenten -la qual cosa vol dir que el vot conservador ideològic va votar l’alternativa de la Lliga, que era l’alternativa conservadora- i els liberals, simplement, ja no gasten un duro perquè, si han de perdre, no val la pena; per tant, deixen de ser a l’Ajuntament de Barcelona, excepte algun escadusser que va sortir més tard però sol, per algun districte (em penso que és un de sol).

El fet és que l'any 1901 el caciquisme es trenca a Barcelona i es trenca, i això és molt important, el partit conservador; el partit conservador de Cánovas del Castillo desapareix -no desapareix perquè no en quedi cap dels seus membres, sinó com a força que mana i que té capacitat de decidir. Justament per això, la Lliga Regionalista es construeix i es reconstrueix en aliança al començament i després en oposició, perquè els públics són diferents, amb la Unió Republicana. S'imposa a Barcelona un sistema d'eleccions que en deien aleshores "sinceres", que mai no porten gaire gent a votar -ni als uns ni als altres ni tots dos junts; quan vota més gent és amb Solidaritat Catalana i deu arribar a la meitat del cens. La participació és escassa però la polèmica i l'enfrontament és fort i, aleshores, canvia tot el sistema polític de la ciutat: el joc de conservadors i liberals s'acaba i surt una altra oposició que és la pròpia de la societat industrial, diguem-ho així, de Catalunya.

Per una banda, s'ha creat la Lliga que en començar segurament es crea -com el seu nom indica- com una lliga, no com un partit on, com deien ells: "Aquí hi cap tothom", amb un objectiu que és l'autonomia de Catalunya. Aquest, però, assumeix el partit conservador rebel en contra d'un govern que no li fa cas, en el qual se sent menystingut i que ha desaparegut la prova de Duran i Bas d'intentar una línia de reforma. Aleshores, la Lliga es converteix en l'alternativa als Republicans, és a dir, en l'alternativa del partit d'ordre, lligat al món industrial, que preconitza una reforma del sistema polític sense canviar el règim -dient-ho d'una altra manera: es pot fer dins la monarquia.

Després es crea un altre grup de l'ala dreta molt important -més del que han dit tots els que han tractat aquest tema- que es diu Comitè de Defensa Social, que són els catòlics. I els catòlics no fan un partit, fan un "inter" partit: agafen els catòlics militants més lligats al bisbat i estableixen un front comú d'integristes de la Lliga, de conservadors, que encara en queden, amb algun carlí, perquè els carlins tenen un altre plantejament més radical. Aquest grup està mantingut pel Marquès de Comillas i per Güell -i ho esmento perquè aquests dos personatges són importants a la Setmana Tràgica, així com el grup dels catòlics també té una gran importància a la post-Setmana Tràgica.

D'altra banda -com he dit, en un cantó hi ha la Lliga, i el Comitè de Defensa Social- hi ha la Unió Republicana liderada per Lerroux, profundament lligat a la classe obrera i expressant les velles idees dels revolucionaris jacobins -Luis Zorrilla- que és la classe obrera més l'exèrcit; són els patriotes i són els que faran la Revolució. Per tant, els federals hi són, però sempre una mica al costat perquè no acaben de fiar-se'n i els costa molt pactar amb algú perquè de federals *pactistes* -partidaris al pacte- n'hi havia més aviat pocs. Aquests han guanyat: guanyen al 1903, al 1905, aconsegueixen la majoria a l'ajuntament i inicien una política de reformes des d'algun ajuntament amb pocs recursos, bàsicament portant les seves idees: que a través de l'escola, la societat millorarà, s'igualarà; i que no hi ha llibertat sense educació, és a dir: el que no sap llegir i escriure i les quatre regles no pot ser mai lliure i, per tant, això és el primer que han de fer. És a dir, el tema de l'ensenyament torna a sortir com un apunt, ara en ambdós cantons.

Aquesta formulació porta a, i està basada en, una actitud històricament anticlerical que és més que laïcisme. No és una posició laïcista: genera un enfrontament amb els sectors clericals i una línia ideològica de confrontació i crítica que el porta a una actitud anticlerical -i això ja des del segle XIX, no és d'ara-, però ara això creix en la mesura en què la societat és menys estable que abans, en què la societat agrària no té influència en una Barcelona plena de gent nova i movent-se. I aquest moviment republicà dominant a Barcelona es troba que -i acabaré ara amb això la part introductòria-, després de trenta anys, els militars tornen a fer una acció de força en la vida política, que és l'assalt al Cucut: el local de la revista i el diari de la Lliga, com a separatistes. I, això, provoca l'aparició, a proposta del govern, d'una llei de jurisdiccions per la qual se sotmet a jurisdicció militar els delictes d'opinió contra la pàtria.

Aquesta llei de jurisdiccions unifica tots els que estan contra el règim: des de carlins fins a republicans, passant per la Lliga -que són els agredits- i els republicans moderats que han sortit i ja s'han després de la Lliga i fan la Solidaritat Catalana, amb la idea de fer un gran moviment de regeneració a Espanya, aprofitant que Maura està parlant de fer *la revolución desde arriba para que no la hagan desde abajo* i, així, anar a una reforma decidida de l'Estat amb una ambigüitat: si la reforma és abans que la República o es pot fer amb independència de la República.

Aquest moviment és simbolitzat per en Salmerón, l'expresident de la Primera República, que és un home venerable. Però a Barcelona, la força la tenen, bàsicament, els sectors de la Unió Republicana -més els federals- on la majoria són els nous progressistes organitzats per Lerroux a través de les noves formes d'organització de la política de masses d'Europa. I, això, com acaba? Doncs es trenca el moviment republicà perquè un sector, dient que no es pot anar de bracet amb els carlins, es converteix en anti-solidari, i continuen preconitzant la revolució amb la classe obrera i l'exèrcit. Són el grup de Lerroux que després faran el Partit Radical mentre que un altre sector, en el qual hi ha molts lerrouxistes, es quedarà a Solidaritat Catalana.

El tercer i últim subjecte important de l'any 1909 és el moviment obrer. Després de la vaga general de 1902 de Barcelona, que va ser dura i, sobretot, desastrosa per a les economies i les famílies dels vaguistes -que van perdre la vaga- es produeix el decantament de la majoria dels quadres obrers -no dels nouvinguts, sinó dels ja assentats- en favor de donar suport als republicans revolucionaris, encara que comencen a entrar les idees de l'anarcosindicalisme francès -però només comencen. La propaganda pel fet, és a dir, el terrorisme, continua existint, però són marginals respecte al moviment obrer: no en són un element central -l'anarquista, per definició, no es considera lligat al moviment obrer, sinó a la individualitat. Els sindicats són sindicats d'ofici, sindicats que es troben que hi ha nous obrers que no són d'ofici, sinó peons; i la moderació sindical, que existeix després del 1902 fortament, no implica la desorganització, sinó que traslladen el radicalisme al nivell polític, és a dir, el *canvi de truita* de la política i la proclamació de la República.

Els sectors més obreristes -els anarcosindicalistes, que no són gaires, i els socialistes, que són menys encara- intenten remuntar la situació: uns perquè no se'n fien dels partits burgesos, i els altres perquè no se'n fien tampoc dels partits republicans i estan encara en la línia que el partit socialista ha d'anar sol i el sindicat que hi ha és la UGT i, per tant, s'ha d'encaminar els sindicats d'aquí perquè entrin a la UGT. Tomàs Herreros i Antoni Fabra i Ribas ideen la configuració del que es dirà Solidaritat Obrera -que primer es crea a Barcelona i després a Catalunya-, que treballa amb els republicans, que són els que tenen la confiança de la majoria dels obrers sindicats però que volen constituir una cosa diferenciada en la línia del que és modern. Aquests fan una revista, que després es convertirà en diari, i així, des del 1907 fins al 1909, s'anirà configurant l'espai del que seria un moviment sindical que tindrà l'impacte abans que surti la CNT - l'any 1910- dels fets de 1909 que seran determinants per a l'orientació de l'organització sindical en construcció i per al pes de les mesures a prendre, és a dir, per a l'acció directa.

En aquest panorama, quins fets es produeixen? Segurament tots vostès ja ho saben i, per tant, no faré una narració detallada dels fets, sinó que els selecciono per poder-los interpretar.

Melilla és una ciutat on no hi havia hagut mai cap conflicte especial; quan n'hi havia hagut, la Diputació de Barcelona havia pagat les tropes perquè poguessin anar-hi, però no hi havia massa interès ni hi havia conflicte, només en dues ocasions hi havia hagut una escaramussa militar: al 1858 o 59 i l'any 1893, però sense més importància ni continuïtat. Però ara es va produir un fet nou: en territori no espanyol -perquè Melilla era espanyol des dels Reis Catòlics- hi havia unes mines, les mines del Rif, que havien d'exportar els minerals a través del ferrocarril si no volien transportar-los amb mules. Aleshores decideixen construir un ferrocarril que travessi fins la mina on hi ha la concessió d'explotació i que portarà a un conflicte; però pot ser un conflicte breu: ràtzia, tropes que mantenen, retirada i continuar construint el ferrocarril fins que arribi a la mina i quan estigui feta, ja està -ja tothom tindrà interès que això continuï. Però, a diferència d'Anglaterra, on hi havia colonialistes, Espanya no té un ambient colonial; tampoc no hi havia massa opinió al respecte, però és que ni tan sols hi havia plànols del territori per part del ministeri de la Guerra: ningú no havia preparat res perquè ni tan sols pensaven que fos una cosa important i, a més a més, no se sabia del cert que anés a passar res. I, si hi havia una guerra, ja farien els plànols després!

D'altra banda, allà no hi havia les tropes perquè, què hi havien de fer? N'hi havia de guàrdia, però de tropes no n'hi havia: les havien de portar de la península. En aquest context, construint el ferrocarril, es produeix una derrota d'una ràtzia: les tropes de protecció no aconsegueixen contenir-la i això és el motiu pel qual, aleshores, en Maura tanca les Corts -perquè no hi hagi debat de l'oposició criticant- i decideix enviar tropes per pacificar aquest espai exterior a Melilla: és la protecció del ferrocarril de les mines, i aleshores decideix enviar reservistes, que és l'única possibilitat que ha preparat.

Així, el 18 de juliol, marxen de Barcelona els vaixells del Marquès de Comillas, que són els que fan la línia amb Melilla, i fan una faramalla important de discursos patriòtics, amb medalles, escapularis -les dones de totes les persones importants regalen les estampes- i els que hi van són els reservistes, que són aquells que no havien pagat les 1.500 pessetes per redimir-se d'anar *al soldat*, és a dir, els pobres desgraciats (i perdonin l'expressió) que no pensaven anar-hi i que ja havien donat per acabada aquesta etapa. A més a més, com que era una cosa patriòtica, fan una desfilada baixant per la Rambla durant la qual les mares, les dones, van abraçant els que se'n van, els quals trenquen la formació i també s'abracen als altres i comencen a sortir els crits d'alguns, com en dirien aleshores, "agent agitador": "Abajo la guerra!"; "Que se'n vagin els rics!" i "Que hi vagin els frares!". Al final, els aconseguen col·locar a tots als vaixells -diuen que llencen els escapularis i les medalles, però se'n van.

Com a conseqüència d'això es decideix que no els faran viatjar amb vaixells des de Barcelona: ho faran en tren i sortiran des de Madrid. Llavors es duen a terme unes manifestacions contra la marxa de reservistes d'Atocha, que els porten en tren fins a Bas per a continuar el viatge des d'allà. I això passa la mateixa setmana que la derrota del dia 23 de juliol: l'exèrcit espanyol perd davant els comandaments de rifenys, que sense ordre ni preparació els derroten i, potser, amb armament aconseguit de contraban; això es coneix dissabte i causa una certa commoció, així com la creença que allà els mataran com a conills.

En aquest context, l'Herreros i en Fabra i Ribas es reuneixen el 24 i després ho fan el 25 de juliol i decideixen que dilluns hi hagi vaga general. Aquests no controlaven el moviment obrer de Barcelona -fan allò del qui decideix i, després, les masses, ja seguiran-perquè no existia un sindicat organitzat fort; ells tenien el grup de Solidaritat Obrera, però no eren la majoria; per tant, han parlat amb l'Emiliano Iglesias, que és el lloctinent de Lerroux -Lerroux se n'ha anat a l'exili per un article que havia publicat a *El País* i, per tant, ell és el cap en la seva absència; Iglesias els diu que, pel fet de ser un partit, ells no poden convocar vagues perquè la política no és un tema de sindicat i, per tant, que ho facin ells que, per la seva part, segons sembla, ho veuen bé i els donaran suport, tot i que no poden fer cap declaració.

D'aquesta manera, els altres llencen la vaga general, produint-se el dilluns al matí; va costar una mica al sector de tramvies i als mercats es va seguir de forma desigual tot i que, finalment, al migdia ja eren tancats. A la nit, es va produir la primera crema de convents.

Durant el dia hi ha hagut una vaga general obrera. A la nit, però, al Poble Nou -que és aleshores una de les zones obreres per excel·lència a Barcelona, amb en Colomina Maseras o en Zurdo de Olivares-, on alguns dels dirigents de les joventuts radicals tenien un pes molt notable -no sé si perquè es deixen endur o bé perquè hi creien- es llancen a fer l'activitat revolucionària: d'una banda "¡Viva el ejército!", que és un crit que va sortir durant tota la Setmana Tràgica perquè és un dels components de la revolució per als

radicals, i de l'altre cantó: “*¡Que vayan los frailes, que vayan los ricos!*”. Aquest moviment al Poblenou produeix els primers incendis i, després, continua: el dia 27 i 28 continua la crema amb una dinàmica que sembla espontània, però que en tot cas no té una direcció unificada –ja que en Fabra Ribas i n'Herreros han provocat la vaga però no la crema de convents- i, en canvi, es van produint més fets: la vaga continua -cada vegada amb més dificultats: no es cobren els jornals- i arribem al final de la setmana; el dia 31 de juliol tot s'ha acabat, s'obren els mercats -és dissabte, un dia clau per als mercats- i el dia 2 d'agost tothom torna a treballar.

Tot ha començat el 18 de juliol, que és un dia molt important (sempre passen les coses el 18 de juliol o al voltant, sigui per la calor, sigui perquè és un dia màgic, però ja va passar al 1835 que també van anar a cremar convents després d'una corrida de toros) i el dia 2 d'agost, el moviment s'ha acabat.

Però la Setmana Tràgica no ha acabat i el que és més important ve ara -que és l'última part del que pensava explicar-los-, amb la repressió: les detencions, els judicis, la submissió a judicis militars i els consells de guerra i afusellaments. El dia 17 d'agost és l'afusellament de Josep Miquel Baró, que estava lligat al CNR, és a dir, als Republicans moderats catalanistes de Sant Andreu, acusat de disparar contra l'exèrcit dins dels quarters; el dia 28 d'agost maten en Toni Malet, acusat de cremar objectes religiosos; el 13 de setembre maten Eugenio del Hoyo, en aquest cas perquè era un guàrdia de seguretat que s'havia excedit actuant amb els revoltats; el dia 4 d'octubre maten el Ramon Clemente, que era un carboner -segons sembla, deficient- que és el que fa la dansa macabra amb cadàvers dels desenterrats per a demostrar que als convents de clausura hi tenien gent de forma obligada, que estaven lligats de mans i que els torturaven i no els deixaven sortir. Finalment, el 13 d'octubre maten en Francesc Ferrer i Guàrdia, que és el punt culminant que provoca les reaccions en cadena acumulades durant tot aquest període.

Qui era, en Ferrer i Guàrdia? Havia fundat l'Escola Moderna i era més o menys proper a l'anarquisme -en tot cas connectat ja en aquests moments amb el lerrouxisme, donant diners a en Lerroux-; havia estat absolt al 1906 d'un atemptat contra el rei que havia fet un que treballava a l'Escola Moderna i que, pel que sembla, no hi ha cap indicació sobre que hi hagués tingut cap relació directa.

En canvi, però, era un personatge extraordinàriament odiat per la dreta dura de Barcelona. Ha arribat fins avui la polèmica sobre Ferrer i Guàrdia perquè creien i l'acusaven de ser un pedagog mediocre -la història decidirà-; en tot cas l'acusaven de ser un llibertí -perquè es va casar amb una vídua, li van donar molts diners i al final de la seva vida va ser molt ric-; l'acusaven de ser un anarquista dels de la bomba i, en tot cas, era un revolucionari dels de la paraula.

Els altres, en canvi, van defensar en Ferrer i Guàrdia com un màrtir de la inquisició i de l'obscurantisme de l'Església, a qui havien matat per ser un lliurepensador que volia fer una escola de lliurepensadors per a fer les persones lliures i, per tant, com un apòstol de la pedagogia.

Per tant, la seva figura es va convertir en un símbol: un símbol per als qui defensaven la repressió i, per tant, per a la dreta, un símbol negatiu, algú odiat perquè s'havia escapat d'una condemna quan l'acció d'en Mateu Morral i que ara, ja que l'havien agafat, *que pagui encara que no ho hagi fet*. Es tractava de donar exemple i els altres a qui agafen són uns desconeguts -dels que van agafar (que jo sàpiga) no n'hi ha cap que tingues una mínima presència social de relleu, de comandament; l'única persona important que agafen és algú que no havia estat involucrat en aquest tema; havia estat, potser, en d'altres però en aquest no, segons sembla. Calia, però, donar exemple i l'exemple només es pot donar amb algú que sigui conegut.

Davant d'aquesta situació, l'altra posició és molt clara, és el cas Dreyfuss a Espanya: la dreta intolerant i sectària acusa falsament -“antipatriota”, “jueu”, “traïdor”- per imposar la seva voluntat tancada. I el poble, amb els intel·lectuals lliures, defensa la injustícia de la condemna de Dreyfuss a França. El Dreyfuss a Espanya, la divisòria entre la dreta i l'esquerra és molt més clara que a França -perquè a França hi havia sectors anti-Dreyfuss a l'esquerra; aquí, en canvi, en un cantó, l'extrema dreta clerical i, a l'altre cantó, el moviment republicà -fins i tot, el partit liberal dinàstic, sense comprometre's- i els anarquistes. Esdevé un símbol d'algú que és condemnat: ¿perquè era un maçó o perquè era un pedagog que feia la competència als ordes religiosos en l'ensenyament? ¿Perquè era un demagog? Perquè era un somiador? Perquè era un lerroxista? Perquè era algú que era dolent i que era odiat.

Ara entraré a la part final de l'exposició. Una de les repercussions de la Setmana Tràgica és l'aparició d'una cosa que, fins aleshores, existia poc. Com a conseqüència que hi havia hagut por en algun moment -potser per la bomba del Liceu, entre d'altres- però la por no era una característica de la dreta catalana. Ara, el desig d'ordre es transforma en la por pel que pot passar amb les masses desfermades sense control; el desig de la venjança apareix com un element fonamental: no hi ha perdó. No hi ha reposició de l'ordre a través de l'aplicació de la llei. Només a la campanya -que potser és exagerada- del: “Delateu!”, de la Lliga, que són els més moderats després de tot el sector de la dreta, a diferència del sector catòlic que deia abans, deia: “Digueu qui ha sigut i que la pagui!”, “El qui la fa, la paga!”, aquest és el lema, encara que no l'hagi feta, però s'ha de donar exemple. I aquest és un dels temes més durs de tota la situació perquè això d'aquí continuarà, les experiències es mantenen: es mantindrà anys després i es mantindrà durant anys aquesta idea que *els altres* necessiten un escarment perquè, si no, no hi ha seguretat. I la venjança és el que segueix a la por -quan un té por i aconseguix revertir la situació i manar i tornar, aleshores ve la venjança perquè llavors ja se sent segur, i la por es tradueix en venjança. Aquest és un dels fenòmens que succeeix.

El segon fenomen és la pèrdua de l'hegemonia republicana al moviment obrer; amb una paraula s'entén tot: aquest moviment obrer incipient anarcosindicalista en què molts han participat a les eleccions votant als republicans -molts d'ells als lerroxistes; d'altres també al CNR, als republicans nacionalistes, però aquests eren més moderats-,

decideixen que no hi ha res a fer, que els republicans són uns caragirats: quan és l'hora, tots criden: "Endavant, endavant, tots cap allà!" i després es queden i se la carreguen els de sempre; i tots els importants responen: "Jo no hi era, jo no ho sé". Aquest fenomen l'explico molt bruscament perquè es pugui entendre, perquè això també s'ha vist en altres moments; n'hi ha uns que enraonen molt i es posen al davant i sobretot t'empenyen perquè tu t'hi posis i després, quan és l'hora de la veritat, et gires i no hi són i llavors un diu: "Amb aquests, mai més!".

Tot això passa en aquest moment i passa amb una desconfiança radical en el nou moviment organitzat que ha donat el suport als presos -al pres de l'escala, no al pres del sindicat- i que, sobretot, ha quedat escandalitzat perquè a l'hora de la veritat, els dirigents radicals que són cridats als judicis del partit radical diuen que ells no en saben res, però que han sentit a dir que "tal i tal altre sí que hi eren", i són aquests els que són processats i algun d'ells ja és condemnat. És a dir, que es treuen les puces de sobre i això provoca que la línia de l'anarcosindicalisme que diu: "No a la col·laboració entre les classes", "Classe obrera i burgesia", "No als partits" afegeixi la idea que als responsables d'aquests fets, als radicals que els han enganyat, mai més no se'ls ha de creure i se'ls ha de combatre.

A partir d'aquest moment comença una acció continuada que després la CNT anarcosindicalista continuarà -no estic parlant de la de la FAI i de la República-, que és denunciar els republicans caragirats que són els radicals, els quals continuen tenint un gran pes dins la classe obrera, però que els altres els manen callar. En tot cas, la salvació no pot venir dels partits i, per tant, l'única fórmula és l'acció directa que és l'enfrontament sindicat-patronal -no hi ha intermediaris com en els comitès paritaris. Així, desplaça l'altre sector minoritari, però existent, socialista, fora del moviment sindical que s'està organitzant, que creix entre 1909 i 1911 d'una forma notable, la qual cosa afavoreix que la UGT diguin que si volen fer un sindicat que entrin a la UGT i no entrin a un sindicat, que serà groc, però aquest és un altre tema.

Així les coses, els socialistes en el moviment sindical desapareixen i es queden centrats en uns quants sindicats que segueixen la UGT -de Mataró, de Manlleu o de Reus- però no a Barcelona. Així, doncs, la dreta es tanca i s'endureix i està disposada a donar exemple; l'hegemonia republicana desapareix en el moviment obrer i l'anarcosindicalisme passa a dirigir el moviment sindical com a moviment de rebuig als partits i partidari de l'acció directa, que són les característiques que tindrà després.

Ara, la pregunta que ens podem fer és: com és que la crema de convents es converteix en un objectiu revolucionari? És una incògnita que algú haurà d'explicar algun dia. Al 1835 tenia un cert sentit, perquè no era el mateix en aquella situació que ara, on també van cremar convents -també un mes de juliol. La pregunta és ¿per què una protesta obrera es transforma en un moviment antireligiós? Perquè hi havia un caldo de cultiu important d'oposició, lluita i enfrontament amb el clericalisme -això és evident perquè sense això no hauria passat-; però, ¿per què no es produeix com en d'altres llocs una vaga general antimilitarista i no antireligiosa? I, en canvi, es produeix una vaga general en què

criden “*Viva el ejército!*”, però d’un exèrcit que porta directament la repressió en comptes del governador civil a qui no el deixen actuar sent l’exèrcit qui agafa el comandament i qui aplica amb duresa la repressió. ¿Per què no van anar al palau del marquès de Comillas i no van cremar casa seva o la d’en Güell, que eren els de les mines del Rif, que vivien aquí i sabien on eren? Per què van anar a l’església de Sant Joan de Gràcia? Misteri. Aquí, *qui prodes* -és una frase clàssica: “a qui aprofita (això que tu fas)?”, i així sabràs quin joc li estàs fent a algú.

Aquesta és una pregunta no contestada. Ara bé, és el moviment obrer qui ho fa? No. És el poble? Sí. És el poble organitzat? No. És el poble dirigit per algú? No: és una reacció contra l’enemic que té més a prop. Però, paradoxalment, si era una vaga antimilitarista no és contra l’exèrcit; si era una vaga del moviment obrer no és contra el patró sinó que és contra els capellans -per a ser més precís, contra les esglésies i contra les institucions religioses.

Davant d’això, l’acció del món catòlic de Barcelona és “Qui la fa, la paga” en el sentit més propi de la dreta. I el clam de Joan Maragall demanant a la ciutat el perdó com una mostra que la religió és cristianisme i, per tant, perdó, no serveix. Ningú dels que han de perdonar no li fa cas; ni tan sols admeten que hagin de perdonar i no ho vulguin, sinó que no es volen ni plantejar el tema perquè ells no han fet res. Per tant, els que han de demanar perdó són els altres. Llavors apareix ja consolidada una dreta dura que dirà el que vulgui des del punt de vista polític però que, quan arriba l’hora de la tremolor, va a buscar l’exèrcit que posi ordre i que sigui dur i implacable però que, mentrestant, pot ser tensa, creativa, elegant, fins i tot, progressista. I Barcelona, la gran encisera, la ciutat forta, creixent, puixant, que viu l’aparició d’una nova -o renovada- societat industrial, però ara no en un trosset petit i amb tot de pobles disseminats sinó com a metròpoli per primera vegada -per primer cop ho és, després de l’annexió dels pobles- que s’aboca a la problemàtica de la societat industrial, es troba que en la dialèctica obrers-patrons no hi ha ni transigència ni negociació col·lectiva -ni per una part, ni per l’altra; que en el projecte d’una societat laica, es troba els clericals i els anticlericals; en la tensió centre-perifèria, radicalisme verbal i demanda que l’exèrcit posi ordre i sotmeti aquests antipatriotes que vénen de fora; i, en el propòsit de modernització, es troba amb l’oposició conscient de militars i capellans conjuntament amb totes les forces de la crosta històrica.

Aquesta és la contradicció d’aquesta Barcelona puixant que, malgrat tot, continua endavant, continua creixent veient com s’aixequen fortunes i s’ensorren; veient com s’incorporen elements de l’Europa més avançada i, alhora, de la reacció més atàvica i que viu els anys següents, almenys fins al 1936, recordant com a història viva -com a història no explicada però viscuda- l’experiència que comença l’any 1909 amb la Setmana Tràgica i que acaba -la primera fase- al 1923. Són catorze anys en els quals la duresa, l’enfrontament, el tancament, la descomposició, la incapacitat d’ordenar un bloc social majoritari porta que un sector que havia participat políticament ara es retreu -per tant, aparentment, hi ha una majoria i una hegemonia de la Lliga, que és certa,

però sobre la base de la descomposició dels republicans dividits, d'un moviment obrer antipolític que no participa i l'existència d'un nucli compacte sòlid que sap, o creu saber, on va, que organitza molt bé tot el que és l'expressió d'un sector de la societat. Però una societat esquarterada en quatre trossos: el moviment obrer anarcosindicalista, el moviment republicà progressista de classes mitges, un bon tros que és el moviment republicà entre classes mitges i obrer configurat pel lerrouxisme i un tros marcat per la Lliga regionalista.

Cap d'aquests no és capaç d'aliar-se amb el del costat -o amb tres- per a fer una majoria social important: per a fer una reforma social espanyola, per a fer una modernització de Catalunya, imprimir una nova orientació. I quan es produeix una situació d'equilibri d'aquest tipus, sol tenir una certa tendència a convertir-se en un equilibri catastròfic i, aleshores, algú que es considera amenaçat demana a qui té la força que imposi l'ordre, que acabi amb la xerrameca i, que prepari un futur sòlid en què es pugui confiar. I això és el que va passar al 1923.

Així, quan assenyalo que les coses continuen vull dir que al 1923 va sortir bé -el cop d'estat de Primo de Rivera no va crear una commoció social apreciable-, va ser rebut l'impuls que havia obtingut de la dreta catalana. Però la tendència de la intervenció dels militars en la vida política que havia començat en l'assalt al *Cucut!* al 1905 havia anat augmentant en pes i en existència fins a l'aparició, ja decidida, d'un cop d'estat amb èxit per part d'un alt dirigent militar per a resoldre aquesta situació en la qual tots estaven enfrontats i no hi havia aliança possible.

Catalunya va ser un element clau en la situació de desequilibri de la vida política espanyola. Per això, el joc de grups dels subjectes polítics principals va influir decisivament i l'enfrontament entre ells va ser degut, en molta part, a la negativa que comportava per a una part molt important del poble de Barcelona la dicotomia entre la dreta dura i el republicanisme general existent -més aviat vague-, que era majoritari a Barcelona; quan aquest es va dividir en dos blocs irreconciliables, el moviment obrer ni tan sols va poder fer, encara que hagués volgut, de desempat. I la base de l'equilibri catastròfic jo crec que es troba en la sortida en una dreta que no volia renunciar a mantenir l'ordre i castigar com a exemple, encara que fos fals; un lerrouxisme amb una política de l'aliança jacobina entre l'exèrcit i la classe obrera basada en l'anticlericalisme; un moviment republicà de classes mitjanes minoritari a Barcelona encara que majoritari al moviment republicà a Catalunya, i un moviment obrer tancat en l'apoliticisme i la cerca de la lluita de classes per la via de l'acció directa i, per tant, no del pacte, sinó de guanyar, de vèncer, d'imposar.

Això, en molt bona part, no diré que sigui la causa dels fets de la Setmana Tràgica, però en gran part, la llavor del que vindrà després s'ha plantat al 1909 en aquest juliol, en aquesta setmana o quinze dies en què es va jugar sense direcció, amb irresponsabilitat amb gasiveria, amb odi, amb primitivisme, sense saber tampoc que allò anés a aprofitar ningú. Després, tothom en fa les reflexions però en aquell moment no hi ha ni l'acció heroica d'un gran partit o d'un gran sindicat que fa alguna acció per a la història, ni hi

ha tampoc una acció digna de ser admirada per part d'aquells que reben un càstig i que preconitzen el perdó quan ja tot s'havia acabat i no hi havia hagut cap condemna per cap mort: no hi ha cap mort, tot són les causes de la condemna.

Les coses són com són, però la Setmana Tràgica ha entrat en el nostre ideari col·lectiu, en la nostra mitologia, i podem continuar explicant i intentant saber per quina raó es va produir aquest capgirament d'una protesta antimilitar -o antibèl·lica- en una crema de convents; perquè un moviment en què la classe obrera es converteix en un motor espontani sense direcció, però espontani, que són ells, acaba convertint-se en una crema de convents i no en una ocupació de fàbriques o en una crema de cases de burgesos –a això, segurament, algun historiador ens hauria de donar alguna proposta hipotètica explicativa; jo no em sento capaç de fer-ho però he intentat plantejar el problema. Moltes gràcies.

CONFERÈNCIA

La Setmana Tràgica de 1909. Visió dels fets

Teresa Abelló i Güell

Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona

Inauguració de l'exposició a la Biblioteca Can Fabra de Gràcia. Fons IRM.

La darrera setmana de juliol de 1909 va esclatar a Barcelona una insurrecció popular que ha passat a la història amb el nom de “La Setmana Tràgica”. La revolta es va estendre a altres localitats catalanes, en general, nuclis en què l’obrerisme tenia una presència destacada (Sabadell, Granollers, Manresa, Badalona, Mataró, Sant Feliu de Guíxols,

Palafrugell, entre altres) i arreu es va caracteritzar pel fet que es van produir atacs envers les propietats eclesiàstiques. També es van originar aldarulls en llocs més aïllats —sovint relacionats amb la voluntat d'aturar el pas dels trens que anaven cap a Barcelona— com, per posar uns exemples, al Vendrell o al petit nucli rural de la Floresta, a la comarca de les Garrigues. Fonamentalment, però, el que va passar aquella setmana de juliol va ser un fenomen barceloní i, com a tal, el volem analitzar.

La Setmana Tràgica resta en la memòria per haver estat un moviment insurreccional de caire popular durant el qual van cremar esglésies en tots el barris de la ciutat i també per l'execució de Francesc Ferrer i Guàrdia, convertit en cap de turc de la revolta. La seva execució —i la de quatre persones més— va exemplificar la intencionalitat de la repressió que va seguir, la qual, per la manera com va transcórrer, evidencià les incapacitats polítiques i els temors d'una societat poruga i espantada.

Tot i haver-se publicat una infinitat de llibres, són pocs, però, els que l'analitzen des d'una dimensió historiogràfica sustentada en la investigació acadèmica i allunyada d'apologies revolucionàries i victimismes. Des d'aquesta perspectiva, els treballs més importants continuen sent el llibre de Josep Benet *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963) i l'estudi de Joan Connelly Ullman *La Semana Trágica* (1972), ambdós acabats de reeditar¹.

Els que la van viure, immediatament van voler deixar constància del que havia passat, i d'altres s'hi van esplaiar força quan, anys més tard, van escriure les seves memòries. Són moltes les anàlisis que ens han arribat, fetes per militants de partits i organitzacions de tot tipus —protagonistes o no—, bàsicament des del republicanisme, l'anarquisme i el socialisme; totes elles, però, condicionades per la implicació personal o del grup. La versió més conservadora dels fets la van donar persones d'Església i del catolicisme polític proper al maurisme, que són les que van transmetre la versió oficial, amb postures que van des de l'integritisme més ferotge a posicions més moderades i, en general, sense voluntat d'autocrítica².

¹ Josep BENET (1963), *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans; Josep BENET (2009), *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Edicions 62; Joan CONNELLY ULLMAN (1972), *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España: 1898-1912*, Esplugues de Llobregat, Ariel i Joan CONNELLY ULLMAN (2009), *La Semana Trágica*, Barcelona, Ediciones B.

² Amb motiu del centenari, afegint-se a la ja extensa bibliografia, han aparegut un seguit de llibres, de plantejament divers i valor desigual, que incideixen en els fets: Antoni DALMAU I RIBALTA (2009), *Set dies de fúria: Barcelona i la Setmana Tràgica, juliol de 1909*, Barcelona, Columna; Alèxia DOMÍNGUEZ (2009), *La Setmana Tràgica de Barcelona, 1909*, Valls, Cossetània; Dolors MARÍN SILVESTRE (2009), *La Semana Trágica: Barcelona en llamas, la revuelta popular y la Escuela Moderna*, Madrid, La Esfera de los Libros; David MARTÍNEZ FIOI (2009), *La Setmana Tràgica*, Barcelona, Pòrtic; Antonio MOLINER PRADA (2009), *La Semana Trágica de Cataluña*, Alella, Nablá; Ignasi MORETA (ed.) (2009), *Joan Maragall: La Setmana Tràgica. Tres articles*, Barcelona, Fragmenta i Hilari RAGUER (2009), *La Setmana Tràgica: Tres articles de Joan Maragall*, Barcelona, Claret.

Els fets que van portar a la Setmana Tràgica són complexos. Van començar com un moviment de protesta contra la política del Govern espanyol a la zona del Rif, en defensa d'uns determinats interessos polítics i econòmics, i una vaga obrera per l'enviament de tropes al Marroc. La mobilització va derivar en un motí espontani anticlerical, incoherent i fora de tot control polític, a partir del moment en què es va desviar la irritació popular contra l'Església en comptes de fer-ho contra l'Estat. Aviat es van produir enfrontaments entre manifestants i forces de l'ordre i les autoritats van declarar l'estat de guerra a tota la província de Barcelona. La protesta va derivar en un moviment insurreccional que, sense uns objectius definits i una direcció política clara, es va canalitzar cap a la crema d'edificis religiosos, tal i com ja havia succeït altres vegades al llarg del segle XIX. Va durar una setmana: del dilluns 26 de juliol fins al diumenge 1 d'agost del 1909. El dilluns 2 d'agost es tornava a la feina: la revolta s'havia acabat i, aleshores, va començar la repressió, que va tenir conseqüències dramàtiques.

1. LA BARCELONA DE L'ANY 1909

La Barcelona escenari dels fets era una ciutat que es debatia entre la modernitat i el conflicte i que creixia a ritme accelerat. Al llarg del segle XIX, les necessitats estructurals l'havien portat a ocupar espais dels pobles veïns i a modificar-ne els límits; el mateix disseny del modern Eixample afectava part dels termes dels municipis veïns i la falta d'espai havia obligat a construir les fàbriques fora de la ciutat. Finalment, el 1897, els municipis de les Corts, Gràcia, Sants, Sant Andreu i Sant Martí, amb els nuclis del Clot-Camp de l'Arpa, van quedar definitivament annexionats a Barcelona i sis anys més tard s'hi va incorporar Horta. A partir d'aquell moment la nova ciutat, desequilibrada en tots els sentits i mal comunicada entre si, va haver d'afrontar reformes urbanístiques transcendents a mesura que s'anava configurant com la gran metròpoli de Catalunya.

La Barcelona de començament del segle XX era una ciutat burgesa, menestral i proletària amb identitats molt marcades, que feia que hi convivessin realitats contrastades. La Barcelona pròspera, opulent i racionalista de la burgesia i dels intel·lectuals noucentistes s'oposava a la ciutat proletària, pobra, combativa, associada a les bombes i als conflictes socials, on es palpava un ambient permanentment revolucionari. Superava el mig milió d'habitants, dues tercers parts dels quals eren obrers assalariats, la majoria analfabets, que treballaven en condicions molt dures.

Arreu proliferaven associacions ciutadanes de tot tipus que responien a les necessitats i interessos dels que les impulsaven: clubs, corals, ateneus, cercles, cooperatives, mútues, etc. Algunes d'aquestes societats eren exclusivament de lleure i socialment molt elitistes però la majoria, més populars i nombroses, eren resultat del gran desenvolupament experimentat pel moviment associatiu, de caràcter laic i també obrer, a finals del segle XIX, amb voluntat formativa i d'esbarjo. També hi havia organitzacions benèfiques que,

sovint, suplien els dèficits de l'estat en els terrenys assistencial i educatiu. Formalment, en aquests darrers àmbits, el de l'assistència social i l'ensenyança, l'Església tenia la primacia arreu d'Espanya i eren els ordes religiosos els que, amb l'aquiescència de l'estat, controlaven l'educació, tant la que anava orientada a les classes benestants com bona part de la destinada als sectors més populars i als pobres, aquesta darrera per la via de la beneficència. En el camp de l'ensenyança, l'oferta dels centres religiosos competia, en condicions molt favorables, amb la que oferien molts ateneus obrers i algunes iniciatives privades, sovint en una línia laica i amb voluntat racionalista.

Políticament, aquells anys eren els de l'emergència del regionalisme possibilista de la Lliga Regionalista i del republicanisme radical, amb el discurs populista i revolucionari d'Alejandro Lerroux, que havia arrossegat bona part dels obrers barcelonins. Ambdós, però, passats els èxits inicials, maldaven per consagrar-se com les noves forces polítiques hegemòniques. Tot això enmig d'un republicanisme de base més àmplia amb vocació catalanista i d'esquerra i d'un obrerisme combatiu, que sota la batuta de l'anarcosindicalisme buscava models sindicals nous i de lluita políticocial.

2. ELEMENTS QUE VAN PORTAR A LA SETMANA TRÀGICA

En el desencadenament de la Setmana Tràgica hi van concórrer elements diversos: una societat obrera molt deficitària que portava anys lluitant, debades, pels seus drets, una conflictivitat social creixent que s'anava radicalitzant, així com sentiments ancestrals arrelats entre les classes populars com l'antimilitarisme —entès sobretot com a refús al servei militar— i l'anticlericalisme. Aquest últim era conseqüència de la percepció existent que hi havia una Església servidora dels poderosos i explotadora dels necessitats: moralista i intransigent amb els pobres i complaent amb els rics; eren hereus d'una cultura popular transgressora de la qual la burla a capellans i monges en formava part, a la vegada que proporcionava arguments per anar a la revolta, l'arenga i la barricada. Tradicionalment, el republicanisme havia atiat aquest sentiment i, en aquells anys, el lerrouxisme n'havia fet bandera. A això cal afegir-hi el ja esmentat monopoli religiós sobre l'ensenyança en un temps en què la idea d'una escola laica i racionalista representava per a molts sectors el progrés i la llibertat.

2.1. LA GUERRA DE MELILLA

Més enllà de les tensions socials i urbanes internes, la Setmana Tràgica va tenir el seu origen en l'agudització del "conflicte marroquí". Quan encara era viu el record de la guerra de Cuba, el Govern s'embarcava en una nova aventura colonial al Marroc per defensar una política nacional determinada, molt lligada a interessos econòmics privats.

Després de la pèrdua de Cuba i les Filipines l'any 1898, Espanya, humiliada i afeblida com a antiga potencia colonial, va pugnar per consolidar la seva posició al nord d'Àfrica, repartint-se el territori marroquí amb França. L'any 1906 un tractat internacional va reconèixer la situació, i va establir el protectorat espanyol a l'àrea nord-oriental del Marroc. Fins aleshores, els inversors espanyols s'havien preocupat poc d'aquella zona, però consolidada la nova situació colonial, i davant la perspectiva de poder explotar els jaciments de ferro i plom de les muntanyes del Rif, properes a Melilla, es van constituir companyies participades per gran fortunes espanyoles: la Sociedad Española de las Minas del Rif, que tenia entre els seus accionistes noms tan coneguts en l'àmbit polític i econòmic com Romanones, López-Comillas o Güell, i la *Compañía Norteafricana*, amb seu a Madrid però participada per capital francès.

Les cabiles del Rif, hostils tant a la presència espanyola com al soldà del Marroc, actuaven de manera reiterada contra els colonitzadors, però des de la primavera del 1909 les escomeses contra l'exèrcit i els atacs a les companyies mineres van adquirir una intensitat desconeguda, causant moltes baixes. Amb aquesta situació, els inversors de les companyies mineres no paraven d'exigir al govern espanyol que intervingués per garantir la seguretat de les empreses. El cap del Govern, Antonio Maura, es resistia a incrementar el nombre d'efectius militars a la zona però des de cercles governamentals es percebia que amb aquella situació l'activitat comercial francesa amenaçava d'interferir en l'àrea d'influència espanyola al nord-est del Marroc i aquesta conjuntura era inacceptable per al Govern: Maura ja havia advertit des de la tribuna del Congrés de Diputats que “Desde el Muluya (el riu) hasta más allá de Tánger jamás consentirá España que una nación que no sea Marruecos ponga el pie, cueste lo que cueste”. Finalment, cedint a les pressions dels inversionistes i del mateix exèrcit, Maura va autoritzar que aquest hi intervingués per escarmentar els rebels, però va topat amb una resistència inusual, símptoma d'una rebel·lió generalitzada a la zona. El juliol de 1909 es van intensificar els atacs contra els treballadors del ferrocarril de les mines i contra els soldats que havien acudit a protegir-los. Esclatava així un conflicte de caràcter militar que exigia al Govern enviar forces d'auxili, amb unes conseqüències tràgiques que havien de trasbalsar tot el país.

El govern va començar a enviar tropes per a neutralitzar els rifenys; la major part d'aquests efectius eren reservistes catalans que embarcaven des de Barcelona. Es va cridar a files les lleves posteriors a l'any 1903, fet que afectava, majoritàriament, obrers casats i amb fills que no havien pogut pagar la quota establerta per a redimir-se del servei militar, l'anomenada “soldada”.

El conflicte que es gestava al Marroc era vist per la població com un fet que li era aliè, relacionat amb Madrid i els seus polítics i els financers, i la mobilització de soldats provocà una gran indignació popular. La població entenia la guerra de Melilla com la defensa dels interessos dels rics, pels que havien d'anar a morir els més pobres. Els treballadors percebien que havien de anar a donar la vida pels negocis que tenien a l'Àfrica grans capitalistes com el marquès de Comillas, exponent de l'aristocràcia barcelonina

vinculat a l'Església i als grans afers econòmics. A Barcelona, moltes de les protestes contra l'embarcament dels reservistes van tenir lloc davant dels vaixells de la Compañía Transatlántica, propietat de la família López (marquesos de Comillas). Les relacions del fundador (Antonio López, el 1881) amb la família reial havien revertit en la concessió de contractes estatals per a la companyia, entre ells el de traslladar les tropes i el material bèl·lic durant els conflictes colonials a Amèrica i Àfrica. La convergència d'interessos polítics i econòmics feia aflorar entre la gent un cert sentiment antimilitarista que es barrejava amb la negativa a admetre que marits, fills i pares haguessin d'anar a morir al Marroc. Des de l'època de les guerres de Cuba, la idea que, si volien la guerra —referint-se al govern—, hi anessin “el Rei, Romanones i els rics” estava estesa entre la població treballadora i menestral i des del 1907, quan ja s'havia consolidat la nova posició colonial espanyola al Marroc, els mítings polítics i les manifestacions contra la política del govern espanyol al Marroc se succeïen arreu, organitzats per partits republicans i els grups d'esquerres.

Durant el mes juliol de 1909, a Barcelona, l'ambient antimilitarista—més concretament contrari a aquella guerra— es va anar caldejant amb campanyes molt radicalitzades, com la que portà a terme el polític catalanista Antoni Rovira i Virgili des de les pàgines del periòdic *El Poble Català* en contra del colonialisme, o les dels propagandistes lerrouxistes que, en la seva protesta contra la guerra a l'Àfrica, no dubtaven en explotar les tensions socials i l'anticlericalisme tradicional dels sectors populars. Les expressions de simpatia vers els soldats eren constants, com també la presència al port de dames repartint escapularis i símbols religiosos als soldats, amb els consegüents escarnis. Les cicatrius deixades per la guerra de Cuba, onze anys enrere, encara eren vives. El record dels morts, de l'arribada dels soldats malalts, dels llicenciats sense feina, eren molt presents entre la població. A mesura que es tenien notícies de les baixes sofertes per l'exèrcit, les manifestacions de protesta, amb el suport de socialistes, radicals i anarquistes anaven en augment fins al punt que el ministre de Governació, Juan de la Cierva, va prohibir les manifestacions, però l'agitació popular anava creixent al ritme que s'incrementava l'embarcament de reservistes i es van deixar sentir crits a favor de la independència del Marroc.

3. PRELUDI DE LA SETMANA TRÀGICA: LA VAGA OBRERA

Com a protesta pels reclutaments, l'organització sindical Solidaritat Obrera va convocar una vaga general per al dilluns 26 de juliol: socialistes, sindicalistes i anarquistes formaven part del comitè de vaga, però no els radicals lerrouxistes, que eren els que havien insuflat, amb els seus discursos, un clima més insurreccional. A Barcelona, la vaga va començar la matinada del dilluns, amb l'entrada dels primers torns a les fàbriques, i es va anar estenent des dels barris obrers més perifèrics cap al centre de la ciutat.

Piquets i grups de dones recorrien la ciutat demanant “Tanqueu pels nostres germans de Melilla!”, que va funcionar com un sant i senya. Fàbriques i comerços van tancar portes, alguns per simpatia amb la protesta, altres per protegir els seus béns. Al migdia, la vaga s’havia generalitzat a tota la ciutat; només circulaven els tramvies, que van protagonitzar topades entre els conductors i els piquets.

Arreu on hi va haver mobilitzacions, els vaguistes van intentar incomunicar les ciutats: es van tallar les línies telefòniques i telegràfiques i van sovintejar els sabotatges a les vies del tren i, en els llocs on el moviment obrer estava organitzat, es van crear comitès revolucionaris. Immediatament, però, s’evidencià un buit de poder. Els insurgents es van trobar amos de la ciutat i, sense direcció ni programa a seguir, la situació es va desbordar. Els diferents comitès actuaven sense coordinació seguint els seus instints i d’acord amb la pròpia orientació política.

A Barcelona, davant la impossibilitat d’aturar les mobilitzacions, les autoritats van proclamar l’estat de guerra i van tallar les comunicacions amb la resta de l’estat. El capità general va assumir el comandament: l’exèrcit va sortir al carrer i es va aturar tota activitat. A la tarda es van tornar a organitzar manifestacions de protesta, amb gran protagonisme de dones i nens, mullers i fills de treballadors. Inicialment, les tropes es van negar a disparar contra els manifestants, però ho van fer els guàrdies de seguretat: es van produir molts ferits i els primers morts. La revolta va canviar de signe. Davant la gravetat dels fets, el comitè de vaga va decidir que l’aturada continués els dies següents tot intentant, en va, que el republicanisme assumís la direcció política del moviment popular. Tot seguit va començar la lluita defensiva i les accions dels incontrolats. El ministre de la Cierva va declarar que el moviment de Barcelona tenia caràcter separatista, la qual cosa va dificultar l’adhesió de la resta de l’Estat i, a última hora de la nit, es va calar foc al Patronat Obrer de Sant Josep, al Poblenou.

3.1. LES BARRICADES I LA FÚRIA CONTRA L’ESGLÉSIA

A partir d’aquella primera crema el moviment social de protesta va derivar en una setmana d’incidents al carrer, d’atacs violents a convents, escoles, parròquies i altres edificis religiosos que va afectar tots els barris de Barcelona. El comitè de vaga havia perdut el control de la protesta i havien agafat protagonisme instigadors i individus anònims. Va començar aleshores un moviment insurreccional espontani que va superar tant els dirigents obrers com els partits i va adoptar les característiques d’un motí sense coordinació ni orientació concreta. El paper dels dirigents anarquistes i socialistes es va diluir i els lerrouxistes, que tant havien col·laborat a crear el clima d’agitació previ, no van ser capaços de posar-se al capdavant i dirigir la revolta. Les barricades, els tiroteigs, els assalts a armeries i els saqueigs van ser protagonistes i es van produir enfrontaments violents entre els insurrectes i les forces de seguretat. Mentrestant, començaven a cremar convents i esglésies, sense una orientació clara de cap on havia d’anar la protesta.

Seguint la tradició de revolta urbana, va començar per tota la ciutat la construcció de barricades amb llambordes, somiers, reixes, fustes i materials diversos. Des d'allí, grups de ciutadans parapetats van obrir foc contra la cavalleria, fins que l'artilleria es va imposar. Les barricades es van convertir en un dels protagonistes dels fets: van ser escenari dels enfrontaments desiguals entre els revoltats —armats amb fusells aconseguits durant la revolta— i l'exèrcit i es van convertir en símbol de la resistència popular. Se'n van construir arreu: Ciutat Vella, l'Eixample, Sant Andreu, Poblenou, el Clot, Sant Martí, etc.; només al barri de Gràcia se'n van construir setanta-sis. Per a reforçar l'acció de les barricades van aparèixer els franc tiradors, que disparaven contra l'exèrcit des dels terrats dels edificis més alts. Els franc tiradors van ser l'últim element de resistència ja que van aguantar fins al final de la setmana, quan tota resistència va ser batuda.

Dilluns, a última hora de la nit, s'havia calat foc al Patronat Obrer de Sant Josep, al Poblenou; va ser el començament de l'esclat de fúria contra l'Església. Dimarts, amb la crema dels Escolapis de la Ronda de Sant Antoni, es va iniciar l'onada d'incendis i van aparèixer les consignes de destruir convents, que es van estendre per tota la ciutat. Els dies següents van ser especialment virulents; les rancúnies i els sentiments anticlericals van canalitzar la protesta: entre convents, escoles, esglésies, centres parroquials, patronats i centres de beneficència van ser destruïts pel foc més de vuitanta edificis. En general, es va respectar la integritat dels religiosos, però imatges, obres d'art i símbols sacres van ser cremats i es van profanar tombes de monges per satisfer, en un espectacle macabre, la curiositat sobre el mite popular de tortures als convents. En els barris més pobres els incendis es van portar a terme de manera ràpida i expeditiva, sovint provocats per veïns, tota vegada que també eren veïns els que van protegir edificis i religiosos. El divendres dia 30 a la nit, quan Barcelona ja estava presa pels militars, encara es va produir un incendi darrer: el de la parròquia i el convent de les dominiques d'Horta.

Durant aquella setmana alguns anarquistes, com Anselmo Lorenzo, escrivien entusiasmat que havia començat la revolució però la gent assaltava esglésies i convents: ni fàbriques, ni bancs, ni centres de comunicació van ser tocats; els elements fonamentals a controlar en qualsevol esdeveniment revolucionari semblava que no interessaven ningú. A Barcelona només hi ha constància de la crema d'una fàbrica, però el fet està més relacionat amb l'activisme carlí del seu propietari que amb la condició fabril de l'edifici. No era l'inici de la revolució, era una revolta per exterioritzar un malestar amb formes decimonòniques.

4. CONTENCIÓ DE LA REVOLTA I REPRESSIÓ

Des del primer moment, l'exèrcit s'havia desplegat per tota la ciutat amb l'ordre de controlar la revolta i carregar contra els vaguistes. Malgrat alguns gestos aïllats dels manifestants per confraternitzar amb els soldats i d'espòrics crits de "Visca l'exèrcit!",

com a record personal vers els que havien hagut d'embarcar cap a l'Àfrica, molt aviat van començar les topades entre vaguistes i insurgents, per un costat, i les forces de l'ordre, per l'altre. Els principals escenaris van ser el Poblenou, el Clot-Sant Martí, Sant Andreu, Gràcia i els barris mes humils del centre de Barcelona. En els enfrontaments hi van intervenir l'exèrcit, els guàrdies de seguretat i els guàrdies civils i municipals. La solidaritat dels obrers ferroviaris i els sabotatges a la via fèrria van endarrerir la vinguda de soldats de reforç, però a mitjan setmana van arribar a Barcelona tropes per mar i per terra procedents de València, Saragossa, Pamplona i Burgos i va començar en ferm l'ofensiva militar contra els revoltats. Els militars van prendre posicions; van participar en la lluita batallons d'infanteria, la cavalleria i l'artilleria. Els combats es van tornar sagnants i, després d'hores de lluita, van caure les barricades i es van fer visibles signes de rendició en els escenaris de combat. Els enfrontaments van provocar vuitanta-set morts (cinc d'ells militars i la resta civils) i centenars de ferits.

Acabada la revolta es va acusar els anarquistes i els defensors de les idees racionalistes i del laïcisme de ser els instigadors dels fets i de protagonitzar actes vandàlics i, a l'escola laica, d'educar el jovent en el menyspreu vers l'ordre polític i religiós. La repressió, dura, arbitrària i venjativa, va començar immediatament. Es van tancar periòdics d'esquerra i van ser clausurats més de cent cinquanta centres culturals obrers i escoles laiques. Les organitzacions lliurepensadores, republicanes i obreres van ser desmantellades i molts dels seus dirigents empresonats i processats. Hi va haver més de mil set-cents detinguts i centenars de desterrats. Els processats van ser jutjats, sense garanties, en Consell de Guerra i, finalment, es va executar cinc persones: Josep Miquel Baró, acusat de liderar la revolta a Sant Andreu, el 17 d'agost; Antoni Malet Pujol, per cremar objectes d'una església i disparar contra les forces armades, el 28 d'agost; Eugenio del Hoyo, guarda de seguretat que va disparar contra una patrulla de l'exèrcit, el 13 de setembre, i Ramón Clemente García, carboner deficient mental, que havia ballat amb el cadàver d'una monja i havia ajudat a la construcció d'una barricada, el 4 d'octubre. El darrer fou Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de l'Escola Moderna, convertit en cap de turc i acusat, sense raó, d'haver instigat la revolta, executat el 13 d'octubre, al castell de Montjuïc.

La detenció i afusellament de Ferrer i Guàrdia va tenir un gran ressò a Europa, molt especialment a França. Arreu es va fer referència als mètodes repressius del govern i a la manca de garanties que patien els acusats, però el centre de les mobilitzacions no eren els detinguts en general, sinó Ferrer. El seu processament fou presentat com una venjança dels estaments eclesiàstics per l'amenaça que significava l'Escola Moderna en qüestionar el seu poder i va començar la mitificació de Ferrer i Guàrdia. A Espanya la situació va ser diferent, en part, perquè la brutal repressió i l'estat d'excepció impedièren manifestacions en favor dels inculpats però, en part també, perquè la figura de Ferrer creava molts dubtes entre la intel·lectualitat, fins i tot la més progressista que, en alguns casos, va sucumbir sense vergonya a la propaganda patriòtera i d'ordre. En aquest sentit, la mateixa execució va provocar una profunda divisió de consciències i va evidenciar la inhibició i coquineria de molts republicans.

A Barcelona, i el fet es pot fer extensiu a la resta de Catalunya, enmig de la consternació es va imposar entre la ciutadania un sentiment de revenja i la voluntat de depurar la societat d'elements revolucionaris. La població estava afectada per l'estat d'ànim que, de manera gràfica però excessivament amable, relata l'advocat i historiador Amadeu Hurtado en les seves memòries: “Començà a manifestar-se la profunda crisi que havia deixat oberta en el país aquella curta tragèdia. La ciutat se sentia deslliurada d'un mal somni, però tenia encara les esgarrifances de la por que havia passat. Amb la mateixa rapidesa que s'havia inflammat d'indignació en veure els reservistes portats a fer una guerra incompresa, havia reculat decebuda i tremolosa davant les amenaces de la violència desfermada”³.

La major part de la gent amb capacitat d'intervenció va sucumbir a la propaganda d'ordre. Des d'àmbits conservadors es va posar en marxa una campanya de delació i bona part de la premsa, la que havia escapat de la repressió, callava o exigia duresa en la depuració dels medis extremistes. Aquest esperit queda reflectit en l'escrit de Ferran Agulló —que signava com a “Pol”— a la secció *Al Dia* de *La Veu de Catalunya*, el periòdic de la Lliga, del 12 d'agost de 1909, a l'edició del vespre, que es on va aparèixer per primera vegada la referència “Setmana Tràgica”⁴: “Lafany de veure castigats els delictes de la setmana tràgica porta aquest estat de coses, i empeny particulars i a societats a demanar al Govern l'enteresa i energia que les circumstàncies demanen. —I el govern respon als impacients: Això es farà, però ajudeu-me els qui no tingueu compromisos, ni simpaties pels incendiàries i lladres de la setmana tràgica”.

Un dels episodis que reflecteix aquella tensió va ser la decisió de *La Veu de Catalunya* de no publicar un article del poeta Joan Maragall, la figura més representativa del món cultural català de començaments de segle, amb un prestigi moral reconegut per tothom, que fou una de les poques veus cridant a la reflexió i concòrdia que es van deixar sentir en aquell moment.

5. JOAN MARAGALL I LA SETMANA TRÀGICA

Després de la Setmana Tràgica, Joan Maragall, va agafar la ploma per escriure un seguit d'articles en els que expressava la seva consternació pel que havia ocorregut i pel que continuava passant. Va escriure tres articles referits al tema: «iAh! Barcelona», «La ciutat del perdó» i «La iglésia cremada» [*sic*], reeditats en aquest centenari. Tots tenen com a rerefons l'ocorregut durant aquella setmana maleïda. El primer és un crit

³ Amadeu HURTADO (1969), *Quaranta anys d'advocat: Història del meu temps*, Barcelona, Ariel, p.159.

⁴ Els que van escriure sobre aquells s'hi van anar referint com a: *Setmana Tràgica*, *Setmana Sagnant*, *Setmana Roja*, *Setmana Gloriosa*, *Setmana Revolucionària*, *Setmana de Dol...*, però la que s'ha imposat és la primera denominació.

de desesperança, un lament de cap a on va la ciutat sense nord, la ciutat que no és capaç de convertir-se en la casa comuna i protectora de tots els qui la fan. El segon constitueix un al·legat contra la pena de mort, fet quan ja han estat executades quatre persones i una cinquena, Ferrer, està en capella; el crit “No el mateu!” que constituïa el títol primigeni, s’ha transformat en una demanda, i alhora denúncia, col·lectiva de perdó. I, el tercer, més intimista, és una reflexió sobre la naturalesa de la fe, de les creences diferents per les quals hom pugui lluitar. Maragall, amb la tragèdia ocorreguda al pensament, confronta contínuament actors amb espectadors; els que van participar en la revolta amb els que la van contemplar. Maragall lloa el que no defensa i la subversió de papers és present a tots els articles.

Enmig del desconhort que va seguir aquella darrera setmana de juliol, Maragall va voler deixar sentir la seva veu i, com a home de lletres, ho va fer escrivint. Va creure que tenia, com a intel·lectual, com a ciutadà i segurament també com a creient, l’obligació de manifestar-se i d’incidir en la vida col·lectiva en aquells moments tan conflictius. L’anàlisi que va fer dels fets de la Setmana Tràgica representa, en la seva trajectòria pública, el moment culminant com a definidor de la vida social i política de Barcelona amb vertadera autoritat. Els seus articles es van convertir en veritables crits de denúncia contra els dèficits de fons que evidenciava Barcelona, com també contra la curtedat de mires d’alguns sectors burgesos que, amb la seva intransigència vers la nova realitat social, no feien altra cosa que paraitzar les solucions dels problemes i la consolidació d’una societat moderna.

Maragall pretenia que els tres articles fossin publicats en el periòdic regionalista *La Veu de Catalunya*, que aleshores dirigia Enric Prat de la Riba. Ens podríem preguntar, per què a *La Veu* i no en un altre mitjà on ell hi havia col·laborat de manera més habitual? Maragall va manifestar que el va triar perquè va considerar que era el millor per a donar a conèixer el que ell volia dir, en consonància amb l’actitud intervencionista que va voler tenir en aquells moments. Aquí hi ha un argument moral que no ens pot passar per alt, relacionat amb la implicació del catalanisme més conservador en la campanya de condemna generalitzada respecte a la subversió de l’ordre durant la Setmana Tràgica. S’atribuïa al diari de la Lliga, *La Veu de Catalunya*, d’haver publicat un escrit donant als seus lectors el mot d’ordre: “Delateu!”; més tard la Lliga es defensaria d’aquesta immoralitat dient que se l’havia mal interpretat. Però, en aquest sentit, el diari es deuria sentir moralment qüestionat per Maragall i, si bé va permetre l’aparició de dos articles, va decidir no publicar el més polític, «La ciutat del perdó», on es demanava a tots reflexió davant els extremismes. De manera clara, les causes d’aquesta negativa no van voler ser mai explicades pels seus protagonistes, però Maragall va experimentar una profunda desolació i decepció que tan bé va reflectir Josep Benet en el clàssic *Maragall i la Setmana Tràgica*, al qual hem fet referència a l’inici d’aquesta exposició.

CONFERÈNCIA

La Setmana Tràgica de 1909. Noves perspectives¹

Joan Bada i Elias
Universitat de Barcelona

Els fets que es produïren a finals de juliol i començament d'agost de 1909 van sorprendre, en part, per la seva radicalitat a la ciutat de Barcelona i, en part, per la seva extensió: a vint-i-dos nuclis urbans de Catalunya amb intensitat diversa (d'entre els quals: a set d'ells hi va haver vaga general, a cinc la intervenció de les forces armades —exèrcit, guàrdia civil, sometent— va impedir atacs i incendis, i a cinc van haver-hi incendis). En molts d'ells, va recordar als fets semblants dels anys trenta del segle XIX. De fet, vist cent anys després, potser podem aportar elements de reflexió que expliquin aquests tipus d'esdeveniments que es tornaren a reproduir als anys trenta del segle XX perquè em sembla que, uns i altres, han de ser col·locats en la perspectiva dels canvis profunds a les societats espanyola i catalana, i també, especialment i sobretot (almenys és aquesta la perspectiva en què em situo), en com encaixar harmònicament la societat temporal i la societat religiosa en aquells moments.

¹El present text ha estat publicat també a *Revista Catalana de Teologia* 34-2 (2009), p. 543-558.

1. LA RELACIÓ INSTITUCIONAL ENTRE ESGLÉSIA CATÒLICA I ESTAT

Cal començar pel moment en què es modifica aquesta relació, el qual incideix en dos punts de vista sobre una mateixa societat que està en plena eferescència de canvi. A començaments del segle XX, tant l'Estatut de Baiona (article 1, 6 de juliol de 1808), pel territori ocupat pels francesos, com la Constitució de Cadis (article 12, 19 de març de 1812) establien que la religió catòlica, apostòlica i romana era la religió d'Espanya i que cap altra hi seria admesa; aquesta segona hi afegia que aquesta religió era “la única verdadera” i que seria la religió obligada “perpetuamente”. Tant un document com l'altre seguien les petjades del regalisme del segle anterior i vinculaven la jerarquia eclesiàstica als organismes polítics de la nació.

La Constitució de 1845 (article 11, 23 de maig) mantenia l'afirmació anterior i hi afegia que l'Estat s'obligava a mantenir el culte i els seus ministres, conseqüència lògica de les lleis desamortitzadores de 1835-1836. El Concordat de 1851 adequaria aquests principis al dia a dia mantenint el tracte de favor vers l'Església catòlica però, ensems, concedint a l'Estat privilegis que no obeïen ja a la situació real del catolicisme a l'interior de la societat, la qual havia passat pels tràngols del trienni liberal i de les dues primeres guerres carlines. L'altar i el tron apareixien units, però les bases de l'un i de l'altre, ja no tant.

Aquesta situació varia d'una manera notable en la Constitució del 5 de juny de 1869, sorgida de la Revolució Septembrina: s'establia la llibertat d'opinió i de premsa (art.17) i la llibertat d'associació, que eren regulades per l'Estat (art.19); hi havia l'obligació de mantenir el culte catòlic i els seus ministres, però es concedia als estrangers no-catòlics residents a Espanya poder celebrar actes de culte públics i privats, concessió que s'ampliava també als espanyols que professessin una altra religió que no fos la catòlica (art.21), i es concedia el dret a fundar escoles sense llicència prèvia i sotmeses a l'autoritat competent en higiene i moralitat (article 24). Malgrat tot, continuava mantenint-se la capacitat per als bisbes i arquebisbes de ser elegits senadors (article 62) i de poder ser elegits diputats (article 66). S'obrien, doncs, fronts nous en la incidència sobre la societat: es desvinculava l'Església catòlica de l'Estat, s'admetien altres religions, s'obria el camp a associacions, escoles, premsa... L'episcopat es va adonar dels camins que s'obrien enfront del seu monopoli religiós i replicaren al decret de Serrano (5 de juny de 1869) imposant el jurament per acatar-la, negant-se a jurar-la i al fet que la juressin els funcionaris catòlics. Començava la “qüestió religiosa” que marcaria durant setanta anys la història de la societat espanyola. Les decisions preses per les Juntes Revolucionàries de la Septembrina marcaren tot seguit com s'entenia aquesta qüestió i s'afegia a les pràctiques de 1835-1836 i al bienni 1854-1855.

La Constitució Federal de la República Espanyola (17 de juliol de 1873) —redactada però no proclamada— sancionava d'una manera neta la separació Església i Estat i marcava el camí per on s'arribaria a la formulació de la Constitució de la II República

(1931). La restauració monàrquica, amb Alfons XII, capgirà en part aquesta situació però l'assaig estava fet i calia trobar la forma d'aplicar-la.

La Constitució de la restauració monàrquica (30 de juny de 1876) reprenia altra vegada la vinculació Estat/Monarquia i Religió/Església catòlica, que tornava a ser declarada la de l'Estat, i el manteniment del seu clergat l'assumia l'Estat, tot i que es permetia el culte privat, prohibint-se explícitament altres cerimònies o manifestacions públiques (article 11). La presència als òrgans col·legials de l'Estat era mitjançant el Patriarca de les Índies com a senador per dret propi (article 21); de la mateixa manera, els bisbes podien ser nomenats per la corona (article 22), però no els clergues, ja que s'exigia la condició de seglar (article 27). Malgrat tot, articles diferents garantien els altres drets assenyalats abans: dret de fundar escoles d'acord amb les lleis, dret de llibertat d'opinió (escrita i oral), dret d'associar-se “per als objectius de la vida humana”. Aquests tres aspectes formaven el conjunt de l'anomenada “qüestió religiosa”, ja que fins aleshores el monopoli era de l'Església catòlica, i serien els motius de la confrontació.

La praxi que s'aplicava a la interpretació dels articles 29 i 30 del Concordat de 1851 donà força a aquesta confrontació. L'article 29 permetia que, de cara a mantenir la presència a les missions d'Ultramar, el govern es fes càrrec de la seva preparació als col·legis de missions i que, en atenció als preveres, es mantinguessin les cases dels Paüls i els oratoris de sant Felip Neri, i també “un altre orde dels aprovats per la Santa Seu”, però sense determinar si aquesta excepció era en tot l'àmbit de l'Estat o només a cada bisbat. L'article 30, per la seva banda, determinava que es mantinguessin les cases de les Filles de la Caritat, que els monestirs de vida contemplativa podien existir si assumien alguna tasca assistencial o docent i que les noves fundacions, dedicades a beneficència o ensenyança, quedaven a judici dels bisbes. Com que, després del desastre del 98, la primera pràctica havia quedat obsoleta, calia revisar l'existència d'aquests col·legis missioners d'Ultramar. A més a més, des del Concordat fins a l'any 1880, s'havien establert a Catalunya quinze cases de congregacions fundades a Catalunya, de les quals cinc procedents de França i quatre de la resta de la Península i des de 1880 fins l'any 1909 s'hi van afegir trenta més, de les quals catorze eren d'instituts religiosos fundats a la Península, vuit fundats a França, set a Catalunya i un a Itàlia. Tots aquests instituts es dedicaven, bàsicament, a l'ensenyança; els estrangers procedien dels immigrants que havien estat expulsats dels estats liberals (França i Itàlia). L'lur presència, doncs, tenia un fort contingut ideològic.

2. L'OPOSICIÓ A L'APLICACIÓ DE LA CONSTITUCIÓ

La política de la restauració alfonsina va adoptar l'alternança com a sistema d'equilibri polític i això afectava els punts assenyalats anteriorment. Des de la perspectiva catòlica, cal tenir present que la doctrina de Lleó XIII —distingint que, si bé l'autoritat procedia de Déu, l'elecció dels governants estava, però, en mans dels ciutadans—, tardà molt a ser

acceptada a Espanya on els catòlics, jerarquia eclesial i laïcat, no consideraven possible una divisió de poder i preconitzaven una unitat religiosa que donés suport a l'autoritat política i a l'inrevés. L'integritisme, sobretot el de procedència carlina, no admetia cap mena d'entesa i els que la defensaven —els mestissos, com en el cas de Pidal, formant part del govern de Cánovas del Castillo— eren execrats de manera que es feia impossible una estabilitat pactada. La Unió Catòlica, malgrat el patrocini del primat —l'arquebisbe de Toledo, Ignacio Moreno—, va fracassar (1881) i els catòlics espanyols van mantenir l'opció pel *Syllabus* (1864) de Pius IX i no pas per la *Cum multa* (1882) de Lleó XIII. El govern fusionista havia ampliat la llibertat de càtedra, de premsa, de reunió i d'associació, que havia portat a la llei d'associacions de 1887, que volia treure les aplicacions de l'article 13 de la Constitució i que pretenia, en darrer terme, reduir els instituts religiosos —femenins i masculins— a associacions sotmeses a la llei general sense excepcions ni privilegis; així ho determinaria la llei del 19 de setembre de 1901, que els concedia un termini de sis mesos per a inscriure's en el registre estatal. Ambdues lleis eren també restrictives amb la producció i comercialització de productes, generalment rebosteria i licors (llei d'hisenda del 12 d'abril de 1901). Malgrat tot, el govern que adscrigué les escoles públiques a l'Estat va decretar també l'ensenyament obligatori del catecisme en elles (26 d'octubre de 1901). Es tensava la corda, però no es volia trencar-la, donada la situació global d'Espanya.

3. EL PROBLEMA BARCELONÍ L'ANY 1909

Catalunya iniciava, al mateix temps que el nou segle XX, una època de creixement demogràfic notable, com a tota la Península, que passà de divuit a vint-i-quatre milions d'habitants. Econòmicament, en canvi, també s'obria —en part fruit del Desastre (1898)— amb una depressió que duraria fins a l'esclat de la Primera Guerra Mundial (1914). Fins a aquell moment, la industrialització l'havien encapçalada famílies patriarcales que es vinculaven entre si via pactes matrimonials; a partir d'aquí, Catalunya donava pas a una cultura autònoma de classe mitjana i oberta a influències exteriors; hi haurà, en bona part, la configuració de noves escoles “modernes” que les classes influents consideren bressol de l'ateisme; creixen els sindicats, de tot tipus, però, com diu Raimon Carr, són sindicats de “societats de resistència”, que primer tenen un signe socialista però que progressivament van adoptant l'anarquisme, sobretot el d'influència italiana. Això modifica el signe dels conflictes laborals: contribueix a llur expansió i posa les bases d'un anticlericalisme nou, que es nodreix de la tradició crítica contra el clergat i de la difusió d'obres de Voltaire, Nietzsche, Darwin, etc. També s'estén progressivament la indiferència religiosa (batejats, sí; casats per l'Església, no). La religiositat de les classes burgeses s'inclina més per la caritat i la devoció que per l'acció social; alguns intents, com l'Acció Social Popular del jesuïta Gabriel Palau, en són bona mostra, no exclusiva de

l'Església; Carr testifica que l'any 1907 Espanya era l'únic país europeu sense cap obrer al Congrés.²

Les tres preocupacions bàsiques de la societat barcelonina —segons comentava el nunci, Antonio Vico, al secretari d'Estat del Vaticà amb motiu del viatge del rei a Barcelona (abril de 1904)— eren: el separatisme, l'anarquisme i el republicanisme. L'anarquisme s'havia manifestat en els atemptats que es produïren en aquest temps. Aquest ja havia començant l'any 1893 amb les bombes de dinamita contra el capità general Martínez Campos (23 de setembre) i les bombes del Liceu, que provocaren vint-i-cinc morts i desenes de ferits (11 d'agost), accions que motivaren la llei de repressió dels anarquistes (5 de març de 1894). La reacció a aquesta llei van ser les bombes contra la processó del Corpus al carrer dels Banys Nous, amb sis morts i quaranta ferits (7 de juny de 1896), que determinaren que el govern passés aquests delictes a la jurisdicció militar, que es facultés per al tancament de periòdics, centres i llocs d'esbarjo anarquistes (llei de 2 de setembre de 1896) i que fes una batuda de possibles culpables. Fruit d'això, quatre-centes persones foren detingudes, vuitanta-set processades i vuit condemnades a pena de mort —de les quals se n'executaren cinc, a Montjuïc, el 4 de maig de 1897—. Les tortures foren evidents per a fer “cantar” els detinguts i Cánovas del Castillo fou assassinat com a venjança (5 d'agost).

Malgrat tot, l'anarquisme arrelava, tal com demostrà el congrés anarquista de Madrid (1900) i la campanya electoral de desembre, que es fonamentà, per part de Canalejas, contra el clericalisme. El bisbe de Vic, Torras i Bages, dedicà una pastoral a l'anarquisme amb un títol ben significatiu: *El misteri de la sang, o sia, màrtirs i anarquistes*, amb motiu de la beatificació de Pere Almató (1 d'agost de 1906).³

A partir de 1901 es produeixen a Catalunya una sèrie de mítings contra els instituts religiosos i la situació s'accentua amb els aldarulls contra els jesuïtes, especialment a Madrid, amb motiu de l'estrena de la comèdia *Electra*, de Pérez Galdós (30 gener) i amb l'arribada, l'any següent, dels religiosos immigrants francesos; davant del seu to agressiu, algun prelat, com el bisbe Josep Messeguer, de Lleida, demana la intervenció de la força pública (1 d'abril), mentre que el de Tortosa, Pere Rocamora, demana a l'alcalde la derogació del permís de representació de l'obra (9 de març).

Ja abans de l'atemptat contra el cardenal Casañas —bisbe de Barcelona, al Nadal de 1905, als claustres de la catedral—, aquest havia donat una autorització vàlida per a tota

²Raimon CARR (1982), *España 1808-1975*, Barcelona, Ariel, p. 421; en la mateixa obra, Carr afirma que hi havia un tipus “d'energumen revolucionari”.

³Josep TORRAS I BAGES (1948), «El misteri de la sang, o sia, màrtirs i anarquistes», a *Obres completes*, Barcelona, Biblioteca Perenne, p. 1124-1138.

la diòcesi (23 gener 1905) per a les fundacions d'escoles religioses catòliques, sobretot als pobles incorporats a la ciutat a les darreries del segle XIX i als barris de la ciutat —Poble-sec, Sant Martí de Provençals i Poblenou, Gràcia—, llocs on s'havien fundat escoles protestants i s'havien organitzat sectes, tant espiritistes com maçòniques. Ferrer i Guàrdia havia fundat escoles seguidores de la seva pedagogia de l'Escola Moderna (9 de setembre de 1901), que preconitzava l'ateisme militant, i aconseguí aplegar el Divendres Sant de l'any 1906 una manifestació multitudinària a favor de l'ensenyament racionalista (12 d'abril). Davant d'aquella expansió d'escoles religioses, el govern considerà oportú preparar una llei d'associacions amb la voluntat d'assegurar-se'n el control i evitar-ne el creixement, considerant-lo abusiu, del Concordat de 1851. Un nou punt s'afegia a la tensió: la revisió del Concordat de 1851 en tots aquests aspectes, que estaven resultant conflictius per inadequats a la nova societat. La vinculació de Ferrer a l'atemptat contra el rei per Morral (31 de maig de 1906) determinà el tancament de l'Escola Moderna (15 de juny), però també ho provocà el fet que l'Estat projectés una nova llei d'associacions fortament anticlerical (23 d'octubre de 1906) i que un decret ministerial retallés la llibertat d'ensenyament (18 de novembre).

Un dels aspectes abans assenyalats que preocupaven especialment a Roma i a l'Església d'Espanya era el liberalisme. Vist des de la teoria política, el liberalisme trobava en el règim republicà la seva expressió més clara i definida. El liberalisme, sorgit de la revolta francesa de 1830, havia estat condemnat, excepte el liberalisme econòmic, pel papa Gregori XVI (1832), condemnació que havia estat ratificada pel papa Pius IX (1864). Als catòlics els costava molt d'acceptar el règim republicà, malgrat que s'obrís pas a la doctrina de Lleó XIII, mal acceptada a Espanya, i fracassaren els intents d'aconseguir una formació catòlica política que assumís els principis bàsics de la democràcia; en el fons, el carlisme seguia com a punt de referència. En visitar Barcelona el president francès Loubet, integristes i carlistes enviaren als bisbes telegrams de refús; el cardenal català i caputxí Vives i Tutó, resident a Roma, adreçà als bisbes catalans la recomanació de no respondre aquests telegrams i desautoritzà les manifestacions preparades contra el polític (octubre de 1905), però l'arquebisbe metropolità s'adreçà als bisbes de Catalunya demanant-los la solidaritat amb els bisbes francesos, després que el govern francès hagués trencat tota relació amb l'Església (27 de febrer de 1906). De fet, la nova situació francesa no deixava de ser per a molts polítics hispànics el camí per al desvetllament polític i social de l'Estat espanyol.

El tercer dels punts que preocupava era el catalanisme de l'Església o dels eclesiàstics de Catalunya. La qüestió quedava molt centrada en el nomenament dels bisbes per part de l'Estat, privilegi que s'havia aconseguit en el Concordat de 1753, havia estat ratificat en el del 1851 i seguia en peu malgrat tots els conflictes. Cada vegada que calia nomenar un bisbe per a Catalunya, ressorgia el problema. En aquesta etapa es va reproduir per l'actuació del bisbe primer de Vic i després de Barcelona, Josep Morgades, que havia urgint el català com a llengua vehicular preferent de l'ensenyament del catecisme i de la

predicació, decisió que l'arquebisbe de Tarragona no dubtà en qualificar com “la qüestió més escabrosa” de la pastoral de Catalunya. En morir (1901), la seva successió recaigué en el bisbe-cardenal d'Urgell, Salvador Casañas i a la mort d'aquest (1908), desestimada la candidatura de Torras i Bages per Maura, per qüestions catalanistes —com testifica la correspondència del nunci Antonio Vico—, fou nomenat el valencià Juan José Laguarda (29 d'abril de 1909). Sota el seu episcopat tingué lloc la Setmana Tràgica, tot i que ell no en prendria possessió fins al 15 d'octubre, essent llavors, per tant, el bisbe auxiliar del cardenal Casañas, Ricard Cortès, qui, com a vicari capitular, per elecció del canonges, hagué de fer-hi front. El govern central va fer campanya per nomenar Torras i Bages arquebisbe de Burgos, però l'oposició aferrissada del candidat i el suport de Vives i Tutó frustraren els plans governamentals, com ja s'havien frustrat anteriorment els de portar Casañas a Sevilla.

4. LA VIOLÈNCIA ENTRONITZADA I ELS FETS DE LA SETMANA TRÀGICA

Com he dit abans, el segle XIX acabà amb accions violentes a conseqüència de les quals s'endurí: la repressió contra els cercles anarquistes havia estat forta i del tot desmesurada, com la del castell de Montjuïc contra els acusats de la bomba del carrer dels Banys Nous —quatre-cents detinguts i vuitanta-set imputats— i es multiplicaren les lleis en contra de les institucions més o menys qualificades com a anarquistes.

El segle XX no començà gaire millor des del punt de vista social: es provocaren aldarulls contra les casernes de la Guàrdia Civil de Badalona, Igualada i Berga, promogudes pels carlins (novembre 1900)⁴; la campanya electoral de Canalejas se centrava en l'anticlericalisme (desembre 1900); l'estrena de l'obra *Electra* provocava aldarulls contra els jesuïtes a Madrid i s'obligava als instituts religiosos que elaboraven productes a sotmetre's totalment a les lleis d'Hisenda sobre impostos (1901); s'havia atemptat contra el bisbe de Barcelona (Nadal de 1905) i fou executat el terrorista Juan Rull (1907). També es produïren mítings anticlericals a Osera i Orense (abril de 1909).

⁴Ramon CORTS I BLAI (2007), *Regest de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà, I.- Fons de la Nunciatura de Madrid 1899-1921*, Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona; Ramon CORTS I BLAI (2002), *Regest de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Vaticà, I.- Fons de la Secretaria d'Estat 1899-1921*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya.

Des d'un altre punt de vista, també conflictiu encara que no cruent, cal tenir present que seguïen oberts altres camps de confrontació. Els temes pendents eren el matrimoni civil, l'ensenyament (llibertat i religió), la llei d'associacions i la seva aplicació als instituts religiosos i, aplegant-ho tot, la revisió del Concordat de 1851, amb la voluntat de reduir el nombre de bisbats i, en el cas de Catalunya, traslladar la seu metropolitana de Tarragona a Barcelona (9 febrer 1909). Foren convocades manifestacions de cristians que resultaren força nombroses: quaranta-mil dones a Vic i cinquanta-mil a Manresa, que reberen la felicitació del papa Pius X (5 de març de 1907).

José Brissa i Joan Connelly Ullman expliquen prou detalladament els fets de la Setmana Tràgica,⁵ però cal fer-ne un resum que expliqui el qualificatiu de "tràgica". L'incident produït a la zona espanyola del Rif (Marroc) decidí al ministre de guerra a traslladar reservistes de Catalunya (9 de juliol de 1909). La decisió sollevà Barcelona per les conseqüències que comportava i pels abusos de les quotes, que alliberaven els fills de cases econòmicament fortes. Se succeïren els mítings de propaganda contra la guerra. Pablo Iglesias criticava que, en el primer embarcament de tropes, les senyores de la "bona societat barcelonina" haguessin donat almoines als soldats i també escapularis o "detentes"⁶, seguint la tradició de les tropes carlines. El segon embarcament de tropes, el 18 juliol de 1909, tornà a encendre la controvèrsia i les forces polítiques d'esquerra optaren per manifestacions i prepararen una vaga general pel dia 26, dilluns. El fet que els tramviàries no s'hi sumessin va convertir la vaga en revolta, que s'estengué a altres vint-i-dues ciutats de Catalunya; el capità general, Luis de Santiago, declarà l'estat de guerra i el governador civil, Ángel Ossorio i Gallardo, dimití el mateix dia. L'endemà s'estengueren els incidents pels carrers de la ciutat, sobretot als districtes obrers, i s'incendiaren les primeres esglésies, convents, escoles i obres assistencials. El 29 de juliol arribaven tropes de refresc per aturar la revolta i, el primer d'agost, un ban de l'Ajuntament, signat per l'alcalde Joan Coll i Pujol, retornava la pau a la ciutat; de manera sorprenent el dia 2 d'agost, festa de la Mare de Déu dels Àngels, en la qual es podia guanyar el popular jubileu de la Porciúncula, hi hagué una gran afluència de gent a les parròquies no malmeses i es repartiren, assenyala el cronista, moltes comunions. La tragèdia havia durat una setmana. El seu cost humà havia estat de setanta-cinc morts, entre els quals

⁵Joan CONNELLY ULMAN (1972), *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, Ediciones Ariel. L'original en anglès es va publicar l'any 1968. És interessant sobretot pel que té de testimoni ocular l'obra de José BRISSA (1910), *La revolución de julio en Barcelona: Su represión. Sus víctimas. Proceso de Ferrer*, Barcelona i Buenos Aires, Maucci editores.

⁶Petit escapulari de teixit amb el dibuix brodat del Sagrat Cor; l'havien portat els soldats carlistes i després van portar-lo els soldats franquistes, sobretot els de filiació carlista. Se'ls considerava vàlids contra les bales, d'aquí el nom amb què eren coneguts.

cinc soldats i un policia, essent impossible saber el nombre de ferits. La guàrdia civil, única força de seguretat que hi havia intervingut, tingué un mort, vint-i-sis ferits i divuit contusionats. Segons Brissa, l'ambulància de l'Ajuntament havia traslladat vint-i-tres morts, cent noranta-un ferits, setze nens abandonats, set monges i cinc frares. La Creu Roja havia assistit dos-cents cinquanta ferits. El cost material van ser dotze parròquies cremades i prop de quaranta edificis religiosos: esglésies, convents, escoles, sanatoris. En totes elles es van cremar els vasos sagrats, l'aixovar litúrgic, els retaules i imatges, els arxius, el mobiliari, quinze sepultures de religioses dominiques del convent dels carrers de Mallorca i de Roger de Flor a la recerca de restes i senyals d'haver estat torturades en vida. Per ordre governamental, es van tancar un centenar d'escoles laiques, seguidores de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia.

5. L'ENDEMÀ DE LA SETMANA TRÀGICA

Acabats els enfrontaments, les forces de seguretat detingueren un nombre important de persones que foren sotmeses a judici militar sumaríssim entre els dies 2 i 13 d'agost, durant els quals es dictaren i s'executaren vuit penes de mort i quinze acusats foren sentenciats a cadena perpètua. El consell de guerra de Ferrer i Guàrdia tingué lloc el 9 d'octubre, a la presó Model i, dictada pena de mort per afusellament, fou executada el matí del dia 13. Malgrat la coneguda postura ideològica del condemnat, hi acudiren per acompanyar-lo durant la "capella" set membres de la Germandat de la Pau i la Caritat, i hi fou també present el sacerdot i geòleg Norbert Font i Sagué i, finalment, la Germandat dels Desemparats, encarregats de portar el taüt.

El 21 de febrer de 1910 el rei Alfons XIII, a instàncies del govern i amb el vist-i-plau del capità general Valeriano Weyler, concedí l'indult general. L'any 1911 es discutí al Congrés una proposició de petició de revisió del procés, que fou denegada per cent setanta-sis vots contra vint-i-tres.⁷

En primer lloc, cal fer referència a l'acció i a la reacció. No cal insistir en com havien quedat les dotze parròquies incendiades que garantien la missa dominical als fidels, els col·legis d'ensenyament, les obres assistencials, que van quedar paralitzades en la seva actuació diària. La primera acció del vicari capitular, Ricard Cortès, va ser adreçar una queixa formal al president del govern en què lamentava els fets i protestava tant per les

⁷Vegeu *El proceso Ferrer en el Congreso: Discursos pronunciados por varios Diputados en los meses de marzo y abril de 1911*, Barcelona, Imprenta Lauria. p. 332.

facilitats per a celebrar els mítings que havien tingut els qui havien preparat la malifeta com per la manera com l'autoritat pública s'havia abstenut d'actuar, exceptuant la guàrdia civil —tot i que va fer-ho sense els efectius suficients—, i també li demanava l'aplicació de les lleis penals, la supressió de les sectes i que no es poguessin celebrar mítings. En la seva resposta, el president del govern, Antonio Maura, contestava donant-li la raó sobre el qualificatiu dels actes, però advertint-lo que l'Estat no podia aportar cap ajut econòmic i que en els expedients es tindria en compte les circumstàncies (12 d'agost). A la protesta de Cortès s'hi afegiren totes les províncies eclesiàstiques d'Espanya: Tarragona (21 d'agost), Saragossa (14 d'agost), Burgos (21 d'agost), Toledo (27 d'agost), Granada (30 d'agost), Sevilla (3 de setembre), València (22 de setembre) i Valladolid (30 de setembre); també s'hi afegí la Junta Central de Acción Católica (6 de juny de 1910), firmada pel seu president, el marquès de Comillas.

El vicari capitular, forçosament, va haver de dictar normes transitòries. Per una banda es van posar en marxa dues col·lectes, una d'econòmica —que en tancar-se en el mes de desembre de l'any següent havia recollit 134.510,35 pessetes—, i l'altra d'ornaments i aixovar litúrgic, difícil d'avaluar econòmicament però que, per la llista publicada en els butlletins oficials successius del bisbat, resulta força esplèndida. Uns i altres donatius, majorment, eren nominals. Per altra banda, va dictar normes provisionals per atendre els 280.000 habitants de les dotze parròquies afectades. Calia habilitar-les i l'arquitecte diocesà, Francesc de Paula Villar, les supervisaria. Els rectors haurien d'informar tant del lloc habilitat per al culte com del lloc on havien pogut ubicar el despatx parroquial. Calia que enviessin una llista de les obres que calia fer i de l'import previst, així com de les piles baptismals que s'havien de beneir. Era convenient que els superiors i superiores, tant dels instituts religiosos exempts com dels que no ho eren, li comunicessin també el domicili provisional i l'estat de la comunitat (11 d'agost). Més avançat el mes d'agost, el vicari capitular ordenava fer funcions litúrgiques de desgreuge (21 d'agost). Seguien disposicions sobre com refer els llibres sacramentals dels arxius cremats.⁸ En arribar el bisbe Laguarda es feren novament actes de desgreuge i rogatives “per obtenir del cel la fi de les persecucions contra l'Església” (5 de desembre de 1909).

Tres documents episcopals ens poden servir com a punt de referència per a veure la lectura que se'n va fer en aquells moments. Lògicament, la primera reacció va ser la del vicari capitular, la màxima dignitat de l'Església de Barcelona, Ricard Cortès⁹ (9 d'agost). El seu document aporta, en primer lloc, les dades dels danys i perjudicis que han deixat els fets. Fa saber que ha presentat una protesta formal a les autoritats i protesta

⁸Eren els de les parròquies de Sant Cugat del Rec, el Carme, Sant Pau del Camp, Santa Madrona, Sant Martí de Provençals (el Clot), Sant Andreu de Palomar, Sant Joan d'Horta i Santa Maria del Taulat.

⁹Ricardo CORTÉS (1909), «Circular», a *Boletín Oficial eclesiástico del Obispado de Barcelona*, vol. LI, 170-172.

dels fets “en nom de l'Església perseguida i vilipendiada per turbes demagògiques que no poden representar Barcelona”; fa una aferrissada defensa de les cases religioses contra les acusacions que s’hi han fet i demana la compassió de Déu per als “desgraciats que en mala hora van armar el braç del sicari contra Crist i contra l'Església”. Cortès, doncs, s’inclina per distingir clarament el que són els ideòlegs i el que són els autors. En la mateixa data, adreça a les comunitats religioses d’aquesta diòcesi damnificades en els darrers esdeveniments unes paraules de consol i d’acompanyament en el dolor, expressant la solidaritat del clergat diocesà i enaltint l’acció que fan.

El bisbe de Vic, Torras i Bages¹⁰, que ja l’any 1906, amb motiu de la beatificació del dominicà Pere Almató, havia publicat la pastoral *El misteri de la sang, o sia, màrtirs i anarquistes* contra l’anarquisme i el socialisme ateu,¹¹ feia una reflexió més llarga sobre els fets ocorreguts a la capital del Principat. El bisbe de Vic els qualifica com a “insurrecció contra Déu... i espectacle diabòlic” que, donat que no pot anar contra Déu mateix, ha fet que “la multitud fanatitzada del fanatisme anticristià” hagi atacat “el que té una consagració divina” —persones i coses— que han sofert el martiri. És un episodi més de la lluita i de la persecució del mal contra el bé. L’incendi i la destrucció s’ha adreçat preferentment contra esglésies, convents i institucions d’ensenyança i de beneficència que existien en barris populars i tenien per objecte fer el bé als obrers. Anima tots els perjudicats a tornar a la feina, que és llarga i amb grans dificultats, però faran sentir la suavitat de la llei divina així “els que destrüien i encenien se suavitzaran i tornaran a cercar la dolça calor de l’amor cristià”. Acaba la pastoral amb una crida al desprendiment i a la generositat per part dels bons cristians per a poder reconstruir i fa un elogi del col·lectivisme com a camí per a la pau social.

El mateix dia de la seva entrada a la capital de la diòcesi de Barcelona, el nou bisbe, Juan José Laguarda, publicava una llarga pastoral amb el títol de *Lágrimas y enseñanzas* (27 d’octubre de 1909), reflexionant sobre els fets ocorreguts durant la Setmana Tràgica.¹² Laguarda qualifica els fets de “terrible sacudida sectaria e infernal”, i “cosa imprevista i de veritable sorpresa, almenys en moltes de les coses ocorregudes, fruit de la Revolució,

¹⁰*Boletín Oficial eclesiástico del Obispado de Barcelona* (18 d’agost 1908), p. 1124-1138.

¹¹Per a Torras i Bages, l’anarquista entén la justícia, l’expiació i la igualtat humana d’una manera material; l’anarquista significa la negació de la llei i vol fer la llei a tot el món i nega la veritat; l’anarquista és el profeta i l’apòstol de la mort: “Déu permet l’escàndol dels anarquistes, concreció pràctica de l’escàndol de l’anarquia intel·lectual, de la negació especulativa i literària de la Veritat i de la Llei, fet per pura vanitat moltes vegades i altres per concupiscència d’ordre racional d’esperits lleugers i incapaçs” (p. 1137).

¹²Juan José LAGUARDA, «Lágrimas y enseñanzas: Carta pastoral», a *Boletín Oficial eclesiástico del Obispado de Barcelona*, vol. LI, p. 361-416.

és a dir, de l'anticlericalisme o del liberalisme, paraules que signifiquen una mateixa cosa, l'anticristianisme, és a dir, la rebel·lió contra l'autoritat sobirana de Déu, l'emancipació absoluta de l'home respecte a l'autoritat divina";¹³ també dibuixa el procés revolucionari: "perversió de la intel·ligència per mitjà de la difusió de la mentida i de l'error, d'aquí es passa a la corrupció de la voluntat i a la depressió [*sic*] dels costums, i s'acaba enardint les masses i les empeny a realitzar els crims més repugnants i odiosos". Aportant una reflexió sobre la història recent de l'Església a França i Espanya, vincula les revoltes de 1830 (la caiguda dels Borbons), 1848 (la caiguda de la monarquia constitucional), 1870 (la caiguda del segon imperi napoleònic) a la primera i de 1835 (la desamortització i exclaustració) i 1873 (la darrera guerra carlina) dient que "són una sola revolució, que encara no ha dit la darrera paraula". De la mateixa manera, a l'escrit comenta què significa la crema de les esglésies parroquials i de les escoles, de les quals fa un bon elogi per la feina feta. De les primeres, diu que "el temple parroquial és el domicili propi d'una família admirable, que s'anomena parròquia, i la parròquia societat és un organisme preciós de la gran societat Església i un instrument delicadíssim de cultura moral, difusiu de la veritable i legítima civilització"; la revolució crema i destrueix les esglésies parroquials perquè vol matar la parròquia societat. De les segones, afirma que eren filles del catolicisme social barceloní "que no estava ociós certament" i que s'ajudava també dels centres catòlics obrers. Fa l'elogi de l'esforç dels catòlics catalans per difondre la cultura, però es lamenta de la secularització que s'està propagant ràpidament; recorda que la religió "és el millor estímul per a complir els deures socials" i que *viure a l'europea* no significa forçosament imprimir en la vida política dels pobles la secularització. Per acabar, a la pastoral hi fa una defensa oberta de les obres socials catòliques, insisteix a aprofundir en les manifestacions de la vida religiosa, reclama la unió política dels catòlics com recomana la Santa Seu per a defensar l'ordre social cristià, per a alertar les classes obreres a no caure en una nova esclavitud, que és el que pretenen de les actuacions de la conspiració mundial organitzada, de les quals la Setmana Tràgica n'ha estat una mostra.

D'entre el laïcat, destaquen tres aportacions de Joan Maragall. La primera s'adreça a Cambó, en plena repressió contra els autors dels fets de la Setmana Tràgica; li agraeix, en primer lloc, haver-li facilitat una intervenció prop del governador dimitit, Àngel Ossorio y Galardo; després critica la pena de mort, que li repugna sempre "aplicada per la justícia humana amb una pretesa serenitat que res que sigui humà pot vanagloriar-se de tenir, i per tant m'espanta sempre com un sacrilegi",¹⁴ per acabar dient que el cor li diu "que s'afusella massa gent" i que la raó que es dona —"el fet d'haver atacat la força pública en

¹³La pastoral està escrita en castellà, la traducció literal és de l'autor.

¹⁴Joan MARAGALL (1981), *Obres Completes: Obra Catalana*, Barcelona, Editorial Selecta, p. 935-936 [Joan Maragall – Francesc Cambó, 9 d'octubre de 1909. Maragall havia passat els dies de la Setmana Tràgica a Caldetes].

un moviment sediciós”— no pot justificar els afusellaments que s’han fet i que es faran, i deixa enlaire una pregunta “serà sols per donar gust a l’altra turba... conservadora?”. En la carta, adreçada a Torras i Bages, del 14 de setembre de 1909, el poeta li agraeix la pastoral *Glòria del martiri*, davant el silenci de tanta gent sobre els fets de la Setmana Tràgica i afegeix: “Els qui ens callàrem per massa obscuritat, ara hem de callar perquè ja hi ha prou llum. Caritat i avant. Cert que la cosa té altres aspectes, però després d’haver-la mirat fixament per aquest, els meus ulls almenys resten tant satiats, que tota altra consideració els disgustaria”¹⁵. Maragall havia afrontat el tema una setmana després d’haver acabat la tragèdia. El seu article «La ciutat del perdó» anava destinat a ser publicat a *La Veu de Catalunya* i porta data del 10 d’octubre, però el periòdic no va ser autoritzat a publicar-lo, ho seria anys després.¹⁶ Arrenca la reflexió a partir dels rumors sobre els primers afusellaments. De fet, el primer afussellat, Josep Miquel Baró, acusat de dirigir els revoltats a Sant Andreu del Palomar, va ser-ho la matinada del dia 17 d’agost.¹⁷ El poeta reclama que els barcelonins es mirin la ciutat, i “el que en ella passa en aquests moments amb amor i amb germanor vers els represaliats per a redreçar-los, ni que sigui a cops de mall, a la “ciutat nova”, però en comptes d’això, ¿matar-lo fredament per un tràmit assenyalat, i a una hora fixa, com si la justícia humana fos quelcom segur, infal·lible, definitiu com la mort que dóna? Què us sembla? No fer-hi res és ser covard dues vegades: a l’hora del combat, a l’hora del judici”. Amb to poètic reclama que es pugui dir que “Barcelona ha demanat i obtingut el perdó dels seus condemnats a mort”. Barcelona no serà la “ciutat de les bombes” sinó la ciutat del perdó; i amb una al·lusió a l’Església, acaba la carta dient “bella cosa fora que comencessin els més ofesos”.

La més coneguda de les aportacions maragallianes és «La Iglésia cremada» [*sic*], feta pública el 18 de desembre de 1909;¹⁸ en alguns moments amb paraules molt incisives, sembla que replica la pastoral de Laguarda. És una aportació de to líric a partir d’una eucaristia celebrada en una de les esglésies incendiades, segons sembla la de l’Oratori de Sant Felip Neri de Gràcia, on ell solia assistir diàriament a missa; però l’autor aprofita l’oportunitat per a oferir algunes reflexions, força crítiques, sobre el catolicisme de la societat barcelonina i accentuant els aspectes penitencials de la “Setmana Tràgica”, perquè “la Iglésia viu en la persecució, perquè nasqué consubstancial amb ella i el seu major perill està en la pau”; el patir comporta i ajuda a no adormir-se; ser contrariat, a agafar major empenya; ser oprimits, a esclatar. Maragall demana valentia per a defensar la fe: per a tenir una fe viva, no morta, maquina, exterior sense esforç interior i presenta

¹⁵Joan MARAGALL (1981), *Obres Completes*, p. 1156-1157 [Caldetes, 11 setembre 1909; la carta pastoral de Torras i Bages s’havia publicat el 18 d’agost del mateix any].

¹⁶Joan MARAGALL (1981), *Obres Completes*, p. 780-782.

¹⁷José BRISSA (1910), *La Revolución*, p. 201-204.

¹⁸Joan MARAGALL (1981), *Obres Completes*, p. 777-780.

una hipòtesi: “Si avui el Crist tornés a començar en la terra, jo em penso que els qui n’hi anirien darrera foren més aviat ells que no vosaltres (els creients)”. Ells (els sollevats) no estan bé entre la comunitat cristiana, hi troben massa pau, massa ordenació, massa acabament; ells, turmentats per la ignorància, la pobresa, la impotència del desig, volen guerra, volen desordre, volen novetat i començament, ”per això s’han fet una altra iglésia sense Crist, càotica, perseguida, plena de turment i inquietud però també d’esperança”. L’autor rebla el clau amb aquesta dura afirmació: “Heu’s aquí el vostre mal: que en la Iglésia del Crist hi cerqueu massa la pau, que hi entreu sense l’amor, que us hi adormiu, que se us està morint la fe” i alerta del perill de reconstruir les esglésies i oblidar-se de reconstruir l’Església de Crist, i que deixin que el poble col·labori en aquesta reconstrucció; per això, cal no demanar ni la protecció de l’Estat ni gaires diners dels rics. “Cal seguir tossudament el ministeri a prova de la misèria, els rigors del fred i la pobresa, que us vegin patir, que us vegin morir amb el Pa diví a les mans... i els pobres vindran”.

Un altre crit d’alerta és sobre la divulgació de la Paraula de Déu per trencar la passivitat de la gent que va a missa i reclama l’ús de la llengua del poble; si tots aquests canvis van endavant “[...] la gent que va a missa serien en tota cosa diferents de lo que son ara; i també estic cert que molts que ara *ja* no hi van, *encara* hi anirien i sempre hi anirien i el Crist regnaria d’altre modo entre els homes”.

6. DIES MÉS TARD...

Els fets de la Setmana Tràgica marquen molt poc la política posterior dels governs que anaren succeint i la “qüestió religiosa” seguí marcant la tensió social, que tornaria a esclatar en establir-se la II República (1931). D’una banda, la línia governamental insistia a aplicar la Llei d’associacions als instituts religiosos, per a frenar la seva expansió, la qual, malgrat tot, continuava. La “Llei del candado” en fou la seva manifestació més clara (1910). Un segon punt era l’ampliació de l’article 11 de la Constitució, amb una interpretació laxa del que calia entendre com a *manifestació pública* dels no catòlics, mentre que l’episcopat, emparant-se en el Concordat de 1851, era més restrictiu. A la protesta de l’episcopat, el president Canalejas va respondre que aquestes manifestacions “eren expressions consagrades per l’esperit universal de la llibertat de consciència” i els recordava que alguns d’ells, que eren senadors, podien portar al Senat, és a dir, a l’esfera política, la qüestió oberta. La llei de 1876, en explicar les llibertats dels no-catòlics —i anotava també els enterraments, les escoles, i les reunions de no-catòlics i una reial ordre—, va fer concessions que van mobilitzar l’episcopat i, per mitjà d’aquest, al poble. Contra la legislació escolar, que havia tornat a obrir les *escoles neutres o laiques*, que en esclatar la revolta havien estat tancades, es produïren mítings a Barcelona i a altres dinou ciutats; el de Barcelona expressava clarament la situació política del catòlics catalans: es

van fer dues manifestacions, la dels integristes i la dels conservadors (novembre 1910). No seria fins a l'any 1913 que s'intentaria crear un organisme unitari, la Comissió de Defensa Social, presidit per Lluís Dalmasas i amb Gaietà Parejas com a secretari, que jurava la seva fidelitat al pensament de Pius X.

A Barcelona, l'any 1910 va ser un any de reafirmació identitària: el 3 de juliol es convocà una gran manifestació simultània, als locals Novedades i Tívoli, contra la secularització, el laïcisme social i polític i la persecució; s'adheriren a l'acte cinc arquebisbes, trenta bisbes, vuit senadors, deu diputats a les Corts, dotze diputats provincials, cent disset ajuntaments, set-centes vuit associacions religioses, noranta-una associacions obreres, cent catorze associacions polítiques, setanta-tres associacions agrícoles i setanta-vuit periòdics, a més de quinze mil dones que van desfilar pel saló del tron del bisbat.

El primer diumenge d'agost (aniversari de la Setmana Tràgica) es feren concentracions de manifestants en els "aplechs de Catalunya", en cent seixanta llocs, 279.300 manifestants i tres-cents cinc oradors. El centenari del naixement de Jaume Balmes (1810) se celebrà amb un to apològic notable. Del 27 de novembre al 4 de desembre se celebrà a Barcelona la V Setmana Social d'Espanya amb la presència final del nunci, Mons. Antonio Vico; a la carta del secretari d'Estat, el cardenal espanyol Rafael Merry del Val, expressava el dolor en nom del papa "a causa dels perills que amenacen a la catòlica nació espanyola principalment a Catalunya". Vint anys més tard les paraules esdevindrien profecia.¹⁹

¹⁹En el moment de tancar l'edició d'aquesta revista han aparegut dues obres sobre la Setmana Tràgica que l'autor no ha pogut consultar durant la redacció d'aquest article: Ramon CORTS I BLAY (2009), *La Setmana Tràgica de 1909: L'Arxiu Secret Vaticà*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, i Ramon CORTS I BLAY (ed.) (2009), *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), núm. 82: *Actes de les Jornades sobre la Setmana Tràgica, Barcelona, 5, 6 i 7 de maig de 2009*.

CONFERÈNCIA

La Construcció de diverses lectures sobre la Setmana Tràgica. Les instàncies anarquistes i anarcosindicalistes a Barcelona i la revolució política

Pere Gabriel i Sirvent
Universitat Autònoma de Barcelona

No he d'entrar en massa detalls, ara. Sí em cal fer notar que parlaré de la Setmana Tràgica i no, per tant, de manera central o exclusiva de Francesc Ferrer i Guàrdia. Alhora, em centraré en l'anarquisme i la revolució política (en realitat, molt menys en el sindicalisme i la revolució política antimonàrquica)¹.

En el títol he introduït això de “la construcció de diverses lectures sobre la Setmana Tràgica”. El repte és arriscat en la mesura que pressuposa el coneixement, almenys, dels fets bàsics que es desenvoluparen en aquells dies de juliol de 1909 a Barcelona i fora de la capital catalana. En tot cas, l'exposició que acompanya aquesta sèrie de conferències

¹Aquest text em serví de base per a les diverses conferències en distints centres d'estudi locals i de barri que vaig impartir dins el cicle organitzat per l'Institut Ramon Muntaner, al llarg de 2009. He d'advertir que, amb algun retoc, correcció i parts ampliades, recull les idees i caracteritzacions bàsiques sintetitzades en un primer article que vaig publicar a la revista *L'Avenc*, de Barcelona, el juliol del 2009, així com en una conferència que vaig impartir al Centre d'Història Contemporània de Catalunya el 28 de maig del 2009, també en curs de publicació. També he de fer constar que aquest treball ha estat possible gràcies als ajuts rebuts en el projecte del MEC, HUM-2005-06976.

permet de fer-se'n prou el càrrec. Però no es tracta sols del moviment de revolta als carrers en contra de la guerra al Marroc i de la política de la monarquia envers els sectors populars i obrers, amb la fixació obligada d'una mínima cronologia en relació a les barricades, els enfrontaments amb les forces de l'ordre i l'exèrcit i la crema generalitzada de convents i esglésies. També he de donar per sabuda la importància de la repressió oficial i el clamorós intent de simplificar l'anàlisi de les causes de l'esclat anticlerical a través de la culpabilització de Francesc Ferrer i Guàrdia, al qual de forma escandalosament injusta hom convertí en el responsable màxim de la revolta i hom executà juntament amb d'altres implicats, també condemnats sense proves feaents, amb l'ús i abús d'acusacions polítiques i ideològiques, més que no comprovacions concretes.

Potser hauria d'haver precisat que pretenc explicar la formulació d'algunes interpretacions bàsiques ara fa ja força temps, les que es generaren en els moments més acostats als fets i les que hom fixà de manera més clàssica ara fa uns cinquanta anys. És a dir, parlaré d'unes lectures "històriques" i molt poc o gens de la bibliografia més recent. Crec que aquesta sols ha generat alguna aportació en dues direccions: la de la problemàtica de les conspiracions –en parlaré aquí una mica– gràcies a l'ús de fonts policials, consulars i del Ministeri d'Afers Exteriors, i la de la que es mou en el camp de la història de l'ensenyament racionalista i del lliurepensament. Jo, aquí, en parlaré molt poc d'aquesta, per més que sí vull deixar constància que, en aquest punt, comptem amb la feina continuada i incisiva de Pere Solà, un autor consagrat com a clàssic, que encara està en plena forma, i amb la d'altres, també molt coneguts, com Pere Sánchez i Ferré.

La meva intenció és avançar en la discussió sobre un fet que em sembla cabdal i usualment poc considerat a l'entorn del debat sobre la problemàtica de les implicacions polítiques dels fets de la Setmana Tràgica. Es tracta d'una reflexió per tant més general i que s'inscriu en la caracterització de les estratègies polítiques de l'esquerra popular barcelonina de l'època. Més enllà del debat sobre la responsabilitat i la incapacitat dels diversos grups republicans per a posar-se al davant de la revolta i donar-li uns objectius concrets clars, aquí el que plantejaré serà la importància d'un fet més particular sovint entrevist però poques vegades desenvolupat: l'existència d'una referència recurrent per a les esquerres espanyoles i també les catalanes, a l'entorn del qual hom podria definir com a "revolució republicana". Donada la situació de crisi en què s'havia instal·lat el règim borbònic, i la discussió a l'entorn de la seva representativitat social després de l'ensulsiada de 1898, les esquerres es veieren abocades a reformular la tradicional tensió estratègica entre l'aprofitament legal del parlamentarisme dinàstic i la preparació, almenys discursiva, de la revolució i la conspiració revolucionària. Ara bé, interessa destacar que aquella reformulació no significà en cap cas l'abandonament d'aquesta perspectiva d'acabar amb el règim monàrquic a través d'un acte de força, d'una "revolució".

Aquell projecte de "revolució republicana" pretenia ser una estratègia conscient, meitat conspirativa, meitat pública. Tenia, com acabo d'apuntar, els seus orígens en la famosa problemàtica republicana del vuit-cents a l'entorn del legalisme i l'il·legalisme,

el parlamentarisme i la revolució. Massa sovint, els historiadors hem tendit a considerar que el tema, i en especial el de les conspiracions revolucionàries del zorrillisme, s'esgotà a finals del segle, amb la mort de Ruiz Zorrilla; que en els nous temps sorgits de la crisi del 1898, amb la irrupció de les polítiques de massa i modernitzacions de la vida política de l'Estat de la Restauració, aquella línia, plena d'ambigüitats, "vella", s'havia esgotat i, si hi havia algun recurs a la conspiració, aquesta era o més retòrica i discursiva que no real i concreta, o havia de produir-se sota uns molt renovats paràmetres com els de la crisi de 1917 i més endavant les conspiracions contra la dictadura de Primo de Rivera.

Sense aprofundir ara en la qüestió, el que aquí penso argumentar és justament la presència i importància d'aquella estratègia de "revolució republicana" en els fets que conduïren a l'esclat de la Setmana Tràgica o Revolucionària, com també algunes pretengueren. Una estratègia en gran mesura compartida, tant pels republicans radicals i lerrouixistes, com pels nacionalistes, pels anarquistes i fins i tot, pels socialistes.

1. LES PRIMERES INTERPRETACIONS SOBRE EL SIGNIFICAT DE LA SETMANA TRÀGICA

No puc resseguir en tot el seu detall el munt de referències i historiografia existent sobre la Setmana Tràgica i el denominat "cas Ferrer". El que sí vull és sintetitzar algunes consideracions molt generals sobre aquesta i centrar-me en les caracteritzacions inicials i més properes als fets. Justament, el que crec és que, com acostuma a passar, fou en aquell marc de discussions coetànies on es troben molts dels punts de debat bàsics, que haurien de ser repesos al llarg del temps de forma recurrent i continuada.

Hi hagué, en primer lloc, la versió dels protagonistes i dirigents de l'esquerra. Cal destacar que socialistes i anarquistes generaren amb immediatesa anàlisis i debats, amb un focus molt potent a l'exili parisenc, gràcies a Antoni Fabra Ribas des de *L'Humanité*, ja l'agost 1909, però també amb la intervenció d'anarquistes que havien tingut un fort protagonisme a Barcelona (el famós Miguel V. Moreno, José Rodríguez Romero o José Duque per exemple). Cal afegir-hi, en aquest cas amb aportacions fetes des de l'interior, des de Catalunya, sobretot els relats i consideracions de Josep Comaposada (1909, 1910) i de Leopoldo Bonafulla (1909 [1923]). Pel seu costat, la versió dels lerrouixistes i republicans radicals, dels republicans solidaris i, en especial, del republicanisme nacionalista, es pot resseguir amb bastant de detall en els debats a les corts del 1910-1911, quan hom demanava la revisió del cas Ferrer, que fou publicat a part del propi *Diario de las Cortes*; també però amb intervencions anteriors, de la mateixa tardor del 1909.

Un segon gran, estès i important àmbit de reflexions cal situar-lo en el territori del catolicisme polític i en especial dels mauristes. Fou aquí on es generà un procés molt interessant de construcció d'una versió conservadora, que perdurà força al llarg del

temps i que sens dubte fixà els principals paràmetres de la visió de la dreta. Cal comptar amb aquest cas, per començar, amb una sèrie de cròniques periodístiques, pastorals i inventaris. Entre les primeres destacà sobre tot el text de Modesto Hernández Villaescusa (1909, 1910), però cal tenir en compte també les diverses publicacions de barri o locals amb inventaris de danys i narració de fets concrets, usualment a càrrec de capellans o frares, com les de Jaume Baranera sobre Sant Andreu de Palomar (1909), Rodolfo Fierro Torres, sobre els Salesians de Sarrià (1909) i Miquel Roura sobre l'església del Clot (1910). Caldria treballar també, és clar, les pastorals dels bisbes. En especial, conec la de Pere Rocamora de Tortosa, a la qual se'n donà força publicitat (1910). Tanmateix, qui acabaria marcant la versió conservadora serien els mauristes, en el benentès que usaren i llegiren a la seva manera tota aquesta bibliografia i consideracions més directament catòliques. No he d'entrar-hi amb cap detall tampoc en aquest cas, però òbviament són molt importants i decisives en aquest punt les narracions de Juan de la Cierva, que era el ministre de la Governació i que ja el mateix 1909 donà una versió molt rotunda dels fets al diari conservador de Madrid *La Época* (*El Movimiento Revolucionario y la conducta del Partido Conservador*, 1911; publicat també en anglès com a *The Case of Ferrer*) i que després s'encarregà de contrarestar la versió de l'esquerra a les Corts el 1910-1911. Que consti, enfront a la potència d'aquella versió, bel·ligerant, el testimoni d'Ángel Ossorio (1910) que havia estat el governador civil i pretenia substituir en el ministeri al mateix de la Cierva, resta més pla i molt més defensiu i interpretativament amorf. La tercera gran peça de la versió maurista es troba, com molts de vosaltres ja sabeu, en Salvador Canals (1910 i 1911), un llibre en què l'aportació documental és tan notable que no acaba de trencar les pautes fixades per de la Cierva. De tota manera, hi hagueren també força altres polítics del partit conservador que intervingueren en el debat i publicaren també textos; és el cas, per exemple, del polític integrista i maurista alacantí Manuel Senante (1910).

Arribats aquí, em sembla important esmentar el paper que tingué un llibre editat a Mèxic el 1913, signat per *Constant Leroy*, és a dir, Miguel V. Villalobos, i que es titulà *Los secretos del anarquismo*. El llibre ha estat usat però força menystingut, donat el seu caràcter de llibre publicat per un anarquista diguem-ne “penedit” i, almenys cap a finals del 1909, quan estava a París, col·laborador de l'ambaixada espanyola. El llibre reforçà molt la versió de de la Cierva i li donà “substància” conspirativa, tot magnificant el paper de Ferrer i Guàrdia, l'ensenyament racionalista i lliurepensador i la maçoneria².

²En aquesta línia de denúncia dretana de l'alteració fonamental de l'ordre social promoguda per la propaganda dissolvent, caldria afegir aquí l'anàlisi d'un guàrdia civil: Ladera de la Guardia Civil [Modesto de Lara y Molina, primer tinent de la Comandància de la Guàrdia Civil] (1917): *Fechas de sangre: Dos semanas de anarquía en España. Historia, comentarios y sucesos culminantes de la rebelión de 1909 y de la huelga general revolucionaria de 1917*, Madrid, Renacimiento (Cia de Publicaciones SA).

No s'hauria de minimitzar la importància, també interpretativa i no sols informativa, de les cròniques que s'afirmaren periodístiques, els autors de les quals pretenien escriure lluny de la "passió política" del moment i pretenien que encara no havia arribat l'hora de jutjar els fets i les responsabilitats polítiques. Hi ha dos exemples especialment rellevants: el de Josep Brissa (1910), potser més inclinat a la visió liberal i esquerrana dels fets, i la d'August Riera (1909, 1910), més procliu i sensible a la interpretació conservadora.

Lògicament, aquest repàs ha d'acabar contemplant la memorialística. No nego en absolut la seva importància, però a mi em sembla que sempre s'ha de tenir molta cura en distingir el que són memòries escrites o revisades amb posterioritat, com és el cas de la major part de les que en relació a la Setmana Tràgica podem tenir en compte, d'aquelles altres, molt poques, realment escrites en el moment. Les primeres, sens dubte, acostumen a recollir les versions i les reflexions de quan foren escrites i, per tant, els autors saben ja com acabà tot i com foren posteriorment jutjats i valorats aquells fets. No negaré, com deia, l'interès de consultar, per exemple, les memòries de Juan de la Cierva (1955), Gabriel Maura (1934, 1948), el comte de Romanones (1928), les del mateix Lerroux (1963, 1930), etc. I si ens fixem sobretot a Catalunya, les de Claudi Ametlla (1963), Amadeu Hurtado (1969), Francesc Cambó (1981 [1944-1945]), o Josep M. Francés (1962); també, clar, les d'Antoni Fabra Ribas (1975) o les d'Adolf Bueso (1976). No he posat en aquest sac les de Pere Coromines (1974). Crec, com deia en un altre lloc el company Santi Izquierdo, que han estat molt poc usades i en canvi aquestes sí tenen molt de dietari i de memòries lligades al moment, als fets.

Ja ho he dit en començar aquest repàs. Volia centrar-me en la historiografia de l'època, la que té d'alguna forma caràcter de font primera. No he d'entrar per tant massa en la historiografia posterior. Simplement, pot ser útil assenyalar que encara avui s'aguanten, i força, alguns llibres, clarament clàssics, dels anys seixanta i setanta, com els de Josep Benet (1963), la Joan Connelly Ullman (1972 [1968]), Joaquim Romero Maura (1975) –aquest especialment polèmic– i Xavier Cuadrat (1976). També, els que intentaren una renovació de la història política i pretengueren inaugurar una historiografia revisionista, com els de Joan B. Culla (1986) i José Álvarez Junco (1990)³.

³Com ja he advertit, no he d'entrar tampoc en la bibliografia més recent. Només voldria esmentar la utilitat del llibre de Joan Avilés (2006), malgrat la seva interpretació potser influïda en excés per la caracterització de les fonts policials usades, i, una mica de retruc, els d'Eduado González Calleja (1998). Ambdós autors han incorporat noves fonts de referència, fonamentalment les governatives i d'afers exteriors, tant espanyoles com franceses. No he inclòs en aquest repàs l'abundant bibliografia més específica sobre Ferrer i Guàrdia, la seva obra i els seu cas. Sense dubte, aquí també caldria recordar llibres ben clàssics i útils com, per exemple, i de nou, els de Pere Solà (1976).

2. INTERPRETACIONS I DISCUSSIONS SOBRE LA REVOLTA

Què en surt de tot aquest repàs a la bibliografia d'època? Deixeu-me fer la llista d'alguns dels elements de discussió que em semblen més rellevants.

Una primera qüestió és la de la major o menor espontaneïtat de l'esclat, una temàtica inevitablement unida a la del paper de l'agitació prèvia de protesta contra la guerra, el protagonisme republicà en aquest i la incapacitat i els dubtes i vacil·lacions dels dirigents més grans per a posar-se davant de la revolta.

Segueix a continuació tota la qüestió de la derivació anticlerical i incendiària de la protesta. Per aquest costat, una discussió derivada serà la de la major dedicació a la crema de convents que no esglésies i, sobretot, l'absència –relativa, però molt evident– de morts i atacs directes als capellans, frares o monges.

Arribats aquí, hi ha tota la problemàtica a l'entorn de la mobilització catòlica en contra de l'ensenyament racional, laic i lliurepensador i, per tant, el significat de tota la mobilització antiferrerista. Aquella mobilització fou molt intensa a Barcelona en ocasió del frustrat, a la fi, programa de cultura, que contemplava una certa neutralitat laica de l'ensenyament, aprovat per la majoria republicana del ajuntament barceloní el 1908.

En aquest mateix marc de la disputa amb el clericalisme, un aspecte, aparentment concret i immediatament anterior, però tampoc massa comentat, és el de l'atribució a la dreta catòlica i als comitès mauristes de defensa social de les bombes i petards que esclataren a Barcelona el 1907-1908 per part dels radicals i lerrouixistes, a través de *El Progreso*, i pel seu costat també per part dels anarquistes de *Tierra y Libertad*, tot plegat en el moment de l'esclat del denominat cas Rull.

Un punt clau, a desenvolupar en tots els casos, és el dels protagonistes dels fets i els seus dirigents o instigadors. Per aquí el repàs i les informacions aportades tendeixen a magnificar el paper de les dones en els primers actes de protesta contra la guerra, és a dir, al llarg de la setmana anterior, en l'oposició als embarcaments, i en el primer dia o màxim segon quan hom parlà encara fonamentalment de l'extensió de la vaga. Les cròniques més periodístiques, en part intentant el reclam de la notícia a l'època escandalosa, destacaren l'actuació d'alguna dona significada, especialment en el procés inicial d'aixecament al Raval i en especial al Paral·lel, a més dels barris del Clot i el Poble Nou a Sant Martí⁴. A continuació, en la propagació dels assalts i incendis als

⁴Al Raval i al Paral·lel forçà el tancament de comerços i botigues un grup encapçalat per Maria Llopis (segons els cronistes, alies *Quaranta cèntims* i prostituta). Al Clot, qui destacà fou Carme Alauch, peixatera i dirigent de la secció femenina del partit radical, que dirigí un intent d'assalt a la comissaria del barri. Al Poble Nou, en els atacs a convents, sobresortí Rosa Esteller, *la Valenciana*, a qui secundà en especial Enriqueta Sabater, *la Llarga*. Altres dones que assoliren notorietat periodística foren Joana Ardiaca, teixidora i membre de les Dames Roges, a Gràcia; Francesca Norat (*la Gallinaire*) a Sant Gervasi; Josefa Prieto (*la Bilbaina*, que regentava un bordell al Paral·lel), també al Raval, etc.

edificis religiosos, els actors semblen haver estat més aviat els joves, potser animats per alguns dirigents locals i de barri de certa notorietat, majorment de les joventuts radicals i lerrouxistes. I les barricades? Potser -insisteixo que estic resseguint les informacions de l'època- fou l'obra més “popular”, amb la intervenció o almenys suport de gent diversa del barri.

En aquest context de reflexions, és lògic que hom concedís una atenció especial al paper de l'anarquisme, i per extensió del sindicalisme, i, fins i tot, del socialisme. En tot cas, com a continuació potser podré mostrar, sobten les poques referències concretes d'una intervenció “visible”, amb símbols o almenys retòrica i identificació pública, de dirigents obrers i d'anarquistes notoris. El protagonisme d'aquests sembla esgotar-se fonamentalment en la proclamació de la vaga i la seva extensió inicial; potser, una mica també, en la construcció de les primeres barricades. En tot cas, aviat són detinguts o deportats, mentre que els més compromesos en la preparació de la protesta, fugen a França.

No puc entrar en cap cas en els detalls, matisos i polèmiques a l'entorn de cadascun de tots aquests punts. Simplement, ara, voldria fer dues acotacions particulars. Per un costat: es tractà d'un esclat i una mobilització més marginal que popular? És un debat que no hauríem de minimitzar. Caldria insistir en la importància d'una cultura popular urbana, classista, de protesta i rebel·lió, que mantenia la seva identitat des de la queixa per la “contribució de sang”, la malfiança envers el clericalisme i la no identificació amb l'estat i l'oficialitat del règim, ni tampoc amb el món social més senyor i respectable, percebuts (amb força raó) com aliens i simples instruments de repressió. Aquella cultura política urbana i de barri, cultura en un sentit complex i de temps llarg, podia “comprendre”, “entenia”, els esclats violents i la transgressió que significaven la burla dels capellans i monges i fins i tot la crema dels convents. Alhora, podia proporcionar als joves de militància lliurepensadora, republicana, sindical, socialista o anarquista, arguments i justificacions per anar a la revolta, l'arenca i la barricada. Això, sense oblidar una segona consideració: la del paper d'una dinàmica de revolta urbana que inevitablement, almenys en una ciutat com la Barcelona de l'època, cridava tant al marginal i fins al delinqüent comú, al poble apatxe, com a la dona de barri i treballadora, o al jove i adolescent desvagat i de feina ocasional. Més encara, caldria fixar aquí la importància dels molts mons que s'amagaven i convivien en els barris, els seus mecanismes de comunicació i configuració de decisions i actituds, etc. Potser així entendríem millor la famosa frase d'Ossorio y Gallardo en relació a la problemàtica de la Setmana Tràgica⁵: “En Barcelona, la revolución no se prepara, por la sencilla razón que está preparada siempre. Asoma a

⁵Recullo aquí en part les consideracions de Pere LÓPEZ SÁNCHEZ (1993), *Un verano con mil estaciones: Barcelona, de la Reforma Interior a la Revolución de Julio de 1909*, Madrid, Siglo XXI, llibre que en el seu moment passà força desapercebut malgrat les moltes suggestions que aportava.

la calle todos los días; si no hay ambiente para su desarrollo, retrocede; si hay ambiente, cuaja”.

Em cal seguir una mica més aquest fil. Certament, hom pot considerar que la pràctica “revolucionària” urbana venia de lluny. No és difícil de fixar una cronologia força atapeïda de revoltes i aturades generals de la ciutat des dels temps de les revolucions liberals de principis del segle XIX. Situats al 1909, la més recent era la de la situació creada amb la vaga general de 1902. Ara bé, hauríem de ser conscients que els fets de la Setmana Tràgica aportaven en aquell repertori acumulat, em sembla, dues novetats força notòries: no es tractà sols d’aturar la ciutat, com sí havia fet aquella vaga, sinó d’ocupar-la; en segon lloc, la protesta -i l’ocupació- no aparegué circumscrita a determinats espais de la ciutat històrica sinó que amenaçà tot el conjunt de la nova Barcelona de la unificació. Són clars tant el gran impacte que causà la famosa visió fotogràfica de conjunt de la ciutat incendiada com les moltes repercussions, no sols polítiques sinó socials i culturals, de l’abrupta irrupció, dominant, d’una Barcelona plebea, on no ja el petit poble sinó unes noves masses desvertebrades i amenaçadores -incontrolables?-, semblaven poder arraconar els sectors més respectables i assenyats. La nova i encara embrionària Barcelona noucentista, tant la de la Lliga com la del republicanisme nacionalista, semblà haver estat posada dramàticament en crisi.

3. LES PRINCIPALS INSTÀNCIES ANARQUISTES I SINDICALISTES BARCELONINES DAVANT LA SETMANA TRÀGICA

Deixeu-me tenir en compte ara el sindicalisme i el moviment obrer. Se sap prou bé que davant la campanya de protesta per la guerra a Melilla, Solidaritat Obrera havia de reunir-se el diumenge 24 de juliol per tal de confirmar i organitzar la proposta d’anar a una vaga general i que la reunió va ser suspesa –un senyal més de la poca confiança del governador civil. Sens dubte, la suspensió facilità que la vaga general no fos com es plantejava primerament, una simple vaga de protesta puntual, i que, a més, la direcció d’aquesta recaigués en els dirigents més militants, a través del famós comitè amb Fabra, Rodríguez Romero i Miguel V. Moreno, significativament sense una presència clara de la direcció “regular” de Solidaritat Obrera⁶.

Aquesta, com a tal i si l’entendem en el seu sentit més sindical, no tingué en els fets un paper massa rellevant; òbviament aparegué desbordada pels fets. D’altra banda, la implicació dels dirigents anarquistes, sobretot els anarcosindicalistes, sembla haver estat

⁶Com passa en força detalls en relació als fets de juliol de 1909, les fonts no sempre coincideixen del tot en les dades aportades. Algunes referències inclouen en aquell comitè de vaga també Francisco Miranda, encara que acostumen a ser fonts indirectes. En tot cas, l’important i més significatiu és, com dic, que el comitè no recollia la presència clara de la direcció regular de Solidaritat Obrera.

de compromís i arenga al carrer, però òbviament sempre pendent i a remolc dels fets, sense el llançament de cap consigna clara i menys de cap estratègia ni revolucionària ni política global.

Qui intentà alguna estratègia foren els ferreristes, i en especial Villalobos Moreno i Rodríguez Romero, al costat del socialista Fabra, uns i altres amb una certa idea de “revolució republicana”, per més que, també cal dir-ho i és molt significatiu, amb algunes propostes de tàctica insurreccional més aviat excèntriques (com la d’uns camions que havien de recórrer els barris metralant els edificis públics). En el fons, foren ells, els ferreristes, qui xocaren amb la direcció radical barcelonina, la qual sens dubte reaccionà paralitzada i plena de por davant els fets.

Paga la pena aturar-se una mica en l’anàlisi de les diverses tendències de l’anarquisme barceloní del moment. Òbviament, l’anarquisme s’afirmava en tots els casos com a una doctrina revolucionària, en la mesura que aspirava a arribar a una nova societat, que havia de sustentar-se sobre unes noves bases socials, econòmiques, morals, culturals, etc. Ara bé, pel que aquí pretenc argumentar, l’important és que alguns anarquistes creien que en el camí cap a la revolució calia alguna mena de canvi de règim polític, mentre que uns altres deien que el que calia per avançar era entrar en la “revolució” (amb l’objectiu immediat que aquesta volgués) i un cop dins ja veuríem, les masses i el poble tirarien més endavant les coses. Eren molt pocs els que, pròpiament anarquistes, pensessin que calia allunyar-se del tot del moviment de les esquerres, que hom considerava un moviment de progrés, lliurepensador i de concomitàncies republicanes. En conjunt, pocs deixaven de mantenir alguna mena de relació amb la idea d’una “revolució republicana”, encara que, com dic, la majoria dels anarquistes pensaven que calia anar molt més enllà.

Quines eren les instàncies i els grups anarquistes a Barcelona en aquells moments, posem entre 1906 i 1909? Un primer nucli important venia, per dir-ho així, d’abans i, després d’haver dominat l’escenari barceloní durant un temps, havia de perdre la batalla, justament a l’entorn de Solidaritat Obrera i la situació del 1909. Em refereixo al grup que assegurava la sortida d’*El Productor* (1901-1906) -a continuació, *El Rebelde* (1907-1908)⁷-, i d’altres publicacions culturals, i que encapçalaven Joan Baptista Esteve i Teresa Claramunt. Havien estat partidaris de dur els anarquistes als sindicats i s’havien

⁷ *El Productor*, recuperant el nom del setmanari i diari de finals dels vuitanta del segle anterior, aparegué a Barcelona en una primera època del 6 de juliol de 1901 al 8 de febrer 1902 (la repressió legal forçà, com era usual, una publicació sincopada: del 29 de novembre de 1902 al 13 d’agost de 1904 i del 15 d’abril de 1905 al 19 d’abril de 1906. Els seus impulsors –la parella Bonafulla-Claramunt- aconseguiren, inicialment, una àmplia i reconeguda nòmina de col·laboradors: Anselmo Lorenzo, José Lopez Montenegro, Ricardo Mella, Josep Prat, Vicente García, Antonio Cruz, Maria Trull, etc. En la darrera època les firmes més reiterades foren les de José Machargo, Llorenç Pahissa i Francisco Rodríguez (Sevilla). La revista canvià el 12 d’octubre de 1907 a *El Rebelde. Periódico anarquista*, publicada també a Barcelona, fins a l’11 de juliol de 1908, ara ja immers el grup en una guerra oberta amb la gent de *Tierra y Libertad*. A *El Rebelde*, els col·laboradors més regulars foren Ignacio Arrieta (Madrid), Miquel Martínez, J. S. Duque, José M. Blázquez de Pedro i algun altre.

vist acusats de confidències i connivències amb Canalejas. Havien estat, a més, per uns anys, el principal referent de l'anarquisme barceloní obert a l'agitació espanyola, amb un paper fonamental en relació a la vaga general de 1902 i la discussió de la teoria de la vaga general. Havien xocat per una banda amb els Urales de Madrid (*La Revista Blanca* i *Tierra y Libertad*), però també, després, a Barcelona, amb Tomàs Herreros, que havia acceptat paradoxalment alguna col·laboració amb els republicans a través de la Lliga de Drets de l'Home el 1905, per exemple. Es trobarien molt incòmodes davant el moviment i el creixement sindicalista de Solidaritat Obrera i, de fet, serien superats pel nou anarcosindicalisme i pel sindicalisme revolucionari, que, bé que malament, avançà al llarg entre 1906 i 1909 cap a la CNT. En tot cas, entre 1905 i 1908 el grup fou capaç de mantenir unes revistes intel·lectuals d'interès. Primer fou *Buena Semilla. Revista de Crítica Social y Letras* (Barcelona, 15 de juliol de 1905 – 15 de juliol de 1906), que passà a dir-se posteriorment *El Productor Literario* (Barcelona, 24 de febrer de 1906 – 12 de gener de 1907) i, finalment, *Páginas Libres* (Barcelona, 15 d'abril de 1907 - 30 de gener de 1908). A part de Teresa Claramunt i el propi Esteve (sempre amb el pseudònim de *Leopoldo Bonafulla*), reuniren col·laboracions de *Claudio Jóvenes*, Guyau, J. Comas Costa, J. Pasarell, Jaume Brossa, A. López Rodrigo, J. Comas Costa, E. Domínguez Pérez, Joaquim Coca, *Abumano Precursor*, etc. Com hom pot veure, es pot considerar una clara manifestació dels molts ponts existents en aquell inici del segle entre l'anarquisme i la intel·lectualitat rebel modernista de matriu republicana.

La segona instància important havia de ser el famós Grup 4 de Maig, que aconseguí fer-se amb la direcció de *Tierra y Libertad* i actuà com a garant d'una certa ortodòxia que, ara sí, s'inclinaria envers el sindicalisme. Reconeixia el fracàs del terrorisme i dels grups aïllats i potser es manifestava reticent davant les conspiracions republicanes. El problema és que aquí el grup era molt heterogeni i caldria recórrer a un estudi específic que no existeix. Hauríem de conèixer amb algun detall quines eren les relacions entre Josep Prat i Tomàs Herreros o com es produí l'acollida de gent com Antonio Loredo, futur home important de la reconstrucció de la CNT el 1914-1915, així com establir fins a quin punt Anselmo Lorenzo n'exercia la tutela. Caldria recordar que la capçalera havia estat recuperada per Federico Urales a Madrid, el 1902, per tal de comptar amb un periòdic d'agitació que vingués a continuar la tasca, tot ampliant-ne l'abast, del *Suplemento de La Revista Blanca*. Urales no pogué mantenir-ne molt de temps la direcció i el control i el periòdic passà a mans, encara a Madrid, d'Abelardo Saavedra i Francisco G. Sola. En aquesta nova etapa, *Tierra y Libertad. Semanal Libertario ilustrado* (Madrid, 2 de setembre - 23 de novembre de 1904 i 15 de desembre de 1904 - 30 d'agost de 1906), les col·laboracions més regulars foren les de Rafael Urbano, Llorenç Pahissa, J. Rodríguez Romero, Tomás Herreros, Francisco Miranda, Fernando Soler, Charles Malato, Francisco Rey, Bruno Ibáñez, etc., amb el recurs també regular de textos genèrics i literaris d'Elisée Reclus o del mateix Federico Urales. L'octubre de 1906 sembla que fou quan es constituí formalment el Grup 4 de Maig, amb una composició que en principi reunia persones tat de Madrid com Barcelona, i que tenia com un dels seus primers objectius retornar

a la capital catalana la publicació de *Tierra y Libertad*, com hagi es féu, i de forma ja definitiva, fins al 1939 (Barcelona, 15 de novembre de 1906 – 30 de juliol de 1908, per a començar). Aquí, la coincidència amb els principals promotors del Centre d'Estudis Socials generaria un cert desdibuixament del grup en tant que tal i, en tot cas, la identificació, potser abusiva, entre periòdic, centre i grup. En aquesta època, d'altra banda, els col·laboradors més assidus semblen haver estat Carlos Malato, Tarrida del Màrmol, Francisco Miranda, Antonia Maymon, etc. Amb alguna relació amb aquest nucli, cal comptar també amb *Tramontana. Sociologia. Interessos populars. Arts y Lletres*, apareguda l'1 d'agost de 1907, que recuperà la capçalera ja mítica que havia mantingut Llunas i Pujals el segle XIX i que fou una bona manifestació de l'anarquisme procliu al sindicalisme de Solidaritat Obrera. Els seus primers set números foren en català; el darrer, el vuitè, del 3 d'octubre 1907, amb canvi de director i davant la crisi econòmica, en castellà. La seu de *Tramontana* era a al segon pis del carrer de Tallers 16, en el mateix lloc on hi havia la redacció de *Tierra y Libertad*. Entre els redactors i col·laboradors habituals d'aquella *Tramontana* estaven Josep Grau, el poeta Joan Usón (*Joanonus*), Enric Pujol i Albert Masferrer⁸.

El panorama de les instàncies anarquistes barcelonines no acabava aquí. Calia comptar, també, amb d'altres dos nuclis, potser més minoritaris. Per un costat, amb Salut i Força, abocat a les novetats ideològiques neomalthusianes i l'anarquisme individualista que venien de França, dinamitzat fonamentalment per Luis Bulfi⁹. Per l'altre, el de l'anarquisme més catalanitzat i lligat al modernisme plebeu i la generació de *L'Avenç* i de *Juventut*, amb dos noms claus, no sols Felip Cortiella i *L'Avenir* sinó, molt més encara, Josep Mas Gomery, un lampista que intervindrà en el moviment de Solidaritat Obrera i que intentarà alguna mena de pont i col·laboració amb l'esquerra de tradició federal catalana. Com a òrgans de premsa comptaren amb *Progrés* (Barcelona, 1 de març – 18 de novembre de 1905) i *Avenir, Publicació setmanal de nous horitzons de perfecció* (Barcelona, 4 de març – 5 d'abril 1905), aquest, com he dit, sota la direcció de Felip Cortiella, amb les firmes de Jaume Bauzà, *Claudio Jóvenes*, el mateix Josep Mas-Gomeri, etc.

Un altre nucli, especialment influent, sobre el qual ens hem d'aturar en relació als fets de la Setmana Tràgica era el ferrerista, l'anarquisme especialment relacionat amb les activitats de Francesc Ferrer i Guàrdia. Constituï allò que ara se'n diu un grup transversal. Un dels seus membres més caracteritzats fou, per començar, Miguel Villalobos Moreno, en realitat José Antonio Sánchez González, nat a Cartagena, que havia actuat ja com a mestre racionalista en una població minera murciana i que havia recalat a Barcelona, amb l'ajut de Ferrer i Guàrdia, qui el col·locà en una de les escoles modernes de la ciutat. Villalobos mantindria una vida personal i política força confusa, confident almenys

⁸Cf. Cuadrat 76, p. 188-191]

⁹Tot el que estudià el bon llibre d'Eduard Masjuan...

en temps del seu exili a París l'estiu de 1909, per acabar sent l'autor, el 1913, d'unes "confessions" sobre "els secrets de l'anarquisme" que volien ratificar la versió maurista sobre la implicació de Ferrer i Guàrdia en els fets de la Setmana Tràgica¹⁰. Una altra figura clau fou José Rodríguez Romero, un tipògraf provenint també de Múrcia. Havia participat en la campanya de propaganda per Andalusia organitzada per *Tierra y Libertad* el 1903. Marxà després a Barcelona i participà en tot el moviment per a la construcció de Solidaritat Obrera, en nom de la Societat de l'Art d'Imprimir. Fou un dels propagandistes d'aquesta i sembla que cobrà diners de Ferrer. Els dies 23 i 24 de juliol de 1909 formà part del famós comitè reduït de vaga, al costat de Moreno i Fabra Ribas. Altres membres coneguts foren Josep Casasola, un altre mestre racionalista, i l'obrer Jaume Bisbe, pintor anarquista que mantindrà en primer lloc la secretaria de Solidaritat Obrera entre 1907 i 1908, després de la marxa del fuster Antoni Colomé a València. Finalment, si hem de fer cas a *Leroy/Moreno*, també formaren part molt activa del grup Juan Robles, un altre "professor", així com el carreter Enric Ferrer, o el conegut membre del ram de l'aigua del tèxtil Josep Grau i Guàrdia, segurament el mateix que havia col·laborat a *Tramontana* el 1907.

Finalment, cal comptar amb Anselmo Lorenzo, en aquells moments lligat al ferrerisme, per més que es tractà d'un cas especial, sens dubte, que ens obliga a endinsar-nos en la complexitat de la influència i presència de Ferrer i Guàrdia en l'esquerra lliurepensadora i àcrata al llarg de la primera dècada del segle XX a Barcelona. Cal tenir en compte que, abans del març de 1908, al temps que es legalitzava la CRT Solidaritat Obrera i que fundava l'empresa Publicaciones de la Escuela Moderna, amb local al carrer de les Corts, enfront de la Universitat, mantingué alguns ponts notoris amb els lerrouxistes. Nomenà administrador de les noves Publicacions a Joan Colominas Maseras, casat feia poc amb

¹⁰José Antonio Sánchez González s'havia casat el 1906, a Cartagena, amb Isabel Sánchez. Exiliat arran dels fets de juliol de 1909, es casà de nou a París un any després. Fou denunciat llavors per bigàmia, que formulà la segona esposa, separada també d'ell al poc temps. Segons *El Progreso*, José Sánchez canvià de nom a Miguel Villalobos Moreno després d'adquirir la documentació d'un individu natural d'Albuñol (Granada). Sembla que les seves activitats a Múrcia i Cartagena l'obligaren al canvi de nom, així com a marxar a Barcelona. Aquí es col·locà com a professor en una de les escoles racionalistes de Ferrer, amb qui mantenia correspondència. [cf. Cuadrat 76, p 201, nota 105 bis]. El pròleg d' E. Guardiola Cardellac al llibre de 1913 publicat a Mèxic, datat el juliol [p. 5-13:] aporta diverses dades personals: nat a Cartagena, estudià a l'Institut de Múrcia el batxillerat. Passà després a residir a Llano del Beal, un poblet miner murcià. Amic d'un company de batxillerat, ingressà a una societat republicana federal, que el nomenà professor de l'escola. El contacte amb els miners el consciencià i l'inicià en les lectures teòriques anarquistes (Eliseu Reclus, Kropotkin); potser hagués arribat a ser un apòstol i un màrtir com Miguel de Rusiñol (sic, p 9). Entrà en contacte llavors amb Ferrer, des de la seva feina com a professor racionalista. Quan estigué en perill, assetjat pel cap de la Guàrdia Civil del poble en temps de vagues miners, partí cap a Barcelona, cridat per Ferrer. A Barcelona, freqüentà anarquistes coneguts i teòrics, com Anselmo Lorenzo, però el prologuista ens informa que, també, de concessió en concessió a les idees, anà pel pendent de l'anarquisme d'acció "sabiamente catequizado por Ferrer, Francisco Cardenal y otros notables de la secta" (p. 9). Intervingué en els fets de la "revolución de julio de 1909", essent un dels tres que signaren com a membres del Comitè de Vaga General [els altres dos degueren ser Fabra Ribas i

Ángeles Villafranca, la germana de Soledad. Colomina, qui, com és ben conegut, era llavors la companya de Ferrer. Colomina presidia les Joventuts Radicals de la Casa del Poble. El lligam s'enfortí quan el nou director de les escoles de la Casa del Poble passà a ser Manuel Jiménez Moya (que dirigia l'òrgan d'aquelles joventuts, *El Descamisado*). Pierre (Domingo Gaspar Matas, segons que aclareix la Causa... (1911), p. 543), un dels oradors més actius dels "jóvenes bárbaros"- també rebia, segons sembla, diners de Ferrer [Cf. Leroy, p. 241-243].

El paper de Ferrer envers l'anarquisme sempre fou peculiar. De fet, Ferrer mai abandonà les seves arrels zorrillistes. La seva conversió anarquista, que segurament fou sincera, fou feta sobretot des del revolucionarisme i el lliurepensament i la seva defensa i ajut al sindicalisme sembla haver estat molt conspiratòria i revolucionària, molt instrumental.

La panoràmica dels nuclis anarquistes més actius i influents a Barcelona, restaria molt incompleta si no tinguéssim en compte paral·lelament les diverses instàncies d'agrupament general anarquista de la ciutat i, molt en especial, el conegut com a Centre d'Estudis Socials. Labril de 1904 hom constituí a Barcelona un Centre Obrer d'Estudis Socials (també denominat Centro de Estudios Sociales). La seva primera crida es feu pública el 10 d'abril i la publicà *El Productor* el 16 d'abril de 1904. Aviat fou la principal seu de l'anarquisme barceloní, fins al 1908¹¹. La seva primera reunió se celebrà el 17 d'abril, sota la presidència de Mariano Castellote, i se n'aprovà el reglament, es llegí la relació dels vuitanta-quatre inscrits i es nomenà una comissió per als treballs preliminars (cf. *La Ilustración Obrera*, 10 i 23 d'abril de 1904). La quota fixada fou d'una pesseta al mes. Les primeres reunions es feren al local social dels treballadors de l'Anònima de Tramvies, al primer pis del carrer de la Riereta, 37, però el pelegrinatge de seus fou

Rodríguez Romero (PG)]. Perseguit, hagué de fugir, primer a França i després a Anglaterra i, si bé va conèixer alguns homes de ciència com Kropotkin, també entrà en contacte amb "Carlos Malato, Enrique Malatesta, Lorenzo Portet, Gustavo Hervé y otros forjadores de complots criminales" (p. 10). En la teoria, Leroy admetia l'atemptat personal però, arribat el moment, s'escandalitzà (fou una "repugnància instintiva") veient com els prohoms de la secta, "entre sorbo y sorbo de café", decidien la vida d'un home innocent. Aquells homes, a més, mai arriscaven la vida pròpia. Va sentir fàstic, no de les doctrines, sinó dels homes que les havien trastornat per a satisfer instints criminals covards i per a viure a esquenes del pròxim. El repartiment de l'herència de Ferrer acabà per demostrar-li l'egoisme i l'afany de lucre que guiaven als directores intel·lectuals del terrorisme. Allò fou una "merienda de negros". Finalment, es decidí i, pocs mesos després, per a reparar part del mal que havia fet, publicà una sèrie d'articles, amb el títol general de 'Campana Humanitaria', a *El Correo Español*. Guardiola acabava el seu pròleg afirmant que el llibre que veia la llum completava aquell primer rela i, que l'autor havia pogut, entremig, recopilar una major base documental. En el text, Leroy-Villalobos aporta alguns detalls concrets autobiogràfics, en especial, després d'explicar que a mitjans de 1903 (dos anys després de l'obertura de l'Escola Moderna a Barcelona, diu) un grup d'idees avançades, residents a la Unión (Múrcia) projectà (amb ell pel mig) una escola racionalista. Van escriure a Ferrer i reberen una carta-programa (que reproduceix, cf. p. 105-107).

¹¹[Segueixo A. Dalmau 08, p. 73 i s.].

molt constant. Al capdavant hi hagué un grup d'homes que marcaven l'ortodòxia de l'anarquisme barceloní del moment. Entre d'altres, si els ordenem per edat, hi havia: Francisco Cardenal Ugarte (Ágreda, Sòria, 1858 –1926), un mestre racionalista que durant uns anys fou l'anarquista més vegades vigilat i detingut de la ciutat; havia estat empresonat arran de l'atemptat del carrer dels Canvis Nous el 1896 i expulsat d'Espanya, obligat a viure llargues temporades a l'estranger¹²; Mariano Castellote Targa, un altre paleta, militant molt actiu a Barcelona entre 1890 i 1910; no se'l va implicar en els fets de la Setmana Tràgica perquè ja era a la presó, però, encara al 1910, fou processat per la col·locació de diversos explosius el maig a Barcelona; Tomàs Herreros Miguel (Logronyo 1866 – Barcelona 1937), tipògraf, president de la Lliga de Defensa dels Drets de l'Home (1905), membre del Grup 4 de Maig (1906) i director dels periòdics del Centre d'Estudis Socials i de *Tierra y Libertad*; va intervenir molt a Solidaritat Obrera i en els primers temps de la CNT i s'afrontà molt al lerrouxisme. Potser fou l'anarquista barceloní de major trajectòria i més continuada influència. Al llarg de la seva vida, la seva casa del carrer de la Cadena, la seva taula del Café Teatro Circo Español, la seva impremta a la Ronda de Sant Pau i finalment la seva parada de llibres al mercat de les Drassanes foren focus permanents de tertúlia i agitació anarquista; Francisco Miranda Concha (Madrid 1869), enquadernador i antic moliner. Era el fillastre d'Anselmo Lorenzo i presidí el Comitè Antimilitarista, implicat en molts processos, entre els quals el de les bombes del Coll (1905), del qual en resultà absolt. Va participar a la CNT. El 1921 va romandre dos anys a la presó arran de l'assassinat d'Eduardo Dato; Enric Pujol i Ambrós [o Amorós] (Barcelona 1868), jornaler, president del Centre Obrer d'Estudis Socials el 1907, va ser el principal defensor de la teoria que assenyalava els dirigents de Solidaritat Catalana com als autèntics inspiradors de les malifetes de Joan Rull; processat diverses vegades i testimoni com la major part dels aquí ressenyats contra Rull el 1908, va acabar ingressant al partit radical lerrouxista el 1908 i fou un dels dirigents que més s'implicà en els fets de la Setmana Tràgica; finalment, recordem aquí el més jove, Joan Basons (o Bassons) i Sells (Barcelona 1874), un paleta de la direcció de la Federació Regional de Solidaritat Obrera, que havia ja intervingut en la vaga de 1902; M presidí el Centre el 1904 i, més endavant, el 1906, formà part del Grup 4 de Maig; va ser director de periòdics com *Espartaco* (1904) i *Tierra y Libertad* (1906).

Els presidents del Centre foren, successivament, Manuel Galdón, Joan Basons, Josep Arbós, Francisco Cardenal, Josep Palau, Vicenç Jordana i Enric Pujol. Tomàs Herreros, sens dubte el seu més important publicista i orador, detingut sovint arran de delictes d'impremta, en fou el secretari al llarg del 1904. El grup féu aparèixer *Espartaco* i *Nuevo Espartaco* el novembre de 1904 i el 1905. El 11 de novembre de 1904 aparegué el setmanari *Espartaco. Defensor del Ideal Anarquista*, sostingut per la gent del Centre d'Estudis Socials. Suspès al cap d'un mes, el succeí *El Mismo* (16 de desembre de 1904) que aconseguí de

¹²Va sofrir moltes condemnes (hi ha una biografia mecanografiada feta pel seu amic Formós Plaja que l'anomena "Crist modern", com a home de bona família, sentimental i romàntic – BP Arús).

publicar fins a set números. Suspès igualment pel governador, s'intentà de continuar amb *El Nuevo Espartaco*, que va publicar quatre números i finalment fou suspès a principis de març de 1905. Intentaren llavors treure-ho a Bilbao, però tampoc allí pogué consolidar-se. A la fi, els homes del Centre d'Estudis Socials hagueren d'usar el quinzenal *Anarquía* (1906) i, més en general, *El Productor* (1905-1906), *Tierra y Libertad* en la seva etapa barcelonina (1906-1908) i *Tramontana* (1907). El Centre, a començaments de 1906, després de les suspensions i persecucions del 1905, aconseguí una nova etapa d'estabilitat, però els problemes arribaren pel costat de la supeditació de molts anarquistes a l'estratègia lerrouxista, que semblava inevitable. Un terreny de col·laboració fou el de la Lliga o Junta de Defensa dels Drets de l'Home constituïda el juny de 1905, que Bonafulla i *El Productor* criticaran força. Ara bé, si alguns, davant la creixent propaganda lerrouxista, es refugiaren en l'ortodòxia, com Tomàs Herreros¹³, d'altres hi col·laborarien primer de forma intermitent, per acabar per inscriure's dins els rengles republicans, com Ignasi Clarià, Llorenç Pahissa, Enric Pujol, Joaquim Coca, Josep Arbós, etc... Pujol, des de la seva presidència durant el 1907, arrossegà, potser conjunturalment, el mateix Centre d'Estudis Socials dins l'òrbita del lerrouxisme.

La suspensió de les garanties a les províncies de Barcelona i Girona a començaments del 1908, el 2 de gener, semblen haver provocat la definitiva mort del Centre. La seu del Centre d'Estudis Socials fou escorcollada i l'entitat suspesa pel governador Ossorio, el 3 de gener. Malgrat que posteriorment es reprendrien les garanties, el Centre ja no tornaria a funcionar. El darrer rastre que ha trobat Dalmau és només nominal: un comunicat que signava al costat de *Tierra y Libertad* i *Tramontana*, de començaments de febrer de 1908, tot fent una crida a la premsa liberal del país per a denunciar les arbitriarietats governatives a Barcelona. En tot cas, Dalmau, per a explicar-ne la desaparició, hi veu la nova importància de Solidaritat Obrera i el paper abocat a la mateixa de Tomàs Herreros¹⁴. No m'hi puc estendre ara. Tanmateix, és important fer notar que aquell Centre d'Estudis Socials tingué una continuïtat posterior, a través de l'Ateneu Sindicalista, que s'inauguraria en els locals de Solidaritat Obrera el 3 de juliol de 1909. El canvi de denominació no era cap anècdota, sinó tota una declaració de principis. S'hi aplegà, primerament, la plana major de Solidaritat Obrera, amb Anselmo Lorenzo, Rodríguez Romero, però també Josep Negre i Antoni Fabra Ribas. Aviat havia també d'arribar Antonio Loredó i l'Ateneu constituí sens dubte un dels principals nuclis impulsors de la nova CNT.

Em cal cridar l'atenció que, amb matisos si es vol, totes aquelles instàncies anarquistes acceptaven alguna mena de col·laboració o intervenció amb l'estratègia de la "revolució republicana" i aquesta tenia un dels seus referents més conspiratoris a París. No ho he introduït fins ara, perquè en una explicació no tot hi cap, però penso que els fets de

¹³*Lerroux tal cual es. Historia de una infamia relatada por el mismo obrero que ha sido víctima de ella* (1907), Barcelona, Tip. El Anuario de la Exportación.

¹⁴(Dalmau 08, p. 76) (Dalmau 08, p. 78) (cf. Culla, p. 90) (Dalmau 08 p. 79) (Dalmau 08, p. 80).

la Setmana Tràgica no es poden estudiar i analitzar sols des de Barcelona o Madrid: cal introduir-hi amb molta força París i això, sense voler tirar massa enrere, almenys des de principis del nou segle i amb major intensitat des del 1905 i 1906. En tota la política republicana catalana i espanyola, també l'anarquista, el referent d'un exili i unes relacions parisenques fou central. Hem tendit massa sovint, a més, com ja he advertit en començar, a considerar que el model de complot zorrillista del segle XIX havia quedat ja obsolet en començar el nou segle, però n'hi prou amb recordar tota l'agitació a l'entorn de la revisió del procés de Montjuïc i les actuacions posteriors, plenes de relacions entre exilis independentistes cubans, anarquistes revolucionaris, moviments d'agitació lliurepensadora, i revolucionaris republicans. Cal tenir en compte, alhora, que aparegueren molts implicats i abocats no ja a la preparació d'atemptats de simbologia anarquista, sinó d'atemptats de clara significació antimonàrquica, amb accions que pretenien directament acabar amb Alfons XIII i que amb major o menor influència i eficàcia anaven acompanyats de conspiracions que es pretenien àmplies per a la proclamació de la República. En aquest camp, hem posat massa els focus sobre l'anarquisme i poc sobre els republicans. I no estic pensant sols amb Lerroux, encara que fou un dels principals actors i promotors de tot aquest procés i estratègia. Hi havia també el vell aliat del zorrillisme, el federal Estévez. Però no sols ells: també, algun dia, hauríem d'entrar en el món conspiratiu del catalanisme radical de principis del segle XX i les seves relacions amb les conspiracions republicanes espanyoles.

El paper dels corresponsals d'una premsa especialment polititzada, que a l'esquerra actuava clarament com una de les peces de la política i estratègies republicanes, fou també clau. Aquella premsa, amb gent diversa però molt influent com Luis Bonafoux, Enrique Gómez Carrillo, Manuel Ciges Aparicio, Corpus Barga, per no parlar de Isidoro López Lapuya o Eusebio Blasco, etc. també catalans, encara que aquests han estat menys estudiats en tant que corresponsals de premsa, com Eduardo Marquina, Jaume Brossa o el mateix Fabra Ribas, sense oblidar-nos d'una figura molt influent allí i poc estudiada aquí, la del bisbalenc-gironí Artur Vinardell.

Caldria no oblidar, en definitiva, que, al marge de les necessitats i interessos personals de Lerroux, la seva famosa absència del 1908-1909 es traduí en la galvanització d'aquella estratègia de revolució republicana de la que tant estic parlant en la meua intervenció i que, sens dubte, tingué dues capitals: París i Buenos Aires¹⁵.

¹⁵Ens situa en l'ambient republicà a Argentina Àngel DUARTE (1998), *La república del emigrante: La cultura política de los españoles en Argentina (1875-1910)*, Lleida, Milenio. Per al cas francès, i més en especial parisenc, vegeu les aportacions de Fernando Martínez, Octavio Ruiz Manjón, Pere Gabriel, i d'altres en el Col·loqui Internacional sobre *París, ciudad de acogida. El exilio español durante los siglos XIX y XX*, organitzat pel Colegio de España de París, l'abril del 2005; també la meua intervenció en el Congrés, que, amb el títol de *Identités de l'Espagne en France. Exilés et immigrants (XIXe-XXe siècle)*, es reuní a París el novembre del 2008, organitzat per la Universitat Paris 8.

Tot és més clar encara si intentem resseguir aquest fil parisenc després de la Setmana Tràgica. Va haver-hi una primera fase, a partir de l'exili julià, que en part va concloure amb la celebració del primer aniversari de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia. Les conspiracions revolucionàries d'ambició van passar ara a estar protagonitzades per Lerroux i van mantenir una estratègia peninsular, hispano-portuguesa, que no pot veure's al marge dels successos de setembre de 1910 a Lisboa. Si més no, molts rumors a París apuntaven a moviments d'armes i en aquest àmbit el protagonisme d'Estévanez i els seus suposats contactes amb militars continuava sent molt alt.

En aquest marc, els anarquistes, malgrat que alguns, els més implicats en la nova estratègia sindicalista revolucionària, s'abocaren a la denúncia del comportament dels lerrouxistes en el procés contra Ferrer i Guàrdia, van semblar moure's un altre cop entre la conspiració i la preparació, sovint il·lusòria, d'atemptats i cops de força, que apareixien inevitablement com complementàries de l'anterior gran conspiració de conjunt. En aquest camp, com ja havia succeït anteriorment, Charles Malato era la referència. Ara, potser l'acció més destacada havia de ser la preparació del pas de la frontera el 2 d'agost de 1909 d'un grup per a aconseguir el rescat de Francisco Ferrer, intent en què van estar implicats junt amb Malato De Marmonde, Arlandís, Dietrich, Solanelles, Romero Marcus (*Boldú*) i algun altre. Segurament en relació amb aquest mateix intent s'han de considerar els contactes que la militància parisenc va mantenir amb el Grup Anarquista Espanyol de Perpinyà, que sostenien allí dos altres exiliats anarquistes importants: Francisco Miranda i Eusebi C. Carbo. Va haver-hi, d'altra banda, una relació difícil d'aclarir d'alguns anarquistes amb el denominat per la policia Comitè Separatista de Díaz (referit a Lucien Díaz-Capdevila, un catalanista radical que mantingué força relacions amb el grup de *La Tralla* i de *Metral·la*). És difícil aclarir si es tractava, com deien els informadors francesos, d'una continuació de contactes i relacions entre l'exili de l'esquerra i el carlisme. En tot cas, a finals de novembre de 1910, sempre segons les mateixes fonts, els uns i els altres –és a dir, alguns anarquistes, republicans i catalanistes radicals- van coincidir en crits i apel·lacions com “A bas l’Espagne!” i “Vive la Catalogne Libre!”. A destacar que, des d'aquesta instància, es va tenir un especial interès a denunciar la “traïció de Lerroux” i dels radicals al juliol de 1909 i el seu paper en els interrogatoris i el judici que van facilitar la condemna de Ferrer.

Diferent va ser l'estratègia dels socialistes. Fabra Ribas -i *l'Humanité*- es van abocar a denunciar Lerroux i van fer una campanya revisionista pròpia molt activa. Van intentar fins i tot la publicació d'un òrgan de premsa propi, *L'Action*, a París el juliol de 1910, projecte que va frenar directament Pablo Iglesias, temorós al que sembla que fóra que es marqués la política d'aliances socialista des de París, en un moment en què justament el PSOE havia entrat en l'estratègia conjuncionista. Encara que la ruptura amb Lerroux seria pròxima, el fet és que Fabra anava més enllà i continuava intentant marcar una campanya antimonàrquica peculiar, que continuava basant més en una plataforma socialista i sindical que no republicana i política.

En tot cas, passada aquesta primera fase de 1909-1910, va canviar un tant l'estratègia i es van començar ja a definir uns nous paràmetres de l'oposició antimonàrquica espanyola. Es trencaren llavors sí les pautes republicanes més directament hereves del vuitcentisme –incloses les del lerrouxisme– i van adquirir carta de naturalesa i força les posicions de socialistes i les del sindicalisme anarcosindicalista. No oblidem que el 1910 s'havia creat la CNT i que la UGT també per aquells anys va iniciar el seu desenvolupament. En aquest sentit, la preparació de la vaga general de novembre de 1911 va tenir molt d'afirmació d'una estratègia obrera pròpia i autònoma. Vist des de l'exili parisenc, fou en gran mesura una estratègia sindicalista i socialista, que no es subordinava del tot a les pautes marcades pels republicans. Es construí bastant al marge dels grups anarquistes més purs que havien marcat les estratègies anteriors i en canvi comptà amb un paper creixent dels anarcosindicalistes. La crítica als republicans va ser clara i rotunda i també el protagonisme de Fabra Ribas –que recuperava o continuava amb el seu discurs de Solidaritat Obrera anterior al juliol de 1909.

Aquesta situació es va traduir, lògicament, en la reconducció de les tradicionals divisions internes de l'anarquisme militant exiliat. Front els 'individualistes' Rodríguez Romero, Duque, etc., que havien vençut a Miguel V. Moreno i van continuar amb la vella convivència esquerrana ferrerista, ara abocats a la campanya pro revisió del procés contra el pedagog revolucionari, van aparèixer amb renovada força els pro- sindicalistes, animats aquests per Ortega, Barón, Baguedano, etc., que van demanar, i van obtenir, el suport de Josep Negre, evidentment amb la vista posada en el sindicalisme revolucionari i la CGT.

4. UN RESUM FINAL

Crec haver-hi insistit prou, sigui d'una forma excessivament deslligada i fragmentària i potser referida massa als anarquistes: la implicació d'aquests en tot aquella agitació havia estat una implicació també de conspiració política revolucionària antimonàrquica, que no s'hauria de confondre amb el discurs de la vaga general del sindicalisme revolucionari, tanmateix també present aquells anys. La llista d'actuacions de l'anarquisme d'acció en el tombant del segle així ho corroboraria, amb els complots contra els reis o els atemptats polítics de protesta per Montjuïc i altres repressions, fins arribar a la vaga del 1909 (protesta contra la guerra i pressió envers els republicans o la vaga general revolucionària del 1911). Caldria, com he dit, distingir això i diferenciar-ho de la vaga general preconitzada pels anarquistes el 1901 i 1902 (d'arrancada sindical i obrerista), així com de la intentada i molt fracassada del 1906. També cal tenir ben present que amb la constitució i desenvolupament de la CNT, que aviat passà a estar dirigida pels anarcosindicalistes, hom arraconà força aquelles estratègies més velles de l'anarquisme conspiratiu finisecular.

Ara bé, el que importa aquí és també adonar-nos que, des de l'altre costat, el republicà, també hi hagué una constant presència d'aquella línia que mantenia la perspectiva d'una "revolució republicana" com a centre de l'estratègia d'avenç i conquesta de la República. Qui millor representà l'opció és clar que fou, malgrat les seves contradiccions, el lerroxisme i el republicanisme radical i per aquí no crec que costi massa de demostrar fins a quin punt els lerroxistes i *El Progreso*, però també les joventuts i moltes instàncies republicanes de barri, no deixaven de formular un dia sí i l'altre també motius, simbologies, discursos i literatures a l'entorn d'aquella "revolució republicana". L'espectacularitat de la denúncia i l'agitació anticlerical potser ho ha enfosquit, però n'hi ha prou en acostar-se a la seva premsa i els seus mítings i conferències i voler-ho veure.

He d'afegir que em sembla que el republicanisme nacionalista, com en d'altres camps, fou més "modern" que no el lerroxisme i intentà un camí distint, certament abocat al noucentisme liberal i a la formulació d'un camí d'educació cívica i participació política democràtica i responsable, somiant, il·lusòriament si es vol, un poble català i uns sectors populars abocats a la civilitat i la afirmació de la ciutadania. Potser per aquí trobaríem una explicació personal i concreta de les molt bones relacions que existiren en tot aquest procés entre Fabra Ribas (no pas Miguel Moreno o Rodríguez Romero) i Gabriel Alomar, Pere Coromines i sobretot Rovira Virgili. El que succeïa és que en la conjuntura del 1909 el procés era encara força incipient i el seu discurs sobre el contingut de la seva "revolució" ordenada, legal i democràtica, era encara molt feble, fragmentari, i xò sense minimitzar un altre fet: en la configuració del republicanisme catalanista del segle XX, inclosos els anys de la Generalitat Republicana, l'ànima més plebea i agitadòria –si es vol, vuitcentista- tampoc es pot dir que hagués desaparegut del tot en aquest camp.

Què he volgut, en definitiva, plantejar? Que l'anàlisi i caracterització dels fets de la Setmana Tràgica no crec que es puguin analitzar sense tenir molt present tot aquest llarg recorregut de la presència d'una estratègia de "revolució republicana". Els republicans i la necessitat d'una revolució antimonàrquica també foren una peça important dins la complexitat i heterogeneïtat de factors i elements que expliquen aquella important revolta, que tant havia de sacsejar els sentiments i les concepcions socials dels sectors populars i obrers a Catalunya.

CONFERÈNCIA

El rebuig a la guerra i al servei militar imperant

Gabriel Cardona Escarnero
Universitat de Barcelona

I. OPOSICIÓ AL PODER MILITAR I LLEI DE JURISDICCIONS

Per a estudiar l'essència de la Setmana Tràgica és interessant diferenciar els diversos aspectes que pot revestir l'oposició a la violència organitzada i estructural, amb la finalitat d'identificar el detonant de l'explosió popular de 1909, que va obeir a l'intens rebuig al sistema de quintes, establert per Felip V substituint el propi dels reis de la casa d'Habsburg, basat en els mercenaris i les lleves, que van desaparèixer des de 1703.

Amb aquesta finalitat es útil distingir entre els conceptes de pacifisme, antimilitarisme i no-violència. El primer procedeix d'idees transcendents com Déu o la humanitat, en canvi l'antimilitarisme té arrels fonamentalment atees i critica les forces armades com a institució de l'Estat dedicada a reprimir, malgrat que alguns antimilitaristes accepten l'autodefensa. La no-violència és més moderna i refusa fins i tot l'autodefensa. Per aquestes raons, a la Catalunya de principis del segle XX, convivia diverses formes d'antimilitarisme, dominant entre les classes populars l'oposició a les quintes.

Com antecedents, podem citar el federalisme i l'oposició antiquintes del Sexenni, el record de les víctimes de la Guerra de Cuba i la campanya "¡O todos o ninguno!", que van influir en el temor popular al 1909.

Mentre l'antimilitarisme de l'esquerra atacava sobretot el servei militar, el catalanista no s'enfrontava a l'exèrcit en si mateix sinó com expressió de la mentalitat centralista, però aquest plantejament teòric es va complicar a la pràctica. Des de 1903 van aparèixer una sèrie de publicacions en català, la més significativa de les quals seria *La Tralla* (1903-

1907). Mentre les altres van sobreviure malament, de l'anterior va escindir-se *La Tralla de Carreter* (1903) i al 1904 també van aparèixer *L'Esquerrà*, *Foch Nou* i *El Xaferch* i, el 1905, *Progrés*. Cap d'ells pot competir amb *Cu-cut!*, que aviat es convertí en un símbol i que des de 1903 presentava nombroses caricatures militars. Al 1904 s'intensificaren les seves crítiques a l'exèrcit, atacant tots els aspectes militars, insistint al 1905 fins a publicar, el 23 de novembre de 1905, la cèlebre caricatura de Junceda.

Des de la derrota cubana de 1898 va anar augmentant la tibantor entre la guarnició barcelonina i els catalanistes, que va arribar el seu punt àlgid al 1905. Després de la publicació de diversos acudits antimilitaristes en el periòdic satíric *Cu-cut!*, uns dos-cents oficials joves van assaltar-ne la redacció i després van prosseguir l'acció contra *La Veu*, òrgan de la Lliga Regionalista, el gran partit de la burgesia catalana.

L'exèrcit va donar recolzament als assaltants. El governador civil de Barcelona, que com de costum era un general, va ser tractat de còmplice del catalanisme per *El Ejército Español*, un periòdic privat fet per oficials i que només llegien els militars. El rei Alfons XIII contemporitzà amb la rebel·lia i no va donar recolzament al govern del conservador Montero Ríos, que hagué de dimitir.

El va succeir el liberal Segismundo Moret, que va nomenar ministre de la guerra al general Luque, el principal suport amb que havien contat els assaltants de periòdics. A pesar del seu liberalisme, Moret va presentar al parlament la Llei de Jurisdiccions, va aconseguir que s'aprovés i, des de llavors, els tribunals militars van jutjar tots els delictes "contra la Pàtria i l'Exèrcit", encara que els acusats fossin civils.

La crisi era fruit de la mentalitat defensiva que s'havia desenvolupat entre els oficials, enfrontats als polítics i als periodistes, sobretot per les crítiques deslligades per la Guerra de Cuba i el desastre de 1898. Amb la Llei de Jurisdiccions, el sistema polític de la Restauració va perdre la llibertat de premsa. Sense ella, era impossible un estat democràtic. Des de llavors, l'exèrcit es va convertir en una tremenda força corporativa que tenia el suport del mateix rei. Aquest corporativisme no va acabar amb els criteris distints a la doctrina oficial que mantenien certs militars. Alguns d'ells van ser tan tossudament díscols com el coronel Baldomero Villegas que, a causa dels seus articles i publicacions, va sofrir repetits arrests, fins i tot quan ja estava retirat, o el tinent coronel Francesc Macià, que va abandonar l'exèrcit.

2. EL NOU COLONIALISME

Alfons XIII va optar per intervenir en els territoris que envoltaven les places de sobirania al Marroc. Els membres del seu *Cuarto Militar* van impulsar els oficials espanyols destinats a Ceuta i Melilla a marxar a formar-se en les tropes colonials franceses. El colonialisme era llavors un bon negoci per a les principals potències i fins i tot Joaquín Costa, el més important regeneracionista espanyol, l'havia defensat amb entusiasme.

Maura, llavors president del Govern, no pensava intervenir militarment a l'Àfrica, malgrat que va prestar seu suport a la Companyia de Mines del Rif, que pretenia explotar un jaciment de ferro i tendir un ferrocarril entre la mina i el port de Melilla. La Companyia s'havia fet càrrec d'uns antics interessos francesos i destacaven entre els seus accionistes el marquès de Comillas, el comte de Güell i els polítics liberals Romanones i Villanueva.

Melilla sempre havia tingut males relacions amb les cabiles del seu entorn i, al 1909, les obres del ferrocarril miner van ocasionar un nou conflicte. Els caids calibencs no es van posar d'acord respecte als suborns que rebrien dels constructors i, buscant un pretext per a iniciar un conflicte els seus homes, van assassinar uns treballadors del ferrocarril.

La guarnició espanyola va replicar militarment i el general José Marina, comandant general de la plaça, va demanar reforços a la Península. Des de la seva presa de possessió en 1907, Maura ja havia tingut com ministres de la guerra els generals Loño i Fernando Primo de Rivera. Al març de 1909 havia nomenat un tercer, Arsenio Linares, el principal impulsor d'un sistema de mobilització militar inspirat en el prussià, considerat el millor d'Europa. A Alemanya, tots els homes joves, de qualsevol classe social, complien un servei militar obligatori, al terme del qual tornaven a casa convertits en reservistes. L'Estat podia mobilitzar-los en cas de guerra, mitjançant un procediment, que donava bons resultats en cas de mobilització general del país per a la guerra i a una societat com l'alemanya. El servei militar a Espanya era teòricament universal des de 1876. En la pràctica no era universal sinó l'antic sistema de quintes, que sortejava els mossos útils i seguia admetent-se la *redempció* amb diners, que, al 1904, s'unificà en mil cinc-centes pessetes. Els que havien de prestar servei podien substituir-lo per aquest pagament en metàl·lic, de manera que només feien la *mili* els més pobres. El Ministeri de la Guerra comptava amb el nou sistema de mobilització semiprussià i el general Linares va decidir assajar-lo. En suscitar-se el problema de Melilla, el Govern va decretar una mobilització parcial, de manera que van continuar en les seves cases els que havien pagat la redempció del servei i no es van moure dels seus quarters la major part dels reclutes; en canvi, reservistes que havien fet la *mili* anys abans van ser cridats novament a files, vestits d'uniforme i enviats a la guerra, malgrat que molts ja s'havien casat i tenien família al seu càrrec.

3. EL POBRES NO VOLEN ANAR A LA GUERRA

Es van produir disturbis quan els soldats van embarcar en l'estació ferroviària de Madrid, encara que la protesta més violenta va ocórrer a Barcelona, quan, el 18 de juliol, un batalló va arribar al port per a embarcar. Alguns familiars, sobretot dones, es van enfrontar amb oficials de l'exèrcit i la disputa va encendre una revolta, que prengué a la ciutat, angoixada pel malestar i la tensió social. Va ser una insurrecció espontània, que no va poder controlar el comitè de vaga format a corre-cuita i improvisadament. La progressió dels disturbis va originar la Setmana Tràgica, regirada eminentment anticlerical sense dirigents ni objectius clars.

S'havia desencadenat contra la mobilització i la guerra. Malgrat això, les irritades masses no van atacar la Capitania General ni cap caserna, fàbrica, palau o banc sinó que van cremar vint-i-un dels cinquanta-vuit temples de la ciutat i trenta dels seus setanta-cinc convents. La febre incendiària es va propagar a les poblacions veïnes amb desiguals resultats, encara que només van ser assassinats directament dos clergues i un tercer va morir asfixiat pel fum de la seva església en flames.

4. REVOLUCIÓ I MILÍCIA

El anarquistes asseguraven que la rebel·lió dels treballadors acabaria amb l'injust estat burgès i amb l'explotadora societat capitalista, però els fets no confirmaven aquestes esperances. Cada vegada que la desesperació els llançava a la revolta, quan la seva protesta semblava trobar-se en el seu millor moment, intervenien les tropes i produïen una carnisseria.

Quaranta anys abans, la mítica revolució parisenca de la Comuna havia estat aixafada en només una setmana per les tropes del general MacMahon, que es va acarnissar afusellant vint mil persones. Poc importava que aquest mateix exèrcit francès de MacMahon fos una maldestra tropa en el camp de batalla: MacMahon havia capitulat després de la derrota militar i, un cop presoner, l'enemic el va alliberar perquè tornés a París i aixafés la revolució de la Comuna. Va esplaïar-se contra els seus compatriotes revolucionaris per la frustració de no haver derrotat els estrangers.

En qualsevol circumstància i en qualsevol país, la força militar era molt més poderosa que els obrers, però la cultura revolucionària afirmava que els soldats procedien del poble i que un dia prendrien consciència i es negarien a disparar contra els seus germans. Era una vana esperança. Els soldats estaven subjectes a la disciplina militar i sempre disparaven.

5. MILITARITZAR L'ORDRE PÚBLIC

La policia era escassa a Barcelona, estava mal organitzada i el veritable poder repressiu descansava en la guarnició. El governador civil Ángel Ossorio y Gallardo era un admirador de Maura, que no es parlava amb Luis de Santiago, el capità general. El Govern Civil ja havia reprimat eficaçment les agitacions lerrouxistes i ara, Ossorio y Gallardo es va negar a lliurar la ciutat al capità general, creient que la intervenció dels soldats no resoldria els problemes sinó que els agreujaria. La seva intenció era buscar una solució negociada i comptava amb el suport de Lluís Muntadas, president de la patronal. En canvi, el president interí de l'Audiència opinava el contrari i pensava que la proclamació de l'estat de guerra aplacaria els ànims.

Contant amb aquest suport, el general Santiago, capità general de Catalunya, va prendre el comandament suprem i declarà l'estat de guerra. Ossorio va dimitir, retirant-se al domicili de la família Rubió, en el vessant del Tibidabo, des d'on es va traslladar més tard a un pis de la ciutat. Només la guàrdia civil s'enfrontava amb els vaguesistes que aplaudien i victorejaven els soldats, aconseguint que no intervinguessin o que disparaven a l'aire.

El general Santiago va recórrer a trets els carrers amb una petita columna, però va ser incapaç de contenir la revolta fins que va rebre tropes enviades des d'altres províncies. La tranquil·litat es va imposar a trets i canonades, amb el resultat de dotze morts de la força pública, cent-quatre dels revoltosos i cent cinquanta-dos ferits entre ambdós bàndols. El 2 d'agost, els obrers van tornar al treball i, una vegada controlada la revolta, el Govern va aprofitar l'oportunitat per a saldar els seus vells comptes amb la revolució. Va confiar la repressió al general Santiago, que clausurà cent-cinquanta centres obrers i culturals, entre ells sis periòdics, i totes les escoles laiques. Els motins van ser qualificats de "rebel·lió militar" i assignats a la jurisdicció de guerra, que va processar a 1.725 persones, dos-centes catorze d'elles en rebel·lia. Per a que existís tal delictes, el Codi de Justícia Militar establí que els revoltosos havien d'estar organitzats militarment en partides de deu a més individus, circumstància que no s'havia donat.

6. JUSTÍCIA MILITAR

L'exèrcit comptava amb un codi penal implacable que s'aplicava estrictament als revoltosos i malgrat que eren enemics de la revolució obrera, molts oficials assumien amb desgrat les tasques repressives, que consideraven més pròpies de la guàrdia civil.

El procediment més expeditiu de la justícia militar era el consell de guerra sumaríssim, un ràpid tribunal que concedia escasses garanties processals i on el defensor mancava de temps per a reunir proves exculparies. Se celebrava a la calor dels fets, amb més voluntat de produir un escarment que de fer justícia. Just controlats els desordres de Barcelona, es van celebrar cinc d'aquests consells de guerra sumaríssims amb resultat de cinc penes de mort i van quedar pendents centenars de consells ordinaris amb nombrosos imputats.

El processat més famós va ser Francesc Ferrer i Guàrdia, que no havia intervingut en la revolta. Tres anys abans, el seu col·laborador Mateo Morral havia llançat una bomba contra els reis el dia de les seves noces i es va suïcidar abans que la policia pogués interrogar-lo. La bomba havia ofès al rei Alfons XIII i matat a nombrosos civils i militars. Davant la impossibilitat de castigar a Morral, es va buscar un cap de turc per a descarregar la set de venjança i Ferrer i Guàrdia va ser acusat d'estar implicat en el delictes. El seu defensor va ser precisament Emiliano Iglesias i va demostrar que no existia prova alguna, assolint-ne l'absolució.

També s'odiava a Ferrer com a fundador i director de l'Escola Moderna i de la seva editorial annexa, que propugnaven una educació racionalista, laica i sense prejudicis. Es va arribar a dir que l'Escola Moderna fomentava en els nens l'assassinat de reis i persones importants. Sens dubte, va comptar amb alguns professors il·luminats per l'anarquisme, com el mateix Mateo Morral, que era el visionari fill d'un fabricant de Sabadell, però els llibres de la seva editorial constitueixen encara avui un fresc exemple de voluntat renovadora.

La Setmana Tràgica va proporcionar l'ocasió que s'havia perdut amb l'atemptat reial de Madrid. El pedagog Ferrer i Guàrdia va ser acusat de provocar i encapçalar la revolta, detingut per la guàrdia civil i processat per la jurisdicció de Guerra.

7. UN DEFENSA DIFÍCIL

Tal com establia la norma escrita, el jutge instructor va presentar a Ferrer i Guàrdia el nom de tres oficials de cossos armats, a fi que en triés un com a defensor. La terna es confeccionava designant per torn tres noms entre els oficials de l'escala activa destinats en la plaça i el reu optava per un a qui desconeixia totalment. Els oficials joves encarregats d'aquestes defenses assumien sovint el seu paper com si fos una obligació més del servei i la portaven a terme amb la mateixa voluntat que un exercici de tir o una acció de combat. Els seus coneixements jurídics eren escassos, perquè a l'Acadèmia Militar només havien cursat sumàriament l'assignatura de lleis penals militars. Molts d'aquests defensors s'obstinaven amb la seva millor voluntat a intentar la salvació del desgraciat que els havia caigut en sort, generalment amb poc èxit, perquè la màquina de la justícia militar era estricta i inclement.

Existeixen nombrosos exemples de militars dedicats amb entusiasme a la seva tasca de defensors. Entre ells, el capità Villar, defensor de l'advocat lerrouxista Emiliano Iglesias, imputat sense motiu com responsable de la Setmana Tràgica. El motiu era una intensa campanya anticlerical impulsada per Iglesias poc abans de la revolta, en la qual ell no hi tenia a veure.

8. ELS PROBLEMES D'UN CAPITÀ

Com que no coneixia a cap militar, Ferrer i Guàrdia va triar el capità Francisco Galcerán Ferrer, del Regiment d'Enginyers núm. 4, que tenia les seves mateixes inicials, encara que en diferent ordre. Es tractava d'un oficial sense estudis jurídics, que va intentar complir el millor que va poder, encara que només li van concedir vint-i-quatre hores per a examinar els sis-cents folis de la causa i el jutge instructor va denegar totes les proves que va sol·licitar per a la defensa. Malgrat tot, Galcerán va presentar al tribunal un escrit de vint-i-tres folis a màquina, rebutent els arguments del fiscal, i va demostrar la falsedat de les proves i els testimonis de càrrec.

Estava clar que, el dia dels fets, Ferrer es va desplaçar a Barcelona des del mas Germinal, la finca de Premià de Mar on vivia. En la ciutat, es va ocupar exclusivament de concretar encàrrecs amb impressors, venedors de paper i gravadors, ocupacions impossibles de combinar amb la direcció de la revolta. No obstant això, es va imposar la voluntat de condemnar-lo per la seva personalitat revolucionària i la seva relació amb Mateo Morral, que havia atemptat contra el rei tres anys abans.

Van sentenciar a Ferrer a mort sense proves, amb una pena molt superior a les seves responsabilitats en el cas i va ser afusellat l'11 d'octubre de 1909. El capità Galcerán, pel zel demostrat en la defensa, va sofrir un petit correctiu, imposat pel capità general, a petició de l'auditor de guerra, l'anotació del qual va romandre durant molt temps en la seva fulla de serveis, contravenint l'obligació d'invaldar-la al cap de dos anys.

9. CONTRA LA REPRESSIÓ DE MAURA

La mort de Ferrer i Guàrdia va aixecar una onada d'indignació a tot el món. L'oposició política espanyola es va unir en una campanya conjunta amb el lema "¡Maura no!". El Partit Liberal va arribar a plantejar-se la seva fidelitat a la monarquia i el general Luque va declarar "no tinc de monàrquic ni el gruix d'un duro".

Ferrer estava molt vinculat a la maçoneria, que va magnificar la seva figura elevant-la per sobre de la seva importància personal i que va impulsar una gran campanya. Ja havien estat executades quatre sentències de mort quan es va preparar el seu afusellament i la secretaria del rei va rebre una aclaparant muntanya de cartes demanant que no s'executés la sentència, mentre que la premsa estrangera portava a terme una campanya espectacular. L'esquerra europea i llatinoamericana va mitificar el condemnat com símbol de la llibertat oprimida per la intransigència política, el fanatisme religiós. Després de l'afusellament es van succeir els mítings i manifestacions en tota Europa i Sudamèrica, assaltant-se l'ambaixada espanyola a París. Ja abans de la Setmana Tràgica, Maura havia despertat molts odis i la seva utilització de la justícia militar va ser conseqüència d'una situació que el rei havia propiciat des de 1906. Ell i el seu dur ministre de governació, Juan de la Cierva, es van presentar com defensors de la pau social i de la pàtria atacada a l'estranger pels enemics històrics. Alfons XIII estava alineat amb els militars més intransigents, que consideraven traïdors a la pàtria a Ferrer i als seus simpatitzants. Tres anys abans, havia donat suport als oficials de Barcelona quan es van extralimitar en les seves funcions. Ara, els revolucionaris i els republicans havia promogut la campanya "¡Maura no!" i ell estava inquiet per la situació de la monarquia portuguesa i temia una situació semblant a Espanya.

El cap liberal Moret va aprofitar l'ocasió per derrocar els conservadors. No era un radical i, de jove, havia estat ministre amb Prim i amb Amadeo de Saboya. Llavors, des del ministeri d'ultramar va impulsar l'abolició de l'esclavitud a Cuba i el primer text

constitucional per a Puerto Rico. Ara va creure que podria recuperar la unió d'esquerres de 1868 unint-se al “iMaura no!”, un propòsit que resultava difícil perquè el seu propi Partit Liberal estava dividit, mancava de programa i no podia abanderar a l'heterogènia esquerra espanyola. Maura va reaccionar simplificant la política en una dramàtica disjuntiva: o “la revolució des de dalt”, que ell encapçalava o “la revolució des de baix”, que desitjaven els enemics de Déu, de l'ordre i d'Espanya.

Aquesta postura va agrupar després del Partit Conservador a les dretes més dures, però a ell el va deixar en minoria en el Parlament i hagué de demanar al rei que li renovés la confiança. El jove monarca sentia simpatia i respecte per Maura. No obstant això, va advertir que el front de l'esquerra amenaçava convertir-se en una marea antidinàstica i va pensar que si donava suport al president propiciaria un greu enfrontament a Espanya i a Europa. Desitjava conjurar l'amenaça d'una esquerra unida, que posés el tron en perill i, com havia adquirit cert gust per la intriga política, va creure que, si oferia el poder a Moret, separaria els liberals de la resta de l'esquerra i afebliria el seu front. La situació s'havia fet irrespirable i la mateixa reina Victòria Eugènia li va aconsellar que cessés el president amb el subterfugi d'acceptar la dimissió que no havia presentat. El 21 d'octubre Maura va acudir a Palau amatent a demanar la renovació de la confiança i el rei va portar a terme un exercici de cinisme. El va abraçar amb afecte, li va preguntar què li semblava Moret com successor i va afegir que acceptava la seva dimissió. Maura no pensava dimitir sinó tot el contrari i va quedar desagradablement sorprès per aquesta postura.

10. EL LIBERALS AL PODER

Després de lliurar el poder al liberal Moret, Alfons XIII va citar a Cambó, assegurant-li que sentia gran pesar per la dimissió de Maura i li va parlar pestes de Moret. El polític de la Lliga va trigar molt temps a saber que tot havia estat un “borboneo” i que el rei li havia mentit també a ell. La maniobra reial va tenir èxit i el front d'esquerres es va desfer. No obstant això, les conseqüències van resultar encara més nefastes per al Partit Conservador.

Maura estava convençut que els liberals havien traït la monarquia, unint-se als seus enemics i li dolia íntimament que Alfons XIII premiés la deslleialtat de Moret lliurant-li el Govern. Com reacció, va decidir no tornar a col·laborar amb els liberals, enterrant el pacte del Pardo i la “revolució des de dalt”. Va acabar definitivament amb el tornisme polític, encara que no va trencar amb el rei, que sempre va poder comptar amb ell, però Alfons XIII s'havia guanyat l'antipatia dels mauristes més durs. Els liberals ja estaven dividits en grups que pugnaven entre si i, ara, l'orgull de Maura va escindir també els conservadors. Quan es va negar a col·laborar amb els liberals, es va apartar del sistema i va condemnar al seu partit a l'ostracisme, una situació que cap formació política desitja. La finalitat dels partits és arribar al poder i Maura imposava el contrari, obrint camí a la desobediència. Es tractava d'un home capaç i un polític de talla, no obstant això, la

supèrbia li va fer perdre el lideratge i va sostreure al sistema de la Restauració les últimes restes de la seva capacitat política.

11. EL GORIL·LA LIBERAL

Per a detenir tanta crispació, Alfons XIII va fer dimitir a Maura i els liberals van formar un nou govern. El seu president, Segismundo Moret, desitjava establir la situació a Barcelona, on els principals acusats ja havien estat jutjats, condemnats i afusellats, encara que nombroses persones continuaven detingudes arbitràriament.

Necessitava substituir el general Santiago per un home enèrgic i de confiança. Va cridar a Valeriano Weyler, un duríssim militar de setanta-un anys que havia dirigit la Guerra de Cuba a sang i foc. Moret el sabia d'idees liberals, encara que tan disciplinat i dur que podia utilitzar-lo com goril·la del seu partit. El 27 d'octubre de 1909 el va nomenar capità general de Catalunya.

Weyler va arribar a la ciutat el 5 de novembre, en companyia de Suárez Inclán, el nou governador civil, i va declarar que tenia la intenció de fer una política liberal. Va agilitar els expedients oberts, posà en llibertat els detinguts sense evidències i va fer accelerar les causes pendents a fi de celebrar els judicis com més aviat. Van reparèixer dos dels diaris suspesos, es va aixecar l'estat de guerra retirant els soldats que patrullaven els carrers i les escoles laiques van obrir de nou les seves portes. Però no per això va inhibir-se la justícia militar: fins al 19 de maig de 1910 es van celebrar dos-cents dinou judicis, sentenciant-se cinquanta-nou cadenes perpètues.

12. LA GUERRA I LA CORRUPCIÓ DEL SISTEMA

Prosseguia la petita guerra de Melilla i, el 27 de juliol, la brigada de caçadors de Madrid va penetrar en el barranc del Llop, on una emboscada va matar centenars d'homes inclòs el propi cap, el general Pintos. L'exèrcit mancava de mitjans, organització i entrenament i va caldre enviar trenta mil soldats per a dominar la situació, a costa de sofrir gairebé mil morts i més de tres mil ferits; números impossibles de digerir per les classes populars, les úniques que prestaven el servei militar i van veure reviure els fantasmes de la Guerra de Cuba. El fracàs no va semblar importar als polítics, als industrials ni als mateixos militars, que van presentar les desastroses operacions com una victòria. Mentre les potències practicaven un imperialisme agressiu, industrial, militarista i navalista, Espanya mancava de conflictes en les seves fronteres francesa i portuguesa, comptava amb una burgesia industrial molt feble i la major part dels oficials semblava més interessada en els seus plets corporatius que en el perfeccionament professional.

El país havia quedat al marge de la revolució industrial i el seu exèrcit duia segles apartat dels avanços tecnològics militars. Únicament els oficials d'artilleria i enginyers semblaven desitjosos d'adquirir coneixements tècnics, perquè comptaven amb una formació molt superior, necessària per a gestionar les fàbriques d'armes i les indústries militars que estaven al seu càrrec. Mes que una organització per a la guerra, l'exèrcit era una reserva de la policia i, davant les creixents reivindicacions obreres, moltes mirades conservadores es tornaven cap a les casernes, desitjant que els sabres intervinguessin per a garantir l'estabilitat social.

Com resultat de les operacions de Melilla es va produir una onada d'ascensos i condecoracions, gestionada amb tanta foscor i desproporció que alguns militars es van queixar i un grup d'ells va formar una comissió extraoficial, destinada a denunciar les recompenses injustificades, especialment els ascensos per mèrit. La comissió va publicar que Dámaso Berenguer, parent del general Luque, va acudir a les operacions de Melilla just ascendit a capità i va tornar com a tinent coronel, mentre que un nebot del general Prim va ser proposat diverses vegades per a la Laureada sense haver sortit de la caserna general. A pesar de la seva afició militar i les seves contínues interferències, Alfons XIII no va semblar interessar-se per la polèmica ni va promoure una investigació per a acabar amb semblants corrupcions. Va permetre que el mal prosperés i, al cap d'un temps, va fer del denunciat Dámaso Berenguer un dels seus homes de confiança. Era l'inici de la carrera d'un militar que més tard seria tant famós, però aquesta ja es una altre història.

13. BIBLIOGRAFIA

- BOYD, Carolin (1988). *La política pretoriana en el reinado de Alfonso XIII*. Madrid: Alianza.
- CARDONA, Gabriel (1982). *El poder militar en la España contemporánea*. Madrid: Siglo XXI.
- (1990). *El problema militar en España*. Madrid: Ed. Historia 16.
- (2007). *Crònica dels militars catalans: L'aposta republicana*. Barcelona: La Esfera de los Libros.
- (2010). *Alfonso XIII, el rey de espadas*. Barcelona: Planeta.
- CALERO, Antonio M. (1984). «El papel político de la Corona en el reinado de Alfonso XIII: Criterios para una revisión». A: *España 1898-1936: Estructuras y cambio*. Madrid: Universidad Complutense.
- CIERVA, Juan de la (1955). *Notas de mi vida*. Madrid: Reus.
- CONNELLY ULLMAN, Joan (1972). *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España, 1898-1912*. Esplugues de Llobregat: Ariel.

- FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor (1933). *Historia del reinado de don Alfonso XIII*. Barcelona: Montaner y Simón.
- GIL PECHARROMÁN, Julio, (1994), *Conservadores y subversivos: La derecha autoritaria alfonsina*. Madrid: Eudema.
- LEZCANO, Ricardo (1978). *La Ley de Jurisdicciones 1905-1906 (Una batalla perdida por la libertad de expresión)*. Madrid: Akal.
- LLEIXÀ, Joaquim (1986). *Cien años de militarismo en España*. Barcelona: Anagrama.
- MONTERO DÍAZ, Julio (2001). *La imagen pública de la monarquía: Alfonso XIII en la prensa escrita y cinematográfica*. Barcelona, Ariel.
- MOLINER PRADA, Antonio [et al.] (2009). *La Semana Trágica de Cataluña*. Madrid: Naba.
- MORALES LEZCANO, Víctor (1976). *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927)*. Madrid: Siglo XX.
- NÚÑEZ FLORENCIO, Rafael (1960). *Militarismo y antimilitarismo en España (1888-1906)*. Madrid: CSIC.
- PAYNE, Stanley (1977). *Ejército y sociedad en la España liberal 1808-1936*. Madrid: Akal.
- PETRIE, Charles (1967). *Alfonso XIII y su tiempo*. Barcelona: Dima.
- PILAPIL, Vicente R. (1969). *Alfonso XIII*. New York: Twayne Publishers.
- ROMERO MAURA, Joaquín (1975). *La "Rosa de Fuego": El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*. Barcelona: Grijalbo.
- SALILLAS, Rafael (1914). *Morral, el anarquista: Orígenes de una tragedia*. Madrid: Librería de los Sucesores de Hernando.
- SECO SERRANO, Carlos (1984). *Militarismo y civilismo en la España contemporánea*. Madrid: I.E.E.
- (2001). *Alfonso XIII*. Madrid: Arlanza.
- (2002). *La España de Alfonso XIII: El estado, la política, los movimientos sociales*. Madrid: Espasa-Calpe.
- TUSELL, Javier (2001). *Alfonso XIII, el rey polémico*. Madrid: Taurus.
- VILA-SANJUÁN, José Luis (1993). *Alfonso XII, un rey, una época*. Madrid: EDAE.

CONFERÈNCIA

La revolució de juliol de 1909. La Setmana Tràgica, negra, roja, gloriosa o sagnant

Josep Pich i Mitjana
Universitat Pompeu Fabra

El 29 d'abril de 2010, el Taller d'Història del Clot-Camp de l'Arpa em va convidar a presentar el llibre electrònic: *La Setmana Tràgica (1909): Sagnant, Roja, Negra o Gloriosa*.¹ De fet, els esdeveniments de la darrera setmana de juliol de 1909 a Barcelona són àmpliament i detalladament coneguts, amb una historiografia molt sòlida² i en progressió, donat que amb el centenari s'han publicat diversos estudis, tant divulgatius

¹J. PICH i S. IZQUIERDO (2009), *La Setmana Tràgica (1909): Sagnant, roja, negra o gloriosa*, Barcelona, UPE El trobareu a <http://www.upf.edu/materials/fhuma/st1909/>.

²Són estudis clàssics els de Joan CONNELLY ULLMAN (1972), *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España, 1898-1912*, Esplugues de Llobregat, Ariel, [reeditat a Barcelona, ed. B., 2009]; el treball del prestigiós historiador i besnét d'Antonio Maura J. ROMERO MAURA (1975), *La Rosa de Fuego: Republicanos y anarquistas, la política de los obreros barceloneses entre el desastre colonial y la Semana Trágica, 1899-1909*, Barcelona, Grijalbo, o l'obra del polític i historiador recentment desaparegut J. BENET (1963), *Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

com de recerca sobre els successos.³ *Lebook* del que en sóc coautor es vertebrava a partir d'*egodocuments*, és a dir, els escrits que estan centrats en el seu autor i el seu entorn, com les memòries. Aquestes són una font històrica que ens permet entendre millor el que va passar, especialment si en tenim de personatges amb perspectives completament diferents, tal com passa amb la *revolució* de juliol de 1909.

Els successos de la darrera setmana de juliol de 1909 a Barcelona i bona part de Catalunya van ser una revolució per autors anarquistes, com Leopold Bonafulla, pseudònim que ocultava a Joan Baptista Esteve,⁴ o socialistes com Josep Comaposada,⁵ però també per a periodistes liberals com José Brissa,⁶ o per reaccionaris com l'antic rector de la Universitat d'Oñate, Modesto H. Villaescusa.⁷ En canvi, va ser qualificada de manera diversa segons la perspectiva ideològica dels que recordaven aquells esdeveniments, fins al punt que per a alguns, que anaven des de sectors liberals a clericals, era *tràgica*⁸ (és a dir, un drama amb

³Entre les darreres publicacions hi ha un catàleg d'interessants fotografies del període (la primera dècada del segle XX), però estranyament sense cap imatge dels esdeveniments de la darrera setmana de juliol de 1909. Les fotografies reproduïdes són de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona i als textos hi ha la brillant reflexió sobre la fotografia i els esdeveniments d' E. UCELAY-DA CAL i la justificació de la selecció de les imatges de J. CALAFELL (2009), *1909: Fotografía, ciudad i conflicto*, [Barcelona], [Ajuntament de Barcelona]. Entre els darrers estudis trobem el de D. MARÍN i SILVESTRE (2009), *La Semana Trágica: Barcelona en llamas, la revuelta popular y la Escuela Moderna*, Madrid, La Esfera de los Libros, amb una perspectiva marcadament llibertària i el de F. BERGASA (2009), *¿Quién mató a Ferrer i Guardia?*, Madrid, Aguilar, se centra en el procés i es posiciona clarament a favor de les tesis defensades pels partidaris de Ferrer i Guàrdia; un estudi que intenta no basar-se únicament en els esdeveniments de Barcelona és l'editat per A. MOLINER (ed.) (2009), *La Semana trágica de Cataluña*, Alella, Nabla, o la investigació de R. CORTS i BLAY, R. (2009). *Setmana Trágica de 1909: L'Arxiu Secret del Vaticà*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat [PAM]; entre els treballs fonamentalment divulgatius cal destacar l'obra de l'antic dirigent polític socialista A. DALMAU (2009), *Set dies de fúria: Barcelona i la Setmana Trágica*, Barcelona, Columna; el treball de la jove periodista A. DOMÍNGUEZ ÁLVAREZ (2009), *La Setmana Trágica de Barcelona, 1909*, Valls, Cossetània, que va començar com un treball de Màster, però com diu la mateixa autora al seu blog (<http://alexia Dominguez Alvarez.blogspot.com/>): "més que un llibre d'història (que deixarem pels especialistes [...]) esdevenia una crònica històrica". Finalment, un treball divulgatiu elaborat per un bon historiador és el de D. MARTÍNEZ FIOLE (2009), *La Setmana Trágica*, Barcelona, Pòrtic, i E. MARTÍN CORRALES (ed.) (en premsa), *Barcelona Trágica, España tensa, Melilla Sangrienta: La Semana Trágica*, Barcelona, Bellaterra.

⁴L. BONAFULLA [Joan Baptista ESTEVE] (1910), *La Revolución de julio*, Barcelona, Taberner.

⁵J. COMAPOSADA (1909), *La Revolución de Barcelona*, Barcelona, Albar.

⁶J. BRISSA (1910), *La Revolución de Julio en Barcelona. Su represión. Sus Víctimas. Proceso de Ferrer con el informe del fiscal y el del defensor señor Galcerán. Recopilación completa de sucesos y comentarios*, Barcelona i Buenos Aires, Maucci..

⁷M. HERNÁNDEZ VILLAESCUSA (1910), *La Revolución de Julio en Barcelona: Hechos, causas y remedios*, Barcelona, Herederos de Juan Gil.

⁸A. RIERA (1909), *La Semana Trágica: Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Cataluña*, Barcelona, Barcino; també el socialista A. FABRA i RIBAS (1975), *La Semana Trágica: El caso Maura, el krausismo*, Madrid, Seminarios y ediciones, l'anarquista Á. ROJO FERNÁNDEZ-RÍO [A. BUESO, A] (196-?), *La Semana Trágica de Barcelona 1909: Recuerdos históricos*, Toulouse, CNT, o l'estudi de J. CONNOLLY ULLMAN (1972), *La Semana Trágica*, i de J. BENET (1963), *Maragall i la Setmana Trágica*.

un desenllaç desgraciat) o *negra*⁹ (en l'accepció de summament trista, melancòlica i dura). En canvi, per als revolucionaris i els radicals lerrouxistes era *roja*,¹⁰ que en política significa revolucionària, o *gloriosa*,¹¹ és a dir, digna d'honor i alabança. Tanmateix, el que no hi ha dubte és que va ser sagnant¹², amb més d'un centenar de morts i centenars de ferits.

La setmana que va del 26 de juliol a l'1 d'agost de 1909 va ser una fita cabdal en la trajectòria biogràfica dels que la van viure. Per motius ben diferents la recordaven alguns dels principals *actors polítics*, com el governador civil de Barcelona quan va començar el conflicte, el *maurista* Ossorio i Gallardo, però també el ministre de Governació, el cacic murcià De la Cierva, o un dels organitzadors de la vaga general que inicià el conflicte, el socialista reusenc Fabra Ribas. De fet, existeix una multitud de cròniques i de records escrits, des de perspectives molt diferents i de vegades contraposades, de religiosos, periodistes, dirigents obreristes, tant socialistes com anarquistes, regionalistes, nacionalistes, republicans catalanistes, salmeronians, radicals lerrouxistes, així com liberals dinàstics i també de l'empresariat català, i, fins i tot, de mestresses de casa, d'oficials de la guàrdia civil i de persones que reproduïen els records familiars. El 1909, a més, és una etapa de consolidació del fotoperiodisme, com posen de manifest la multitud de fotografies publicades i signades pels seus autors, sobre la rebel·lió de Barcelona i de Catalunya, com es pot veure a l'*ebook*.

I. ANTICLERICALISME I ANTIMILITARISME

Bona part de les classes populars espanyoles se sentien gairebé esclafades pel clergat i els militars, donat que una bona part del pressupost i, consegüentment dels diners recaptats amb els impostos, es dedicava a mantenir el clergat i l'exèrcit. Alguns lliurepensadors diferenciaven entre l'organització eclesiàstica i Jesús, donat que els primers estarien al servei dels poderosos, fins al punt de defensar guerres per motius crematístics, tot i anar en contra de les doctrines predicades per Jesús. Per a molts anticlericals de principis del segle XX, el mateix Jesús reclamaria justícia per a les classes populars, en contra d'una Església catòlica que legitimava la desigualtat i acumulava compulsivament riqueses, fins

⁹R. FIERRO TORRES (1909), *Nuestra Semana Negra. Los salesianos en la última semana de Julio de 1909*, Barcelona, Librería salesiana de Sarrià.

¹⁰L. AVENDAL (1909), *La Tragedia de Barcelona (la Semana Roja): Memorias de un Revolucionario*, Buenos Aires, La Bonaerense.

¹¹J. B. CULLA I CLARÀ (1986), "La Setmana Gloriosa", a *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, o el poc recomanable A. CRUZ GONZÁLEZ, (2010), *Tras las barricadas: La revolución de 1909: La semana gloriosa*, Madrid, ed. de l'autor.

¹²*La Semana Sangrienta (Sucesos de Barcelona): Historia, descripciones, documentos, retratos, vistas, etc., etc. [1910?]*, Barcelona, Ibero-Americana, o O. DE BUEN (2003), "La Semana Sangrienta", a *Mis memorias*, Zaragoza, Institución "Fernando el Católico", p. 98-100.

al punt de representar gràficament al Vaticà com una mena de *cova de lladres*. Veien al Papa Pius X com un integrista amb el cap buit i denunciaven el poder del seu Secretari d'Estat, el cardenal espanyol Rafael Merry del Val. De fet, els successos de la darrera setmana de juliol de 1909 a Catalunya i especialment a Barcelona han estat interpretats com el darrer moviment anticlerical decimonònic o com una rebel·lió espontània de les classes populars davant d'una guerra que defensava interessos particulars a Melilla; un conflicte que hauria contribuït a la difusió de l'antimilitarisme, tant a Catalunya com a la resta d'Espanya.

A Catalunya, l'anticlericalisme té unes llargues arrels històriques: només cal recordar les cremes de convents de 1835. L'odi d'una gran part de les classes populars catalanes cap al clergat, però, no havia estat creat pels lerrouxistes, tot i que aquests, conjuntament amb els àcrates, especialment la tendència liderada per Ferrer i Guàrdia, l'atiaren. De fet, el moviment anticlerical de la darrera setmana de juliol de 1909 constituí un terratrèmol que agità el plural món del catolicisme català, des dels integristes al franciscanisme defensat pel poeta Joan Maragall. Els clericals estaven commocionats pels atacs i per la destrucció d'esglésies, edificis i símbols religiosos, encara que els anticlericals respectaren la vida de la major part dels eclesiàstics. Els tres religiosos assassinats foren l'excepció que confirma la regla. Els anticlericals, en canvi, no podien oblidar la repressió que culminà amb l'afusellament de Ferrer i Guàrdia.

Quant a l'antimilitarisme, també es trobava profundament arrelat entre les classes populars catalanes. Possiblement el seu origen es troba en el fet que el servei militar obligatori, realment, només requeia en els més desvalguts. El sistema de reclutament era conegut com *quintes* i als reclutes como *quintos*, perquè inicialment, cap al darrer terç del segle XVIII, l'exèrcit quan necessitava tropes, reclutava a un de cada cinc homes en edat militar als territoris i entre les persones que no gaudien del privilegi de poder evitar-ho. A principis del segle XX, la xifra dels quintats era establida anualment pel ministre de guerra. Quan es coneixia el nombre de tropes que necessitarien aquell any duien a terme un sorteig entre els joves en edat militar. L'atzar establia els que eren reclutats, però hi havia excepcions estipulades per la llei, donat que establia la possibilitat d'evitar el reclutament amb el pagament d'una elevada redempció en metàl·lic o presentant un substitut. La major part dels catalans s'oposava a les quintes, perquè eren vistes com una mena d'impost encobert, fins al punt que eren conegudes com la «contribució de sang». El servei militar obligatori no s'introduí fins al 1912, però la seva duració es podia reduir pagant una quota.

En temps de pau, els soldats que havien complert el servei militar (uns tres anys) passaven a la reserva activa, com *elements* disponibles en cas de conflicte bèl·lic. Per tant, la *primera* reserva estava integrada per molts joves que acabaven de casar-se. Si els obligaven a reintegrar-se a les seves respectives unitats perjudicaven a moltes famílies que perdien (en el millor dels casos temporalment) a la seva principal font d'ingressos. Així doncs, la major part dels que visqueren els esdeveniments que desencadenaren la rebel·lió catalana de juliol de 1909 consideraven que el ministre de la guerra, el general Linares, s'hauria equivocat al

mobilitzar als reservistes, encara que aquests eren únicament una petita part de les tropes enviades a lluitar a Melilla.

2. LA DESCOMPOSICIÓ INTERNA DEL IMPERI MARROQUÍ I LES MINES AL RIF

Les relacions entre la plaça forta espanyola de Melilla i les cabiles que l'envoltaven havien estat tradicionalment tenses. La crispació s'accentuà, tant per la situació interna de l'imperi jerifià, on des de principis del segle XX existien diversos pretendents al tron i una complexa guerra civil que assolava el país, com per la situació internacional, donat que amb la Conferència Internacional d'Algeciras (1906) les principals potències europees havien començat a posar-se d'acord sobre la millor manera de *protegir* (o si es prefereix de repartir) l'imperi marroquí.

El procés de desintegració política de l'imperi jerifià i l'ocàs de l'autoritat del Majzén van ser aprofitats –i possiblement potenciats– per les potències que pretenien colonitzar el Marroc. Des de la mort d'Hassan I, el 1894, l'autoritat del Majzén es reduí i al Rif era gairebé inexistent. El sultà designà com a successor al seu fill més jove, Abd al-Aziz (1878-1943); un dels seus germans, Muley Hafid, es rebel·là el 1907 i el derrocà el 1908. No obstant, abans de la insurrecció dels *hafidistas*, Marroc ja es trobava en ple procés de descomposició interna iniciat quan Abd al-Aziz intentà modernitzar les finances i els costums del Marroc assessorat per europeus. L'oposició a aquestes reformes es concretà en la rebel·lió del Rogui, també conegut com Bou Hmara (l'home de la ruca), encara que es deia Yilali Mohammad el-Yusfi el Zerhuni.

Durant uns anys, el Rogui i els seus partidaris ocuparen la major part del Rif. Amb la *legitimitat* obtinguda per la força de les armes, Bou Hmara atorgà llicències mineres, tant a companyies franceses com a espanyoles. Era una via d'obtenció de diners per a poder mantenir el conflicte, però aquestes concessions mineres implicaren que perdés el control del Rif; el motiu de la seva rebel·lió era impedir que els *estrangers/cristians* governessin el Marroc i quan les cabiles van comprovar que actuava de la mateixa manera que el sultà l'expulsaren del Rif. Els que havien obtingut les llicències organitzaren dues companyies. D'una banda, una de capital francès, encara que radicada a Madrid, la Companyia del Nord Africà (CNA), constituïda el 1907 i centrada en l'explotació dels jaciments de plom d'Afra. De l'altra, la que aplegava els inversors espanyols: la Companyia Espanyola de Mines del Rif (CEMR), creada el 21 de juliol de 1908. El president i el vicepresident de la CEMR eren germans dels polítics liberals Miguel Villanueva i Álvaro Figueroa, comte de Romanones, i entre els inversors s'hi trobaven els Güell i el marquès de Comillas. Les dues companyies mineres, encara que no comptaven amb el permís del govern marroquí, iniciaren la construcció del ferrocarril que els hauria de permetre transportar el mineral des de les mines al port de Melilla, on l'embarcarien en direcció a Europa.

3. LA SITUACIÓ A ESPANYA. CRISI DE LA RESTAURACIÓ I TERRORISME

Quan alguns somiaven en crear un nou imperi al Marroc, Espanya es trobava en una situació crítica que portà a la fragmentació dels partits dinàstics i que els militars recuperessin rellevància en la política espanyola. Molt oficials de la guarnició de Barcelona estaven molestos amb els catalanistes i van mostrar el seu enuig arran d'un acudit publicat a les pàgines interiors de la revista *Cu-cut!*, on es burlaven dels temps que feia que els militars espanyols no obtenien una victòria. La nit del 25 de novembre de 1905, entre dos-cents i tres-cents oficials assaltaren i destrossaren les redaccions del *Cu-cut!* i d'altres periòdics catalanistes, alhora que agredien a alguns dels seus redactors. L'acte era un exemple clar d'insubordinació militar i d'agressió a civils. Tanmateix, els militars no tan sols no van ser castigats, sinó que el govern i la major part de les formacions parlamentàries espanyoles els lloaren pel seu suposat patriotisme, tot i que amb la seva actitud qüestionaven el predomini del poder civil sobre el militar.

La major part de l'oficialitat de l'exèrcit va reclamar una llei de jurisdiccions que posés sota la jurisdicció dels tribunals militars els suposats delictes contra l'exèrcit i la pàtria. Per tant, les bromes en contra de l'exèrcit, les reivindicacions d'autonomia política o de respecte a les cultures minoritàries que formen part de l'estat espanyol podien ser perseguides per l'exèrcit i jutjades per tribunals militars. El govern estava en mans dels liberals que aprovaren la llei de jurisdiccions exigida per l'exèrcit; una llei que permetia als militars perseguir i imposar duríssimes condemnes pel que s'anomena *delictes* d'opinió. Aquesta norma indignà la major part de la societat i de les formacions polítiques catalanes, fins al punt que decidiren constituir un moviment polític conegut com Solidaritat Catalana, del que formaven part totes les formacions polítiques catalanes, excepte els republicans radicals (i espanyolistes) de Lerroux i els anarquistes. De fet, els llibertaris prengueren l'exemple de la Solidaritat per a crear un dels diaris anarquistes més importants, *Solidaridad Obrera*, que impulsaria la creació de la CNT. Tanmateix, no tots els àcrates eren partidaris de la lluita sindicalista i alguns defensaven la propaganda pel fet, a través del terrorisme, i mantenien la seva activitat a Barcelona, alhora que atemptaren contra el jove Alfons XIII quan aquest visità França, al carrer Rívoli de París, l'11 de juny de 1905. Ho tornaren a intentar el dia del seu casament amb Victòria Eugènia de Battenberg, el 31 de maig de 1906. Mateo Morral, un anarquista vinculat a Ferrer i Guàrdia, els llençà una bomba quan la carrossa nupcial passava pel carrer Major; l'explosiu va caure entre la multitud i matà a trenta persones i en ferí a un centenar. Encara ara hi ha qui veu a Mateo Morral com un *heroi tràgic*.

Després d'una nova crisi governamental, el monarca tornava a cedir el govern als conservadors el gener de 1907. Aquests conservadors prepararen i guanyaren àmpliament les eleccions del 21 d'abril de 1907, en què obtingueren 252 diputats, tot i que les candidatures de Solidaritat Catalana obtingueren quaranta-un dels quaranta-quatre escons de les circumscripcions electorals catalanes. Si algú dubtava que hi havia un "problema català", amb la victòria dels candidats de Solidaritat Catalana quedava clar que el problema existia i que la majoria dels catalans estaven d'acord en aconseguir una certa capacitat

d'autogovern i de reconeixement de la cultura catalana. A Solidaritat Catalana hi havia des dels partidaris de la Unió Republicana de Salmerón a carlistes, passant per la Lliga Regionalista i els nacionalistes republicans, així com polítics tant liberals com conservadors que trobaven intolerable la Llei de Jurisdiccions i un militar que no compartia el criteri majoritari entre els seus companys: el tinent coronel Macià. La coalició no era viable perquè aplegava tendències polítiques molt dispars, però serví per a potenciar el paper de la Lliga Regionalista i de Francesc Cambó, donat que la Lliga era un partit cohesionat, a diferència del sector esquerrà de Solidaritat que, amb personatges com Jaume Carner, Francesc Layret o Pere Coromines, gastaven les seves energies en disputes internes.

Entre 1907 i 1909, Maura intentà dur a terme el que anomenà *revolució des de dalt*. El líder conservador pretenia modificar la llei electoral; cercava l'aliança amb el regionalisme moderat català (Cambó) i constituí l'Institut Nacional de Previsió, però el seu principal projecte polític era la Llei de Bases de Règim local que aviat va ser coneguda com a «lleï de *descuaje* del caciquisme», tot i que no aconseguí que entrés en vigor. Maura reconeixia que l'excessiva centralització espanyola era negativa i proposava un procés de regeneració modernitzant que passava per la descentralització administrativa d'ajuntaments, províncies i per primera vegada es parlava de mancomunitats, és a dir, possibles unions de diputacions provincials. També pretenien acabar amb el terrorisme a Barcelona; per aquest motiu Maura designà com a governador civil de la capital catalana a un home de la seva confiança: Ossorio i Gallardo. El 1909, però, a Barcelona encara es considerava *normal* que “de cuando en cuando, con la irregular regularidad de costumbre estallaba una bomba; pero esto, aun cuando indignaba á todos los ciudadanos, asustaba a pocos”.

A principis de juliol de 1909, els assumptes més comentats per la premsa eren els atemptats terroristes a Barcelona i els incidents amb les cabiles rifenyes. Quant als terroristes, els comentaristes conservadors pensaven que era molt difícil poder detenir-los, donat que “son como los destripadores de mujeres; sólo la casualidad o un descuido descubre a los criminales: nada más injusto que culpar de indefensión á las autoridades que se vuelven locas persiguiendo lo impalpable”. L'altre gran tema era el conflicte, tot i que encara no bèl·lic, entre les empreses mineres que, amb la protecció de l'exèrcit espanyol, construïen el ferrocarril que les permetria explotar les seves concessions i les cabiles rifenyes que s'oposaven a que els estrangers/cristians explotessin el seu territori.

4. L'INICI DEL CONFLICTE HISPANO-RIFENY. L'ATAC AL TREN MINER

La *capital* del Rogui era Zeluan, població propera a Melilla, fins que les cabiles rifenyes que li havien donat, més o menys voluntàriament, suport durant anys es rebel·laren i l'expulsaren del Rif el desembre de 1908. Bou Hmara encara mantingué la seva rebel·lió en altres territoris del Marroc, fins a la seva definitiva derrota a finals de 1909. El Rogui va perdre el suport dels rifenys precisament pels acords amb els *cristians* per a l'explotació

dels recursos miners dels territoris propers a Melilla. De fet, bona part de les cabiles rifenyes li havien donat suport perquè acusà al sultà Muley Haziz de vendre el país als europeus. L'expulsió del Rogui del Rif generà un buit de poder que ocupà un cap tribal, el Sharif Mohammad Amzian, partidari de la resistència violenta en contra de la penetració econòmica i militar dels espanyols/cristians al Rif. Per tant, al conflicte hispano-rifeny conflüen discrepàncies sobre l'explotació de les riqueses mineres del territori amb la secular lluita entre cristians i musulmans als voltants de Melilla.

El 9 de juliol de 1909, diverses cabiles rifenyes organitzaren una *harca* (expedició militar de tropes irregulars) d'uns cinc mil integrants, que atacà els obrers que construïen el ferrocarril que uniria Melilla amb les concessions mineres. L'agressió se saldà amb la mort de quatre obrers i la reacció de las tropes espanyoles de la guarnició de Melilla. Aviat s'evidencià, en paraules de Josep Maria Francès, que “la mecha se ha ceñido al polvorín y la explosión es inminente. Inmediatamente el gobierno Maura, invocando el honor de la bandera y tópicos semejantes decide pelear”. El 10 de juliol, poques hores després de l'atac rifeny, el govern decidí enviar la brigada de caçadors de Catalunya a reforçar les tropes que es trobaven de Melilla. Posteriorment, acordaren mobilitzar als reservistes.

Entre els que recordaven l'inici del conflicte existia un ampli consens en criticar el ministre de la guerra, el general Arsenio Linares Pombo, per no haver enviat a Melilla “la división reforzada, creada en Madrid por su antecesor, el general Primo de Rivera (el viejo, tío del que después fue dictador), ni tampoco las del Campo de Gibraltar, sino [la brigada de caçadors] [...] destinada de guarnición en Barcelona y constituida en buena parte por hombres casados y con hijos”. El ministre de la guerra coneixia molt bé la brigada que envià a reforçar les tropes que combatien a Melilla, donat que durant el període que exercí de capità general de Catalunya l'havia reforçat i “sometido a frecuente entrenamiento, y puede decirse que era un modelo de organización militar”. Possiblement, eren les tropes més preparades per entrar en combat de l'exèrcit espanyol, però, com recordava Fabra i Ribas, l'enviament de tropes i, especialment, la mobilització de reservistes per a lluitar al Rif “fue en toda España aventura odiosa y antipática; pero llevado el asunto a Cataluña, fatalmente había de constituir una extravasación de humores necesariamente revolucionaria. Y así fue”.

5. L'OPOSICIÓ A LA GUERRA I ELS EMBARCAMENTS DE TROPES A BARCELONA

María Rosa Madariaga afirma encertadament que el conflicte tenia dos nivells: el primer era hispano-rifeny, en què les cabiles defensaven el seu territori amb la lluita armada per a evitar el que interpretaven com un espoli de les seves riqueses per estrangers/cristians; mentre que el segon es basava en una crisi diplomàtica hispano-marroquí, en què el

Majzén intentava mantenir la integritat del seu imperi i el govern espanyol, assegurar-se el control de la part del Marroc que els diferents acords diplomàtics havien deixat sota la seva influència, és a dir, el seu futur protectorat al Rif.

Els contraris al conflicte bèl·lic es mostraven molt crítics a la premsa, alhora que organitzaven mítings i manifestacions. El conflicte hispano-rifeny no generà una onada de patriotisme com la de la guerra de Àfrica de 1859-1860 o, amb la notable excepció de la capital catalana, la de Margallo de 1893, malgrat que una bona part de la premsa intentava reviuir el patriotisme espanyolista, que podríem nomenar *tradicional*, i l'odi secular als identificats com *moros*. Tanmateix, del que gairebé no hi havia precedents era que una part substancial de la premsa mantingués un discurs molt crític amb el conflicte hispano-rifeny quan les tropes espanyoles estaven combatent.

El primer embarcament de tropes al port de Barcelona va ser l'11 de juliol i no generà una gran mobilització d'entusiasme patriòtic, sinó expectació, de la que es passà a una gran indignació popular en contra de la guerra i de la mobilització dels reservistes. L'embarcament de tropes que generà més indignació va ser el del 18 de juliol, quan –amb gran falta de tacte– embarcaren a la major part dels reservistes. Les seves famílies, amb molts casos les seves mullers amb nens petits, es van enfurismar per la “presencia de empingorotadas señoras”, encapçalades per les esposes del marquès de Comillas (el propietari dels vaixells que els portarien a Melilla i un dels inversors de la mines del Rif) i del marquès de Castellflorite, que “repartían escapularios y otras baratijas a los muchachos no pocos de los cuales los echaron al agua desde la cubierta del mismo vapor que había de conducirlos a Melilla”.

El malestar popular es concretà en crítiques al govern conservador, atïades pels mítings organitzats pels contraris a la guerra i per la premsa vinculada a republicans, socialistes, anarquistes i sindicalistes. A Barcelona es mostraren especialment antibel·licistes els catalanistes republicans de la revista il·lustrada *Papitu* i els redactors del diari *El Poble Català*, dirigit per Antoni Rovira i Virgili; els llibertaris que publicaven *Solidaridad Obrera*; el socialistes que editaven *La Internacional*, revista escrita gairebé íntegrament per Fabra Ribas, i també els radicals (que no comptaven amb el seu líder, perquè Lerroux es trobava exiliat des que havia perdut l'escó i la immunitat parlamentària a les eleccions de 1907) des d'*El Progreso*, on publicaren una gran quantitat d'articles antiimperialistes i antibel·licistes, encara que intentaven no desprestigiar l'exèrcit. Els lerrouxistes afirmaven que no volien “más aventuras y sólo ansiamos que se cierre con tres llaves el sepulcro del Cid... El mejor imperio a conquistar está aún en tierra ibérica”. Estaven convençuts que el conflicte no responia a motius patriòtics, sinó a “la avaricia de un trust de especuladores que se llaman Comillas, Güell, Macpherson, Romanones, Gabriel Maura”. Era prou evident, fins i tot per la premsa obrerista d'altres països europeus, que les tropes espanyoles eren enviades a Melilla no per suposats motius patriòtics, sinó per a defensar els interessos dels propietaris de les concessions mineres obtingudes d'un dels líders rebels, el Roguï, que lluitava per a derrocar el sultà.

Gabriel Maura, duc de Maura, primogènit del líder conservador, admetia que la guerra als voltants de Melilla era impopular i “por fortuna, los capitostes de la sublevación social no estaban tampoco preparados”. Als revolucionaris els hauria faltat organització: “tacto de codos, desegno concreto, disciplina marcial, plan de combate y hasta número de combatientes. En oportunidad tan propicia como aquélla para hacer efectivos sus proyectos oratorios no tomaron por asalto posición ninguna, ni camparon a sus anchas sino allí donde se eclipsó total o parcialmente la autoridad pública, y durante no más tiempo que el que tardó ella en reaparecer”. El lloc on s’eclipsà l’autoritat, “teatro casi único de sus fechorías”, va ser la ciutat de Barcelona i els seus “suburbios”.

6. LA VAGA GENERAL

Els socialistes preparaven una vaga general en contra de la guerra que paralitzés Espanya el 2 d’agost. A Barcelona, Solidaridad Obrera, per iniciativa de dirigents anarquistes i sindicalistes, acordà avançar-la al dilluns 26 de juliol per a intentar evitar que la policia els detingués preventivament. Les memòries de Fabra i Ribas ens permeten conèixer detalladament com l’organitzaren i com evitaren els controls policials, donat que coneixien diversos inspectors que estaven *infiltrats* a les seves reunions.

El comitè central que organitzà i dirigí la vaga general estava integrat per Francisco Miranda (si no li fallava la memòria a Fabra i Ribas) o José Rodríguez Romero (segons Ullman), en representació dels anarquistes; per Miguel Villalobos Moreno (en realitat es deia Miguel Sánchez González) per Solidaridad Obrera i per Antoni Fabra Ribas per la Federació Socialista Catalana del PSOE. El representant dels anarquistes, tant si es tractava de Miranda com si era Rodríguez Romero, i el de Solidaridad Obrera estaven molt vinculats amb Ferrer i Guàrdia. Ullman qualifica a Ferrer i als anarcosindicalistes com “apóstoles del extremismo”. El que no sabia Fabra era que el *sindicalista* Miguel Villalobos Moreno possiblement era un *agent provocador*, donat que a l’exili utilitzà el pseudònim de Constant Leroy per a publicar el llibre *Los secretos del anarquismo*, on vinculava Ferrer i els anarquistes amb els actes terroristes de principis del segle XX i en la organització de l’intent de revolució catalana de juliol de 1909.

La vaga general va ser un èxit, perquè la mobilització tingué un ampli consens social, fins al punt que alguns dels que visqueren aquella convulsa setmana asseguruen que existia unanimitat en la protesta en contra de la guerra i en la mobilització dels reservistes, fins al punt que gairebé tothom deixà de treballar, amb una espècie d’aquiescència, quan “colles de bordegassos” s’apropaven a les portes, tant dels locals comercials com de les fàbriques i cridaven: “Tanqueu pels nostres germans de Melilla, pels nostres germans del Marroc”. A algunes fàbriques actuaren piquets violents, però, en la major part dels casos, la coacció va ser innecessària, i molts remarcaven la importància que tingueren les dones a l’inici de la rebel·lió.

El consens social anava des de mestresses de casa profundament catòliques a pràcticament tots els grups socials de la capital catalana, incloent-hi els patrons que “no semblaven contrariats per la protesta, a la qual molts d’ells s’associaven d’esperit”. Claudi Ametlla, governador civil de Barcelona durant la segona República, assegurava que s’ha de desconfiar dels moviments socials que compten amb un gran consens: “aniran lluny [...] temeu-vos totes les calamitats”; encara que la vaga fos pacífica, si tenia un gran suport sorgien piquets violents i era molt fàcil passar de l’*ànim pacífic* al *bel·licós*, donat que entre els obreristes sempre hi havia partidaris de la *revolució contínua* i davant de l’èxit de la mobilització es convencien que les *masses ja estaven preparades* o que la *debilitat de les forces d’ordre públic* possibilitava l’inici de la revolució.

El matí del dilluns 26 de juliol, a la ciutat de Barcelona la vaga no era totalment general, donat que alguns tramvies continuaven circulant. Els primers incidents violents començaren quan els vaguistes intentaren aturar els tramvies. Les forces d’ordre públic s’enfrontaren amb els vaguistes amb els primers ferits i amb moltes detencions. El governador civil, Ossorio i Gallardo, no volia “exagerar las medidas de rigor, pero confieso que me dispuse, si la huelga se extendía, a usar aquella misma tarde toda la severidad precisa, sin más límite que el de la necesidad”.

A les dotze del migdia, en contra del seu criteri i per ordre directa del ministre de governació, Ossorio convocà la junta d’autoritats al seu despatx del Govern Civil. Assistiren a la reunió el capità general, Luís de Santiago, acompanyat pel seu cap d’Estat Major, Sánchez i Rodríguez de la Escalera, i de l’auditor militar, Pastor; el president interí de l’Audiència de Barcelona Elpido Abril, assessorat pel tinent de fiscal Valdés, mentre que Ossorio estava acompanyat pel cap superior de la policia Enrique Díaz de Guijarro i pel coronel de la Guàrdia Civil, José Guijarro. El governador civil volia “retener el mando siempre que las fuerzas del Ejército se pusieran a mis órdenes según disponía la Ley provincial. El general [coincidí amb] [...] mi criterio pero no me ofreció las fuerzas. El magistrado optó por el estado de guerra porque estaba seguro de que su simple declaración implicaría el apaciguamiento total. Entonces al general le fue obligado discurrir que si retener yo el mando acarrearía el uso de la violencia y el tomarle él provocaba la paz fulminante, su elemental deber era asumirlo [...] [Por dos votos contra uno] se dio el caso insólito de declarar un estado de guerra para no hacer uso de la fuerza, contra el criterio del gobernador que quería usarla. El error tuvo comprobación rapidísima”.

Després de la Junta de autoritats, Ossorio comunicà al ministre de Governació, De la Cierva, la seva dimissió: “entregué el mando al magistrado señor Enciso [...] y me retiré a mi domicilio particular en la Avenida del Tibidabo, donde esperé por no haber trenes ni barcos, hasta el 1º de agosto pude salir para Valencia.» Tanmateix, davant de la magnitud dels esdeveniments, es refugià al pis de l’empresari Lluís Muntadas, president del Foment del Treball Nacional, al carrer Muntaner. Dimití per què quan va ser nomenat «me prometí a mi mismo no ser jamás gobernador con mando entregado. Quizá para

gobernador me faltaba estatura. Para asistente de general, me sobraba muchísima”. El període en què dirigí el govern civil de Barcelona el transformà en un dels pocs dirigents conservadors *catalanòfils* i estava content de “haber sido gobernador de Barcelona”.

8. L'ESTAT DE GUERRA

Claudi Ametlla estava convençut que la vaga general es transformà en un moviment revolucionari anticlerical per la falta d'energia en la repressió, especialment de l'exèrcit, quan començaren els atacs als edificis eclesiàstics. Els culpables haurien estat l'exgovernador civil Ossorio i Gallardo per omissió, en dimitir en una situació crítica i especialment quan era notòria la ineptitud del capità general, Luis de Santiago, a qui considerava el màxim responsable de la magnitud que adquiriren els successos de Barcelona durant la darrera setmana de juliol de 1909.

El mateix Ossorio i Gallardo estava convençut que la declaració de l'estat de guerra donà ales als revolucionaris i coadjuvà a què la vaga general es transformés en un moviment anticlerical. Les forces d'ordre públic, policia i Guàrdia Civil, s'havien enfrontat contínuament amb els vaguistes des de l'inici del conflicte; no utilitzaren a les tropes de la guarnició perquè no sabien com reaccionarien davant d'una mobilització popular que volia evitar que els enviessin a lluitar en contra dels rifenys. Promulgaren l'estat de guerra perquè pensaven que únicament amb la seva promulgació acabarien amb la conflictivitat social, però justament aconseguiren el contrari, donat que entre la multitud circulà el rumor que els soldats confraternitzaven amb els vaguistes i aquests haurien començat a cridar “Veniu, veniu, que la tropa no tira!”.

Els revolucionaris aviat saberen que “los militares habían asumido el mando contra el criterio de Ossorio i Gallardo, y que la situación se ponía tirante. Miles de hombres, mejor o peor armados, dominaban las calles”. La Guàrdia Civil i les forces policials es veien impotents davant de l'increment dels insurrectes. Aquests arribaren a ser un màxim de trenta mil, la major part dels quals participaren en la construcció de barricades i en la destrucció dels burots, on es cobraven els consums, l'impost que gravava els aliments que es venien a les ciutats, i únicament una petita part participaren en els atacs anticlericals.

9. ELS RUMORS DE SECESSIONISME

Els vaguistes havien tallat totes les comunicacions, excepte el cable que unia la capital catalana amb Palma de Mallorca. Es mantingué indemne perquè els insurrectes no coneixien la seva existència. De la Cierva, el ministre de governació, explica a les seves memòries, que “me apoderé en absoluto, prohibiendo toda otra comunicación, salvo

la del Ministerio de la Guerra, y ordené a los funcionarios de Barcelona que guardasen secreto sobre el funcionamiento del cable”. Temia que la vaga general revolucionària iniciada a Barcelona, que ja s’havia estès a una bona part de Catalunya, s’expandís a la resta d’Espanya i “de pronto sentía temblar la tierra bajo mis pies”. Reaccionà ordenant la immediata incorporació dels soldats que acabaven de ser *licenciats*, és a dir, que acabaven de finalitzar el servei militar i “se preparaba la de la primera reserva, pero todo ello exigía algunos días, y en ese tiempo, en Cataluña y en otras provincias podía aprovecharse la carencia de fuerzas para impedir la incorporación y apoderarse de algunas poblaciones”. Concentrà les dotacions de la Guàrdia Civil a les capitals provincials i mobilitzà els guàrdies jurats per a “prestar el servicio de orden público en los campos”.

De la Cierva volia “ganar unos cuantos días”, donat que estava convençut que si ho aconseguia “tendríamos fuerzas para volver a la normalidad” Madrid estava ple de periodistes i de corresponsals estrangers que buscaven informació sobre el que a França qualificaren de *la Révolution espagnole, les Événements d’Espagne* o *les Événements de Barcelone*. El ministre de Governació els va fer creure que les comunicacions amb la capital catalana estaven totalment tallades. Els periodistes li preguntaren que “se aseguraba era “separatista” el movimiento, yo me limité a contestar “que no sabía el carácter que tuviera.” Confieso que en aquellos momentos no quise negar que tuviera tal carácter, porque un secreto instinto [en referència al nacionalisme espanyol] me hacía confiar en que la duda siguiera en el resto de España [...] bastaría para que el patriotismo se impusiera a todas las demás aspiraciones y pasiones. Y acerté, porque la Prensa de izquierdas en todo el país puso freno a sus campañas, y sólo pensó en la necesidad de combatir el criminal intento”. De la Cierva estava convençut que la possibilitat que la revolució tingués objectius separatistes hauria aconseguit que no hi hagués a la resta d’Espanya “ningún otro chispazo revolucionario y los licenciados se incorporaron sin dificultad y con entusiasmo”. La maniobra del ministre provocà, fins i tot, una campanya de boicot als productes catalans.

Els rumors eren totalment infundats, fins al punt que un dels motius pels quals el sector progressista de Solidaritat Catalana no es va voler involucrar en la direcció del moviment va ser per evitar que el presentessin com una iniciativa separatista. Era una vaga contra una guerra que la major part de la societat catalana considerava injusta. De fet, molts dels que participaren en la rebel·lió eren anarquistes i quan assaltaren la caserna dels veterans de la llibertat desfilaren pels carrers de Barcelona portant una bandera espanyola.

10. EL MOVIMENT ANTICLERICAL

De la Cierva i la major part dels clericals i de les classes patrícies estaven convençuts que els grups que havien atacat més de vuitanta edificis religiosos a Catalunya, i especialment

a Barcelona, seguien un pla predeterminat; circulà el rumor que els anticlericals tenien llistes d'edificis a destruir. En canvi, alguns conservadors com Ossorio, bona part dels progressistes i la major part dels republicans pensaven el que sintetitzà el catedràtic de biologia i dirigent del republicanisme moderat Odón de Buen, quan afirmava que “ni Ferrer, ni Lerroux, ni nadie había preparado aquel jollín que surgió espontáneamente y que reflejaba inquietudes populares por los sucesos de Marruecos. Y, como en toda revuelta popular en España de un siglo para acá, la consabida quema de conventos [...] En España, el instinto popular ve y ha visto siempre en los conventos un enemigo y como sólo por la violencia logra algún éxito [...] por la violencia demuestra cuando puede sus odios”.

Alguns dels que presenciaren els atacs als edificis religiosos sospitaven que els grups anticlericals estaven organitzats, donat que en “aquella quema de conventos e iglesias, en que no se sacrificó en todo el país, sino la vida de un párroco, por causas ajenas a los hechos [realment van ser tres religiosos i per causes vinculades als esdeveniments], se me hizo sospechosa en 1909 y me lo sigue siendo [...] Ciertamente que la multitud aplaude y victorea a la tropa. Pero no son ciertamente los vítores y las palmas lo que explica su pasividad estudiada. Sospeché y sigo sospechando que la magnitud del movimiento inspiró a algún cerebro diabólico la conveniencia de desviar sus excesos en dirección a algo que el bajo pueblo ha odiado en Cataluña desde 1835”. També pensava que “otra cosa pudo suceder de existir algo o alguien que la dirigiese”.

Els republicans nacionalistes defensaven la tesi de l'espontaneïtat dels atacs anticlericals. No sabien qui hauria donat la consigna d'atacar els edificis religiosos, però recordaven que el crit de: “A cremar convents!” era una exclamació clàssica de les bullangues barcelonines i la multitud l'hauria obeït com si es tractés de la veritable finalitat de la vaga general, quan aquesta hauria estat convocada per a oposar-se a la guerra a Marroc. Claudi Ametlla estava convençut que una actitud decidida de las autoritats, possiblement, hauria pogut tallar el moviment d'arrel, però els incendiàries “van calar foc en un convent, i ningú no ho impedí. D'aquell passaren a un altre, fins a encendre'n una bona colla. Davant de l'èxit, inesperat, la nit del dilluns quedà tàcitament acordat que hom reprendria la feina el dimarts; i després el dimecres, i així fins que es va acabar”.

La polèmica sobre l'organització o l'espontaneïtat dels actes anticlericals no ha pogut ser resolta pels millors estudis sobre els esdeveniments de la darrera setmana de juliol de 1909. Els radicals lerroixistes eren el principal partit entre el proletariat barceloní i el seu discurs polític es caracteritzava per un explícit anticlericalisme. La historiadora Joan Connelly Ullman defensa la tesi que els principals dirigents lerroixistes haurien optat per transformar la vaga general potencialment revolucionària en una rebel·lió anticlerical, per a evitar l'inici d'una veritable revolució social que podia resultar molt perillosa per als seus interessos. En canvi, Josep Benet argumentava que els organitzadors de la vaga general buscaren el suport dels radicals, però aquests, de la mateixa manera que van fer els republicans catalanistes de Solidaritat Catalana, no haurien volgut assumir la

responsabilitat de dirigir el moviment revolucionari. Conseqüentment, la vaga general revolucionària es transformà en un moviment acèfal i caòtic, un magma en què haurien començat els atacs anticlericals i aquests s'haurien vist reforçats per la passivitat inicial de l'exèrcit i de les classes benestants, que van veure com les multituds no atacaven les seves possessions. De fet, l'únic edifici civil incendiat va ser la fàbrica de licors d'Antoni Tortras, destacat carlista, al carrer de la Cera, perquè va circular el rumor que els sacerdots hi disparaven des del terrat.

La tesi de Benet és compartida, amb matisacions, per dos dels principals especialistes en el lerroixisme català: Joaquín Romero-Maura i Joan Baptista Culla, així com pels defensors de la perspectiva llibertària com Dolors Marín. Des d'aquesta òptica, la transformació de la vaga general en moviment anticlerical no respondria a una decisió dels dirigents lerroixistes, sinó a una explosió espontània dels odís acumulats per les classes populars barcelonines en contra de l'Església catòlica per motius diversos, com la competència deslleial dels productes elaborats als convents, la vinculació de les prestacions socials que oferien els centres catòlics a la subordinació dels que les rebien o les idees d'obediència i de resignació que intentaven inculcar a les classes populars, tant des del púlpit com a les aules de les seves escoles, entre d'altres. Serien aquests greuges, tant reals com imaginaris, els que explicarien que els anticlericals tinguessin el suport actiu i/o passiu de bona part de la població de la capital catalana.

No sabem si els atacs als edificis religiosos foren planificats o no. En tot cas, els organitzadors de la vaga general no assumien la responsabilitat d'haver-los iniciat. Tanmateix, de la lectura de les memòries de Fabra i Ribas es pot deduir que els anarquistes recolzaven l'acció dels anticlericals i que els socialistes es limitaren a intentar que respectessin la vida dels religiosos. Actualment, els partidaris de les tesis llibertàries afirmen que la destrucció de edificis del clergat formava part d'un intent d'un "nuevo proyecto societario".

Els grups que atacaven els edificis religiosos no eren massa nombrosos, donat que l'advocat i republicà catalanista Amadeu Hurtado assegurava que "en lloc de les masses sedicioses que arrastren les construccions caigudes amb el seu pas tumultuós, havien sortit atacades per la febre de la devastació unes reduïdes colles de les zones extremes de la població revoltada". De fet, bona part dels incendiàries eren molt joves i no van poder destruir els edificis religiosos que eren defensats per petits contingents de forces d'ordre públic o per sometents de civils i religiosos armats. No obstant, grans multituds contemplaven com els petits grups d'anticlericals cremaven els edificis religiosos i no feren res per a impedir-ho.

A Melilla, el dimarts 27 de juliol va tenir lloc el combat del barranc del llop. Durant aquell conflicte, va ser amb l'emboscada en què les cabiles infligiren més baixes a les tropes espanyoles, la més coneguda, la del general Pintos. Ara bé, els successos de la darrera setmana de juliol a Barcelona i Catalunya no van ser una reacció a aquella matança, donat que les comunicacions de la capital catalana estaven tallades. De fet, el dimarts

27 i el dimecres 28 van ser els dies àlgids del moviment anticlerical. Segons els records de l'oficial de la Guàrdia Civil que utilitzava el pseudònim de *Ladera* [Modesto de Lara i Molina, que el 1909 era primer tinent], el dimarts els anticlericals atacaren trenta-vuit edificis de l'església catòlica dels que en destruïren vint-i-tres, mentre que el dimecres n'assaltaren vint-i-dos; generalment es limitaren a destruir els edificis, els símbols i la major part dels béns que hi trobaren, donat que volien evitar que els acusessin d'actuar per finalitats econòmiques. L'objectiu de la major part dels que participaren als actes anticlericals no era ni el saqueig, ni l'assassinat dels religiosos i de les religioses; els maltractaren i els perseguiren, però, en la major part dels casos, sense arribar a la agressió física, excepte tres assassinats: el sacerdot de la parròquia de Santa Maria del Taulat, el capellà Ramon Riu, i els monjos pare Usó, franciscà, i el germà Lycarión [Francisco Benjamín Mey], dels maristes. Posteriorment, es va fer molta broma sobre la manera estrofolària amb què es vestien els religiosos i religioses que s'havien vist obligats a deixar els habitats i amagar-se en habitatges de familiars i amics.

Durant l'assalt al convent de las Jerònimes, els anticlericals respectaren a les religioses, però violaren las sepultures, de les quals en van extreure diversos cadàvers que van ser "paseados y escarnecidos por el barrio". El dimarts per la nit assaltaren i incendiaren el convent de les Caputxines de clausura a Sant Gervasi. També profanaren tombes en altres convents de clausura atacats, donat que les monges tenien els seus propis cementiris, una excepció a la normativa que obligava a la població a enterrar els seus morts als cementiris municipals.

La profanació de tombes de religioses va ser una de les accions dels grups anticlericals més recordades i comentades. Fabra i Ribas assegurava que ho van fer "atendiendo a una leyenda popular muy extendida en Cataluña, se creyó que se trataba de personas que habían sido martirizadas y enterradas clandestinamente." Els anticlericals estaven convençuts que la major part de les monges estaven als convents en contra de la seva voluntat, que les superiores torturaven a les novícies que no se sotmetien a les normes i que a les més rebels les enterraven vives, tal com havia popularitzat una obreta de teatre que havia tingut èxit a finals del segle XIX. Els que van dur a terme aquests actes tenien una cultura mínima. A tall d'exemple, el grup que profanà les tombes de les dominiques *passejà* diversos cadàvers de religioses, pels carrers, portant un cartell que deia: "MONGAS ENTERADAS BIBAS [*sic*]". Un dels cinc executats durant la posterior repressió era un jove carboner (tots els que el coneixien asseguraven que era un discapacitat mental) que havia ballat pels carrers de Barcelona amb un dels cadàvers, al qual hauria abandonat davant del palau del marquès de Comillas. Aquest presidia el Banc Hispano Colonial, el Crèdit Mercantil, la Companyia General de Tabacs de Filipines, se'l vinculava amb les mines del Rif i era el propietari de la Transatlàntica, la companyia que traslladava les tropes a Melilla.

La vaga general en contra de la guerra desencadenà una setmana de rebel·lió anticlerical, en què els grups d'anticlericals inspirats per les idees llibertàries i per

Panticlericalisme atiat pels radicals semblava més interessat en la destrucció dels edificis (parròquies, convents, escoles, asils, tallers...) i dels símbols catòlics que en l'assassinat dels religiosos/es. En canvi, durant l'inici de la Guerra Civil els anticlericals atacaren els edificis i els símbols, però també a les persones.

11. LA POBLACIÓ I LA REBEL·LIÓ

Durant una setmana, Gaziel assegurava que la major part dels barcelonins “no gosaven sortir de casa, i el cert és que arreu hi havia morts i ferits”. Resulta sorprenent la passivitat inicial dels militars vers els atacs anticlericals. Aquests no haurien actuat perquè esperaven reforços i perquè no confiaven en la combativitat de les tropes de la guarnició de Barcelona, però la seva indolència inicial donà ales als grups anticlericals. El mateix raonament és aplicable a la major part de la societat barcelonina, que per omissió tolerà que petits grups d'exaltats s'apoderessin de la ciutat durant gairebé una setmana, mentre resistien les altes temperatures de l'estiu de la capital catalana tancats a les seves respectives llars. La major part dels barcelonins es preguntaven qui dirigia els que havien aturat l'activitat de la capital catalana, els que havien aixecat una munió de barricades, els franc tiradors i els que atacaven els edificis religiosos. I per què no restablia l'ordre el govern? “I tot això per culpa dels moros?”

Les preguntes no tenien resposta, però les classes acomodades es limitaven a esperar el moment en què el govern i les forces d'ordre públic restabliessin l'ordre, fins al punt que quan sentien l'estrèpit dels canons exclamaven “Ara anem bé!”. La passivitat de la major part de la població, fins i tot de bona part dels catòlics, és més comprensible si es té en compte que les comunicacions estaven tallades. La premsa no es publicava i el servei de correus no funcionava. Conseqüentment, no sabien si la resta d'Espanya es trobava en la mateixa situació que Barcelona i una bona part de Catalunya.

La darrera setmana de juliol de 1909 va ser un referent per a tots els barcelonins que visqueren aquells convulsos dies, donat que es trobaven en una situació inaudita. Les autoritats semblaven haver desaparegut. De nit, la capital catalana “feia basarda, amb els carrers deserts, bruts i foscos com gola de llop. Això durà a la ratlla d'una setmana”. Els barcelonins també recordaven que per una espècie de pacte tàcit els combats no començaven fins ben entrat el matí, entre dos quarts de deu i les onze. De vuit a deu les botigues obrien i els barcelonins compraven el necessari per a la subsistència diària. Cal tenir present que era l'estiu i no existien les neveres elèctriques. Durant aquests parèntesis en la lluita, les dones intercanviaven rumors a les botigues i els homes intentaven verificar les notícies que havien sentit, fins que es reiniciaven els tirotejos i tornaven a veure's les columnes de fum, amb el que sabien que encara no s'havia restablert l'ordre. Tanmateix, a l'hora de menjar tornaven a suspendre els combats i els atacs anticlericals, fins aproximadament les quatre, en què es reprelien i continuaven fins al capvespre. Al llarg de la setmana es començaren

a notar problemes d'abastiments, donat que Barcelona era una ciutat de més de mig milió d'habitants.

La major part de la població barcelonina compartia els objectius de la vaga general del dilluns en contra de la guerra i de la mobilització dels reservistes. El gran suport inicial, però, començà a esquarterar-se amb les primeres lluites violentes i amb els primers atacs anticlericals. Aquests inicialment generaren estupor i aprensió, mentre que a partir del dimecres la major part de la població estava aterrida.

12. LA DAVALLADA DE LA REBEL·LIÓ

El dimecres 28 de juliol la situació a Barcelona canvià radicalment amb l'inici de l'arribada dels reforços enviats pel govern; unes tropes que estaven convençudes que anaven a esclafar un moviment separatista, donat que pocs soldats haurien estat disposats a lluitar contra els que volien evitar que els enviessin a combatre al Rif. El capità general Luis de Santiago considerà que tenia forces suficients per acabar amb la rebel·lió. L'activitat dels grups anticlericals es reduí i les autoritats no toleraren més saquejos dels edificis eclesiàstics. El 29 de juliol els anticlericals únicament atacaren una església i un convent, mentre que el 30 assaltaren una parròquia, un col·legi i una escola obrera catòlica. El canvi d'actitud de les tropes era evident, donat que els soldats impediren que els anticlericals encenguessin una de las parròquies atacades, matant a un assaltant i ferint-ne a dos més. Tanmateix, la revolta encara no havia finalitzat, donat que quedaven els del "morro fort". Aquests disparaven a les forces de seguretat de l'Estat i a les tropes des dels terrats i els balcons. Els barcelonins setien "l'estrèpit de mil trets". Els franc tiradors que actuaven a Barcelona eren coneguts com *pacos*. Aquesta forma de designar als franc tiradors sorgí dels soldats que lluitaven als voltants de Melilla, donat que els trets ressonaven entre las penyes i el so seria semblant a "pa! co!»..

El divendres 30 de juliol, la ciutat encara no havia estat pacificada i sense existir una raó lògica, donat que continuaven els tirotejos, els barcelonins començaren a sortir a passejar –malgrat el perill- i a visitar les restes dels edificis destruïts. El dissabte 31 de juliol començà a circular la notícia que el diumenge es reimplantaria la normalitat. Gaziol recordava que es preguntaven "Per què? Com? Ningú no en sabia una paraula. Però les veus populars –el carboner, el carnisser, l'adroguer, el verduler i el lleter- així ho feien córrer pel barri i ja és sabut que *Vox populi, vox Dei*".

El diumenge 1 d'agost, Barcelona estava pràcticament pacificada i grans multituds de barcelonins sortiren de les seves cases per a comprovar si les notícies que circulaven sobre los edificis religiosos destruïts –havien vist les columnes de fum- i les cases bombardejades i tirotejades –havien sentit l'estrèpit de les bombes i de la fuselleria- eren verídiques. Així doncs, en els seus primers passejos deien que anaven a "veure disbarats". L'alcalde Joan Coll i Pujol publicà un ban, on deia que "després de sis dias de dol pera Barcelona ha quedat

restablerta la pau material y els Carrers de la ciutat, castigats per la tristesa y las desgracias de la revolta, reprenen son aspecte normal per tothom tan desitjat”.

La rebel·lió anticlerical finalitzà “sense solta ni volta, igual que havia començat”. La ciutat recuperà la normalitat. Els espectacles de la ciutat tornaren a obrir les portes i s’ompliren les seves sales. Els joves anaven al cine Bohèmia i al teatre triomfava Margarida Xirgu. El transport públic circulava de nou i les botigues tornaren a obrir les seves portes. Els clericals i les classes benestants anaven a la missa del diumenge i en sortir passaven per la pastisseria. El diumenge 1 d’agost el temps era esplèndid, la premsa es tornava a publicar i moltes famílies de las classes populars anaren a passar el dia al camp, com si no hagués passat res.

13. BALANÇ APROXIMAT DE LES PÈRDUES HUMANES I MATERIALS A LA CIUTAT DE BARCELONA

Oficialment moriren noranta-vuit homes i sis dones, és a dir, cent dos civils. No tots eren rebels, donat que tres eren religiosos, un carlista va ser linxat durant la insurrecció i alguns asseguraven que la majoria dels morts eren pacífics vianants. De fet, una part dels que perderen la vida eren veïns que observaven els combats des de les finestres de les seves cases o que es trobaven al carrer perquè havien sortit a buscar informació, a dur a terme algun tràmit o a xafardejar. La premsa també informava que quatre dels morts i disset dels ferits eren de la Creu Roja de Barcelona, que havia treballat incansablement durant tota la setmana. Als centres mèdics es van atendre dues-centes noranta-sis persones amb ferides vinculades als combats (la majoria produïdes per armes de foc o metralla) i una xifra similar o superior van rebre assistència mèdica als seus domicilis, donat que si anaven als hospitals o les clíniques corrien el risc de ser imputats en la rebel·lió. Quant a les forces d’ordre públic i l’exèrcit, la Guàrdia Civil tingué dos morts i quaranta-vuit ferits; els municipals, un mort i cinc ferits; la policia, un mort i vint-i-tres ferits, i l’exèrcit, cinc morts, quaranta-vuit ferits i quaranta-nou contusionats. En total, nou morts, uns cent vint-i-quatre ferits i un nombre considerable de contusionats.

Els anticlericals profanaren tombes de monges com a mínim a sis convents: el cas més conegut és el de les Jerònimes, però també hi hagueren profanacions als de les Caputxines, Magdalenes, Dominiques, Penedides i Mínimes. El tinent de la Guàrdia Civil Modesto de Lara comptabilitzava a les seves memòries setanta-cinc assalts a edificis eclesiàstics, únicament a Barcelona, encara que no tots van ser destruïts. Oficialment, de les cinquanta-vuit esglésies barcelonines els anticlericals en destruïren catorze i la població civil impedí que n’assolessin cinc més. També atacaren i incendiaren trenta-tres escoles religioses (moltes formaven part de convents d’ordes religiosos dedicades a l’ensenyament); unes onze institucions assistencials catòliques (orfenats, asils, correccionals), sis fundacions obreres (patronats, economats), vuit residències religioses masculines i vuit convents de clausura femenins; un mínim de cinquanta-quatre edificis religiosos de la capital catalana

foren incendiats i/o saquejats, mentre que vint-i-tres patiren desperfectes parcials. La major part dels edificis destruïts van ser reconstruïts entre 1909 i 1913. L'únic edifici civil incendiat fou la fàbrica de licors del carlista Antoni Tortras.

Al municipi de Sarrià, que encara no formava part de la ciutat de Barcelona, els edificis religiosos no van ser atacats, donat que els veïns –armats- ho impediren i el mateix succeí a altres edificis religiosos emblemàtics barcelonins, especialment, el col·legi i residència dels jesuïtes al carrer de Casp, que per als anticlericals era el *baluard* de la reacció. Latacaren en tres ocasions, però sense que poguessin fer cap destrossa, perquè els defensors de l'edifici ho impediren a trets. En canvi, tant a Sant Andreu com a Horta els incendiaris destruïren tots els temples i els convents que es trobaven en aquests districtes amb una població majoritàriament obrera. Conseqüentment, els incendiaris no van cremar tots els edificis religiosos que van voler destruir, sinó únicament els que no van ser defensats per les forces d'ordre públic o per sometents, com el de Sarrià, integrats per catòlics i pels mateixos religiosos.

Els insurrectes barcelonins van fer moltes destrosses en el enllumenat i el mobiliari públic, arrancaren uns dos mil metres quadrats de llambordes dels carrers per a construir barricades. Pere Coromines escrivia al seu dietari que “es van aixecar moltes barricades. A dins de la ciutat 48 a la dreta i 113 a l'esquerra [de l'Eixample]; a la Barceloneta, 3; a Gràcia, 76; a Sants, 5; a Sant Andreu, 2. Aquí no hi entren les de Sant Martí, a on n'hi havia d'haver moltes. Aquest primer total fa 247 barricades”. La premsa, tant barcelonina com de la resta d'Espanya, informà detalladament de totes les destrosses generades pel moviment revolucionari i anticlerical.

14. LA REPRESSIÓ

Començava una nova etapa: la recerca de les responsabilitats dels fets i la repressió. Les presons de Barcelona i del conjunt de Catalunya es començaren a omplir. Les detencions i els escorcolls estigueren a l'ordre del dia. L'oficial de la Guàrdia Civil, Modesto de Lara, assegurava que la fugida dels principals dirigents començà el divendres 30 de juliol, donat que el dilluns 2 d'agost i “aun el 1.º de agosto, muchos de los gravemente comprometidos se habían internado en Francia. Es decir, que tampoco hubo instrucciones en la terminación. Conscientes de su estado fuera de ley, el anónimo “¡Sálvese el que pueda!””. No obstant, la major part, “los del montón”, dels que havien participat en la vaga general revolucionària i en el moviment anticlerical no van escapar. Modesto de Lara els identificava com el “triste rebaño de los sin voluntad y sin cultura, quedaron en sus casas, temerosos de lo que hicieron, asustados, escondidos, creyendo que así burlarían la investigación judicial”. Les detencions van ser massives i al “ser detenidos lloraban, como mujerzuelas, por sus hijos, por su hogar, sin acordarse de que ellos, villana y traidoramente, desenfildados, tiraron a mansalva contra guardias civiles, que también tienen hijos y hogares, y contra soldados,

cuyas madres odiaban al moro y a la guerra por temor a que sus hijos perdiesen la vida, ignorantes, ipobres!, de que pudieran destrozarnos en las calles de una población culta, dentro de España, unos mal llamados españoles...”.

Els anarquistes, com *Bonafulla* [Joan Baptista Esteve], coincidien amb la Guàrdia Civil que “en pocos días se hallaron atestados de presos las cárceles, el cuartel de Atarazanas, las prisiones militares, varios cuarteles de la guardia civil y el castillo de Montjuich. La *razzia* fue extendiéndose igualmente por todos los pueblos de Cataluña. Hombres, mujeres y niños eran arrebatados de sus hogares, fueran ó no fueran autores de los hechos que la barbarie gubernamental había ocasionado”. Els detinguts passaren de tres mil, 1.725 van ser processats en 739 causes obertes pels tribunals militars, entre l'1 d'agost de 1909 i el 19 de maig de 1910. Dels 1.725 processats, 214 no havien estat detinguts, van sobreseure a 469 i es va absoldre a 584 dels jutjats. Els tribunals militars van dictaminar més de quatre-centes condemnes, de les quals disset van ser penes de mort, de les que n'executaren cinc, mentre que als dotze restants se'ls va commutar per cadena perpètua; aquesta sentència també va ser imposada a cinquanta-nou dels processats. També aprofitaren l'estat d'excepció per a desterrar moltes persones a les que no s'imputava cap delictes, com tot el cercle familiar i laboral del revolucionari, pedagog i editor Francesc Ferrer i Guàrdia, donat que “fueron confinados en pueblos de Aragón, á Soledad Villafranca, José Ferrer, hermano del fundador de la Escuela Moderna, Anselmo Lorenzo, propagandista libertario, Cristóbal Litrán, republicano, Alfredo Meseguer, Batllori, Casasola y otros muchos conocidos”.

A l'agost de 1909, Lerroux tornava del seu exili a Argentina, però quan l'assabentaren del que havia passat a Barcelona decidí que en lloc de tornar a la capital catalana se n'anava a Londres. Per a dirigir la repressió i restablir la normalitat, el 8 d'agost arribà a Barcelona un nou governador civil, Evaristo Crespo Azorín. Aquest es coordinà amb el capità general Luis de Santiago per a dur a terme les ordres del govern de “penetrar en las capas revolucionarias y librar a Barcelona del cáncer que la devoraba y amenazaba devorar España. Tantos años de anarquía y de crímenes terroristas, imponían la curación radical y perseverante, pero dentro de las leyes. La semana sangrienta era el brote definitivo de la dolencia y había que liquidarlo”.

Dels cinc executats, dos, Josep Miquel Baró i Antonio Malet Pujol, van ser condemnats a morts en judicis de guerra sumaríssim i executats el 17 i el 28 d'agost. La resta de condemnes a mort ho van ser en judicis ordinaris. El 13 de setembre executaven a Eugenio del Hoyo i el 4 d'octubre, a Clemente García. Possiblement, les execucions responien a motius *exemplificadors*, donat que Baró era un nacionalista republicà, Malet havia desertat de l'exèrcit i estava vinculat al lerrouxisme, Eugenio del Hoyo era un membre de les forces d'ordre públic (exguàrdia civil i membre en actiu de la policia) que hauria estat un dels francfiradors i Clemente García havia estat un dels que havia participat a les profanacions de tombes de monges. Aquest darrer va ser el cas més flagrant, donat que es tractava d'un discapacitat mental de vint-i-dos anys que havia ballat amb el cadàver d'una monja pels carrers de Barcelona. La sentència era tan manifestament injusta -al jove carboner l'haurien

d'haver reclòs a un sanatori de salut mental, però no hi havia motius per afusellar-lo-, que una part substancial de la societat barcelonina es mobilitzà per a sol·licitar-ne l'indult.

Tots els que estaven convençuts que la revolució de Barcelona no havia estat espontània pensaven que el seu principal impulsor era Francesc Ferrer i Guàrdia. El pedagog anarquista no comptava ni tan sols amb la simpatia de la major part dels dirigents del republicanisme barceloní. De fet, els testimonis de dirigents i militants lerrouxistes van ser bàsics per a poder justificar la seva condemna a la pena capital. Tanmateix, tant els republicans, que no van fer res per a intentar evitar la seva execució el 13 d'octubre, com els lerrouxistes, que la van fer possible, s'afegiren a la campanya internacional en contra de l'execució i la qualificaren de crim d'Estat. La detenció, el judici, la condemna i l'execució de Ferrer i Guàrdia mobilitzaren a les esquerres europees i, posteriorment, a les espanyoles en, paraules de Gaziel, “una protesta furiosa, com cap de semblant no s'havia vista potser encara, internacionalment parlant”. El judici i l'execució de Ferrer i Guàrdia el transformaren en una espècie de *màrtir del lliurepensament*.

Davant de la pressió internacional i, finalment, de la mobilització dels crítics amb el govern, els conservadors buscaven una sortida *digna* de l'executiu, és a dir, volien evitar que s'establís una relació causal entre la campanya en contra de Maura, especialment per l'execució de Ferrer i Guàrdia, i la caiguda del govern conservador. No obstant, Alfons XIII obligà a dimitir al dirigent conservador. La manera d'actuar del monarca era coneguda com «*borbonear*». La dimissió del dirigent mallorquí acabà amb el seu projecte de reformar el sistema polític de la Restauració amb una *revolució des de dalt* i el *cremà* políticament, donat que va perdre la confiança del monarca y, posteriorment, la direcció del partit conservador; no tornà a ser cap del govern fins al 1918.

La dimissió de Maura, provocada per les crítiques parlamentàries dels liberals i obtinguda amb la intervenció d'Alfons XIII, va malmetre el *pacto del Pardo*, és a dir, l'acord entre els dos grans partits dinàstics per a evitar els mitjans il·lícits (fonamentalment cops d'estat) per a aconseguir els canvis governamentals. Els dos grans partits dinàstics eren cada vegada menys operatius pels enfrontaments entre els seus principals dirigents, que lluitaven contra els seus adversaris, dins i fora del seu partit polític, per aconseguir la direcció del govern o en el seu defecte un ministeri.

Els liberals tornaven a governar i decidiren que la millor manera de pacificar Catalunya era nomenar Valeriano Weyler Nicolau capità general de Catalunya i el mantingueren en el càrrec fins al 1914. Weyler estava precedit per la seva fama de duresa, guanyada a la guerra de Cuba. El nou capità general va difondre que seria extremadament dur amb els que es rebel·lessin i tenia una credibilitat àmpliament acreditada, alhora que va evitar les protestes dels seus subordinats quan el govern ordenà l'indult dels empresonats pels esdeveniments de la darrera setmana de juliol de 1909.

Les *ferides* físiques de la capital catalana, és a dir, els edificis destruïts, els paviments aixecats, l'enllumenat destruït, les comunicacions tallades, van deixar de ser ràpidament visibles. En canvi, les *ferides* que no es van guarir, sinó gangrenar, van ser les doctrinals,

amb discursos exloents i autocomplaents que únicament es podien dur a terme amb la supressió dels respectius rivals. Així doncs, els successos de la darrera setmana de juliol de 1909 a Barcelona i Catalunya poden ser vistos com el primer gran avís del que vint-i-set anys més tard es concretaria en la Guerra Civil.

CONFERÈNCIA

Ferrer i Guàrdia: entre la pedagogia i la revolució

Vicent Molina Oliver
Universitat de Barcelona

L'any 1908, un any abans que fos afusellat, acusat injustament d'haver estat l'instigador —el responsable intel·lectual— dels esdeveniments de la Setmana Tràgica de juliol de 1909, Ferrer i Guàrdia ja era considerat l'exemple del “mal radical” per a les mentalitats clericals que, contundentment, identificaven el lliure pensament amb l'amenaça més directa contra la seva concepció —dogmàtica, tancada i exclouent— de la vida i de la societat... i també contra llur negoci.

Els grups municipals republicans havien aconseguit promoure una iniciativa per tal que l'Ajuntament de Barcelona impulsés la creació d'escoles municipals inspirades en l'Escola Moderna. Iniciativa, però, que fou avortada, sobretot, per la reacció desfermada per les autoritats eclesiàstiques, entre les quals destaca la intervenció, poc abans de la seva mort, del cardenal Cassanyes: “Nuestro municipio implícitamente niega la Divina misión de la Iglesia y la pone al nivel de las sectas infernales inventadas por los enemigos de Cristo”. I tot perquè Francesc Ferrer i Guàrdia era un home que, sense cap formació reglada en matèria d'ensenyament, havia volgut dedicar els recursos econòmics que la fortuna li havia proporcionat a la causa, precisament, de l'ensenyament... I havia proposat un model d'escola nou, dinàmic, atractiu, lliure, racionalista... i competitiu. Era fàcil que, enfront de la precarietat i el predomini de la mediocritat burocràtica de la rònega escola estatal, enfront del caràcter regressiu i manipulador de les consciències, enfront de la por

que suscitava l'escola confessional catòlica entre les famílies i les persones preocupades per l'educació dels infants, l'Escola Moderna aparegués com un enemic terrible, contra el qual valien totes les argúcies. Aquestes argúcies, d'altra banda, si tenen l'odi com a fonament, comporten una reacció abassegadora: un odi, evident, contra el lliure pensament i contra les pràctiques pedagògiques que podien fer menys difícil —per no dir més fàcil— el procés d'emancipació de les persones, procés que sempre comença per la consciència; un odi, també, comercial, el d'aquells que monopolitzaven l'oferta escolar privada; un odi, per tant, d'una classe que, com ara, vol continuar gaudint del privilegi d'oferir un model educatiu privat i confessional, adscrit a codis de comportament i a morals ben allunyades d'allò que l'educació, en si mateixa, té com a fonament: l'emancipació dels éssers humans.

Ja hi havia, de fet, una petita tradició en els ambients del pensament humanista i progressista de la Catalunya d'entre segles: la fundació de centres educatius laics —molt vinculats al lliure pensament, al republicanisme, a la francmaçoneria, a les societats obreres—, tot i que minoritària, no era una iniciativa del tot exòtica. En aquest camí, l'Escola Moderna es planteja com un exemple de pedagogia racionalista militant que, fonamentant-se en una posició molt agosarada per a l'època, especialment en relació a dos aspectes clau com són l'educació integral i la coeducació —tant de sexes com de classes socials—, pugui, dèiem, aquesta pedagogia racionalista militant, trencar el mur del dogmatisme intel·lectual i de la falsa moral imposada a cops d'autoritat, esdevenint així un nucli permanent de promoció de l'emancipació personal i social.

En línia amb l'optimisme filosòfic hereu de la Il·lustració, es confiava en el treball per a la renovació educativa com a instrument definitiu per abatre els prejudicis i assolir l'objectiu d'una societat lliure, justa i fraterna. La clau és l'aprenentatge de la llibertat en la llibertat, mitjançant la via de la raó personal. El medi natural d'aquesta via, l'única que es basa en l'afirmació de l'autonomia del subjecte com a condició de possibilitat del mateix fet educatiu és, evidentment, la laïcitat: l'absència de condicions prèvies i de restriccions mentals que, des de la imposició de creences o de límits a la recerca, impedeixin l'accés lliure al coneixement. Convindria recordar el missatge del mateix Francesc Ferrer i Guàrdia, gravat al peu del monument de testimoniatge erigit a Brussel·les el 1910 com a record de la seva mort per causa de la defensa de la llibertat de consciència: "L'ensenyament racionalista pot i ha de discutir-ho tot, situant prèviament els nens sobre la via ampla i directa de la investigació personal".

L'impulsor i l'ànima de l'Escola Moderna havia connectat amb l'esperit de la renovació pedagògica per mitjà de les idees de Paul Robin —teòric de l'educació integral— en els anys del seu exili a França. Després de l'intent frustrat d'aixecament republicà de Santa Coloma de Farners —inspirat per Manuel Ruiz Zorrilla— de 1886, Ferrer s'exilia i viu a França fins al 1901. Després del fracàs d'altres sortides professionals —va fer de marxant de vins, va mirar d'obrir un petit restaurant...—, allà començarà la seva experiència docent, com a professor de castellà

Ferrer i Guàrdia, que tan sols havia anat a l'escola dels sis als dotze anys—a Alella i a Teià—, s'havia format com un autodidacte i havia donat sempre molta importància a la formació al marge de l'ensenyament reglat i al marge de les franges d'edat, anticipant-se a allò que avui compta amb l'acord transversal de la gran majoria de la comunitat educativa: la formació és permanent, inclusiva, d'esperit universal... Quan va fer de revisor de ferrocarrils, per exemple, abans de l'exili, va mirar de muntar una petita biblioteca al tren, per a la il·lustració dels passatgers.

Al mes d'abril de 1901, una de les seves antigues alumnes, Ernestine Meunier, li llega en herència una quantitat molt important —una propietat per valor d'un milió de francs, de la qual se'n podien extreure rendes prou considerables—. Amb això, Ferrer obrirà el mateix any l'Escola Moderna, al carrer de Bailén de Barcelona.

El concepte de Paul Robin d'educació integral, que engloba de manera simultània els components intel·lectual, físic, ètic, estètic i emocional de la personalitat i que no separa el món de l'estudi del món del treball, s'ajuntarà amb la defensa del mètode intuïtiu, inspirat en les teories de J. H. Pestalozzi i de F. Fröbel, que pretenen obtenir el desenvolupament progressiu i harmònic de les facultats i aptituds naturals dels nens. Els nens i les nenes han de descobrir la realitat directament, no conformant-se amb allò que es pugui dir acadèmicament sobre aquesta. Sembla que aquest tipus de procediments i d'expectatives han estat confirmats més tard per la pedagogia evolutiva de Jean Piaget. I, a l'Escola Moderna, quan gairebé ningú no s'ho planteja, intenten donar-hi forma: els nens i les nenes tindran una insòlita llibertat, es faran exercicis, jocs i esbarjos a l'aire lliure, s'insistirà en l'equilibri amb l'entorn i el medi, en la higiene personal i social —fonamental a l'època, atenent les malalties i carències materials de tot tipus—, desapareixeran els premis i els càstigs i els exàmens. L'avaluació, doncs, serà ja contínua, feta dia rere dia, basada en el treball quotidià. Els alumnes visitaran centres de treball —les fàbriques tèxtils de Sabadell, especialment— i faran excursions de descoberta. Les redaccions i els comentaris d'aquestes vivències per part dels seus mateixos protagonistes es convertiran en un dels eixos de l'aprenentatge, que es farà extensiu a les famílies dels alumnes amb l'organització de conferències i xerrades dominicals.

Cal no oblidar que, malgrat tot, les tensions socials i ideològiques i el clima polític dominant poden conduir, en algun cas, a posicions d'un radicalisme ingenu, fins i tot un tant contradictori, amb l'ús lliure del mètode intuïtiu. Però, finalment, la vida mateixa sempre és prou ambigua i s'encarrega de deixar-nos també ben clar que no podem desprendre'ns de les nostres pròpies contradiccions. Això ho podem veure en alguna decantació racionalista que podia no deixar espai per a les formes no dogmàtiques d'espiritualitat, o en l'ús exclusiu de la llengua castellana, molt característic d'un pretès cosmopolitisme universalista que compartien alguns sectors del moviment obrer i del pensament llibertari. Ferrer, quan es qüestionava l'exclusivitat del castellà enfront del català com a vehicle d'ensenyament, sempre adduïa que, si s'hagués pogut, s'hauria fet servir l'esperanto.

D'altra banda, cal remarcar també la qualitat del material publicat per l'editorial de la mateixa Escola Moderna. Es tracta de textos fonamentalment creatius i dinàmics, vius i provocadors, i de provat rigor científic. Només cal fer esment, entre altres, d'autors com Odón de Buen, Elisée Reclus, Piotr Kropotkin...

Els lamentables incidents del 31 de maig de 1906 —l'atemptat contra el rei Alfons XIII, el dia del seu casament— en què es veu involucrat Mateu Morral, bibliotecari de l'Escola, portaran a la clausura del centre. Ferrer i Guàrdia, empresonat i posteriorment absolt —el 1907— no deixarà, però, de mantenir viu l'ideal pedagògic, malgrat que l'Escola no podrà reobrir-se. Així, Ferrer serà escollit president del comitè directiu de la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància, organització promotora de les dinàmiques educatives inspirades en l'Escola Moderna. En aquest sentit, són prou remarcables els seus òrgans d'expressió: les revistes *L'École Rénovée*, que es publicarà a Brussel·les i a Amsterdam, i *Scuola Laica*, de Roma.

Paral·lelament, l'empelt de l'Escola i del projecte pedagògic ferrerista arrelarà, a banda, en algunes escoles laiques i racionalistes que s'inspiren també en l'Escola Moderna —que la sobreviuen i que en mantenen l'esperit— sorgides arreu de Catalunya —al Poble-sec, Sabadell, Badalona, Vilanova...—, a la resta d'Espanya i, fins i tot, a l'Amèrica llatina.

Les dues pulsions fonamentals de la seva obra, com són l'afany per impulsar una experiència pedagògica racionalista i innovadora inspirada en el més profund dels objectius de tota actitud educativa —l'emancipació de l'ésser humà—, i la defensa d'una alternativa revolucionària, alliberadora, enfront del règim restauracionista, que era defensor d'interessos de classe obertament oligàrquics —la gran propietat rural, la burgesia financera i les jerarquies militar i eclesiàstica—, defensa, com dèiem, inspirada, també, en el més profund dels ideals socials —l'emancipació del gènere humà— no s'esvaeixen de l'ànim de Ferrer. Però és que tampoc no s'esborren de la seva dinàmica personal i s'inscriuen, en el sentit més estricte, en el moll de l'os del conjunt del seu compromís. Per concloure, doncs, cal dir que en la darrera etapa de la seva vida, aquest compromís és, especialment, amb l'educació.

Segurament, aquí hi rau allò que, ja al segle XVII, plantejava amb molt d'encert Spinoza. L'ètica de Baruch Spinoza afirma la plenitud de la llibertat de consciència com a referent de la coherència en els judicis morals, mitjançant la crítica a la tradicional hegemonia d'una mentalitat autoritària que, sempre, justifica la primacia del seu propi sistema de valors, del seu propi i exclusiu, obligatori i irrenunciable, codi de judicis morals en base a una autoritat extraconscient, de caràcter dogmàtic, tan sols argumentable des de la teologia. Si un codi moral "es viu" com una emanació d'una autoritat divina, les autoritats "humanes" ho tenen molt més fàcil per justificar la legitimitat dels seus poders, privilegis i interessos... I per tal que els sistemes autoritaris tradicionals, com a mecanismes de dominació i de sotmetiment que es justifiquen amb excuses de caire metafísic, caiguin i siguin superats, caldrà que ens atrevim a viure una forma nova d'espiritualitat, de llibertat del nostre món interior, sense subjeccions, oberta a la nostra pròpia consciència.

Així, amb contundència, Spinoza afirmaria en el seu *Tractat teològicopolític* que el darrer secret —el més gran secret!— dels règims monàrquics —de tota fórmula autoritària i opressiva— i el seu interès més profund consisteix a enganyar els homes, disfressant amb el nom de religió el temor amb el qual els esclavitzen, de manera que acabin combatent per la seva servitud quan creuen lluitar per la seva salvació...

Per tal d'afavorir l'accés a la llibertat de consciència, doncs, fa falta una nova visió i una nova praxi del fet educatiu, dels sistemes pedagògics. Si això s'assoleix, s'haurà llaurat el camp de la revolució, és a dir, d'un capgirament radical i alliberador de les estructures socials i polítiques, per tal de posar-les al servei del conjunt de la ciutadania.

En aquest sentit, cal insistir també en l'absència d'exclusions i en l'àmplia col·laboració que el projecte de l'Escola Moderna va significar, col·laboració que inclou personatges ben propers els quals, poc temps després, acabarien derivant vers postures molt allunyades dels primers postulats revolucionaris, com és ara el cas del radicalisme lerrouxista.

És també prou significativa l'adscripció maçònica de personatges com Odón de Buen o com Santiago Ramón y Cajal, col·laboradors en les publicacions i en les conferències organitzades per l'Escola. Igualment com va passar a la junta promotora de l'Escola Moderna, ens podem trobar amb Cristóbal Litrán, que seria secretari personal de Ferrer; Joan Colominas Maseras, administrador de la secció de publicacions i director del Butlletí, professor de francès de l'Escola de Comerç de Barcelona i dirigent local —de la Barceloneta— del republicanisme radical; Roger Columbié, dirigent del Centre Republicà Històric de Barcelona; Anselmo Lorenzo, pedagog actiu, director de publicacions de l'Editorial de l'Escola, clar representant del corrent llibertari del moviment obrer, i Eudald Canibell, figura eminent del món associatiu barceloní —fundador, per exemple, del Centre Excursionista de Catalunya i de l'Institut Català de les Arts del Llibre— el qual, des d'arrels llibertàries, entronca amb el catalanisme federalista.

Ferrer i Guàrdia va morir als cinquanta anys perquè, sense cap prova, se'l va acusar d'haver instigat uns fets en els quals no hi va participar. Els seus executors feien seves les paraules de mossèn Fèlix Sardà i Salvany, autor d'opuscles com *El liberalismo es pecado*: “La escuela laica es el demonio convertido en preceptor. Hay pecado grave en enviar a ella a los niños. Pecan más que si precipitasen desde un derrumbadero a sus hijos, más que si vendiesen a sus hijas a la prostitución”.

L'opinió conservadora i clerical, amb la complicitat de bona part de la burgesia catalana (cal recordar que Enric Prat de la Riba es va negar a publicar a *La Veu de Catalunya* l'article de Joan Maragall sol·licitant el perdó per a Ferrer i denunciant la hipocresia farisaica dels benestants) va maldar per aconseguir una pena de mort, la qual cosa, com no podia ser menys, va comportar un moviment internacional enorme de protesta i d'animadversió envers el govern i les institucions espanyoles. La caiguda posterior del govern de Maura no és aliena a aquest context internacional en el qual Ferrer i Guàrdia serà considerat com un màrtir de la llibertat de pensament, una víctima de la reacció.

Amb Ferrer i Guàrdia, la pedagogia de l'emancipació ens condueix a la política de l'emancipació, a la defensa del no sotmetiment de cap persona en virtut de cap relació de poder. I això, òbviament, és revolucionari. Aquesta és la revolució per a l'emancipació que el llegat de Ferrer i Guàrdia vol no només preservar, sinó continuar impulsant.

CONFERÈNCIA

Els fets de la Setmana Tràgica al barri del Poble-sec i els seus voltants

Júlia Costa Cordech

Centre de Recerca Històrica del Poble-sec (CERHISEC)

1. EL BARRI DEL POBLE-SEC A PRINCIPIS DEL SEGLE XX

El barri del Poble-sec tenia, en l'època de la Setmana Tràgica, unes característiques que el feien diferent d'altres indrets de Barcelona i que encara conformen el seu present. El nom popular, avui ja consolidat, té un origen incert, sobre el qual s'han donat moltes explicacions. Una de les més raonables incideix en la necessitat d'aigua dels prats d'indianes, cosa que potser va contribuir a assecar els pous de la zona de les Hortes de Sant Bertran. El barri del Poble-sec, amb les limitacions a la construcció que va provocar l'establiment de la zona militar, a l'ombra del Castell de Montjuïc, va néixer i créixer sense un pla urbanístic consolidat i de manera força anàrquica. El centre del barri es deia, de fet, *Eixample de Santa Madrona*, però aquest eixample va ser molt diferent del de Cerdà, amb carrers més estrets, sense xamfrans i amb traçats irregulars que s'adaptaven a les protestes o conveniències dels propietaris dels terrenys.

El creixement accelerat de la ciutat i la gran demanda d'habitatges barats va fer que, des de 1870 fins a mitjan anys vint, es construís de forma atapeïda en aquest barri. Les onades immigratòries successives, fins al present, han passat sovint pel Poble-sec o per la seva rodalia. Des de feia alguns anys, s'havien establert al barri algunes escoles religioses, poques i modestes, el conjunt de les quals va cremar de pressa durant els esdeveniments

de juliol de 1909. El tarannà de molts dels seus habitants, pobres i desarrelats, seguidors d'idees radicals, en ocasions demagògiques, com el lerroixisme, i amb poques perspectives de permeabilitat social o d'accedir a l'educació, explica d'alguna manera moltes de les actituds que van contribuir als fets de la Setmana Tràgica en aquest indret.

A mitjan segle XIX, el Poble-sec era considerat un indret feréstec, fora muralles, com ja ho va remarcar Feliu Elies en escriure la biografia del pintor Simó Gómez (1845-1880) —que tenia l'estudi al barri—, quan aquest, de caràcter estrany, refusa una invitació per a poder establir-se al centre de la ciutat.

Així mateix, Josep Pla descriu el barri, uns anys després a *Coses vistes*, com un barri humil i molt suburbial, amb aragonesos i castellans, esguerrats i pidolaires:

“Poble-sec era una aglomeració humana com les que fa poc he vist a la baixa Itàlia. Hi havia tanta roba a assecar en finestres i balcons, tantes criatures cridant pels carrers, tants grups d'homes i dones a les portes de les cases, tants pianos de maneta, tantes cançons i una tal vociferació entre balcó i balcó, que travessar aquell món era com rebre a l'esquena un xàfec de garrotades (...).”

L'any 1901, al diari *La Vanguardia*, August Pi i Sunyer, aleshores molt jove, feia unes reflexions serioses sobre la tuberculosi a la ciutat, i remarcava la pobresa existent al Poble-sec, així com, també, al barri proper d'Hostafrancs:

“Barcelona, con su movimiento obituario tuberculoso, es una prueba evidente de lo que puede la pobreza en los estragos del mal. Es constante que los distritos 2., 3., 4. y 6., habitados casi de modo exclusivo por gentes acomodadas, sean los que menos contingente dan a la tisis mortal (no llega la proporción a un 30 por 10.000 cada año). Los distritos 1., 5., 7. y 9., que rodean la ciudad y que, á primera impresión se reputarían los más sanos —por hallarse en las afueras: algunos en la falda de los montes vecinos y otros junto al mar— pero que ocupa la población obrera y el firme resultado de la inmigración miserable, contribuyen hasta en un 40 por 10.000 á la mortalidad tuberculosa. Finalmente en el distrito 8 (Poble-Sech y Hostafranchs) donde las gentes se hallan más amontonadas, donde son peores las condiciones vitales y más albergue encuentra todo factor influyente en el desarrollo de la enfermedad tisiógena, (trabajo excesivo y sus consecuencias alcoholismo y malas costumbres), la proporción letal por tuberculosis es la mayor de todas, ya que pasa en buena cantidad de las cifras copiadas. Estos datos no han de sorprender; antes bien son naturales, derivados de causas fijas que no pueden tener sino fijos efectos. Quien conozca la manera de vivir de nuestros pobres (y con ellos cuento á los obreros de salario insuficiente) estará conmigo (...).”

En un barri amb aquest problema, i que es continuava omplint de gent, no és estrany que la revolta es manifestés de forma més expeditiva i menys organitzada que en d'altres

llocs de la ciutat. La crema de convents i establiments religiosos al Poble-sec es va fer de forma ràpida i directa: en una hora i mitja van cremar les escoles catòliques, les institucions de beneficència i alguns edificis parroquials. Era una zona molt pobra, que s'havia de refiar sovint de la caritat dels sectors religiosos. A l'àrea de les Drassanes i a Hostafrancs, així com als suburbis industrials, els incendiàries eren sovint habitants del mateix barri i, fins i tot, alguns d'ells havien estat educats i ajudats pel clergat a qui van atacar —i, de fet, potser, es volien venjar d'humiliacions reals o imaginàries o, fins i tot, de la vergonya que els produïa la necessitat d'haver d'acceptar el paternalisme dels religiosos, alguns dels quals eren estrangers—. Aquests religiosos, procedents d'indrets molt diferents, socialment i ideològica, sovint no coneixien a fons el tarannà dels habitants del barri, malgrat la bona voluntat esmerçada en la seva tasca.

A causa del poblament limitat de barris com l'actual Sant Antoni i de la permeabilitat social entre el Poble-sec i la zona propera del Raval, s'inclouen en aquest article referències a edificis que no pertanyen pròpiament al barri però en l'atac dels quals hi van participar també persones que hi estaven vinculades.

2. LES MONGES DE LA PLAÇA DEL SORTIDOR

A les dues de la tarda del 27 de juliol, quan començava a cremar de forma espectacular l'edifici dels Escolapis de la Ronda, es va iniciar el primer atac a un edifici del barri. Aquest va ser el convent-escola de les Religioses Franciscanes Missioneres de la Immaculada Concepció, situat a la plaça del Sortidor, aleshores anomenada plaça de Blasco de Garay. L'orde religiós, fundada al Maresme, s'havia establert en uns terrenys procedents de donacions i, amb anterioritat, un petit grup de monges havia viscut durant un temps en un pis al carrer Nou de Sant Francesc. Les dones obreres del barri creien que les monges feien cosir i brodar les alumnes amb finalitat comercial, cosa que comportava una certa competència amb les seves humils activitats. També, com en d'altres indrets, i fomentat per llegendes urbanes i propaganda lerrouxista arrauxada, se suposava que dins del convent hi havia dones presoneres o monges martiritzades.

Les monges van fer repicar les campanes demanant ajuda sense èxit i van sortir de pressa per una porta que donava al jardí i a l'hort, i al carrer d'Anníbal. Allà es van haver d'enfrontar a una multitud cridanera, formada per força persones que estudiaven a l'escola. Un home va intentar agredir una monja i despullar-la, per comprovar si portava armes, que era una altra de les creences més habituals, però un dels mateixos atacants ho va evitar. Un grup de veïns va protegir les monges, algunes de les quals es van poder refugiar en cases particulars, mentre d'altres van fugir cap al convent del mateix orde, situat a la plaça Universitat. Es va dir que s'havien trobat les restes d'una monja martiritzada en una urna de vidre. La superiora va explicar després dels fets que l'urna contenia les restes de la reina Elionor de Xipre, vinculada als franciscans, i que provenien

del convent de Sant Francesc. La superiora, de nom *madre Beatriz*, va explicar també més endavant, a la premsa, l'origen d'uns vestits de comunió brodats, que eren donatius de dames benestants i que les alumnes rentaven i reciclaven. També va donar explicacions diverses sobre l'origen de les almoines i subvencions que els permetien subsistir.

Existeix una narració molt viva d'una monja, conservada en els arxius de l'escola, que explica els fets i el seu ensurt i com va fugir, amb ajuda d'algunes persones, cap a la Ronda, on va poder veure l'incendi dels Escolapis, fins arribar a la plaça de la Universitat, on es van refugiar. Va explicar que la comunitat estava formada per trenta monges, que l'escola comptava en aquella època amb cent alumnes diürnes i unes altres cent de nocturnes que i els diumenges s'atenien dues-centes seixanta alumnes. En el moment de l'atac, a l'escola hi havia una senyora resident i set nenes internes, una de les quals, malalta, va morir poc temps després a conseqüència del sobresalt. Amb les imatges i els objectes del convent es va fer un gran foc a la plaça, segons va testimoniar. D'aquest mateix orde es va cremar al Poblenou un altre convent-escola.

3. SANTA MADRONA L'ANTIGA (AVUI ESGLÉSIA DE LOURDES) I ALTRES

El grup que va cremar aquesta església era el que va cremar l'escola de les Franciscanes. Tot va ser molt senzill i expeditiu, ja que els edificis es trobaven buits en aquell moment: es van destruir dues imatges de la Mare de Déu de Lourdes —l'església havia estat pionera en el culte a aquesta verge—, van fer caure les campanes a un pou de la rectoria i, en llançar a la foguera una de les imatges per un finestral, sembla que algú va comentar, en broma: “Mira com vola!”. Les cròniques periodístiques contemporànies recullen moltes d'aquestes anècdotes que semblen fins i tot humorístiques i que palesen també que el català era encara la llengua habitual d'aquells obrers de primers de segle. Aquesta església va quedar totalment destruïda i es va fer de nou alguns anys després.

Al barri hi havia un personatge molt popular, Antoni Comallonge, del partit Radical, que sovint, els dies de festa, posava la bandera de la Primera República al seu balcó; ell va ser qui va liderar l'atac manifestant, però, que els objectes dels edificis religiosos s'havien de destruir i que no s'havia de saquejar per robar. Mentre ell va ser al davant dels atacants així es va fer, encara que després hi va haver robatoris per part de grups de gent que van anar passant pels indrets cremats. Al carrer de Grases, cantonada Verge del Remei, a prop de l'església de Santa Madrona l'Antiga, hi havia un petit convent en una casa cedida per Ignasi Girona. Es tractava d'una escola petita que encara no s'havia inaugurat. Comallonge, però, volia que tot plegat fos una important manifestació anticlerical i revolucionària i va decidir que calia destruir tot el que hi havien trobat: va manar fer un foc molt gran i van cremar tots els estris, fins i tot gallines i cabres de les monges, que pertanyien a l'orde de les Esclaves del Sagrat Cor de Jesús.

Un altre grup va atacar el convent de les Assumpcionistes, un orde estricte i auster, procedents de França —quinze de les setze monges n'eren— que es dedicava a l'assistència social i que s'havia establert feia poc al capdamunt del carrer de Tapioles per a la cura gratuïta dels pobres. La mare superiora va manifestar que molts veïns es van comportar de forma admirable i es van exposar al perill defensant-les, tot i que van haver d'abandonar el barri. Probablement eren a l'edifici on més endavant hi va haver l'Acadèmia Balmes i que, possiblement, havia estat amb anterioritat un taller dels Pidelaserra.

4. SANTA MADRONA LA NOVA

Aquesta església, que en aquell moment encara tenia el campanar inacabat, s'havia inaugurat el 1888 amb motiu de l'exposició universal en quedar petita l'església de Santa Madrona l'Antiga, l'actual església de Lourdes. L'havia vingut a inaugurar la reina regent, Maria Cristina, i Verdaguer havia escrit la lletra d'una barcarola dedicada a la santa, copatrona de Barcelona, i que durant anys va gaudir d'una gran devoció popular. L'església, el rector de la qual aleshores sabem que es deia Magí Barrera, atenia molts obrers del Poble-sec i la rodalia perquè en aquella època hi havia poques parròquies i l'àrea d'influència de Santa Madrona arribava gairebé fins al carrer d'Aragó.

Aquest incendi va ser fàcil ja que l'edifici era buit —el mateix que va passar a Santa Madrona l'Antiga—. També en van cremar la rectoria, l'escola parroquial —on la catequesi acollia uns set-cents nens—, i l'arxiu, després de forçar-ne la porta. En caure el sostre, hi va haver un ferit entre els revoltats i es van malmetre un orgue nou molt valuós, mobles, ornaments, una custòdia...

Relacionada amb aquesta parròquia, i molt a prop, hi havia un institut dels *Hermanos* de les Escoles Cristianes. Era una escola petita, amb pocs recursos i una biblioteca modesta. S'hi estudiava francès i comerç i hi assistien de forma gratuïta uns 225 nois, que seguien una mena de formació professional després de la qual es buscava feina als millors. Durant els aldarulls, hi ha testimonis que van veure com alguns dels religiosos es refugiaven en cases del veïnat. Un criat dels capellans va ser el darrer en fugir i ho va fer saltant pels terrats.

Després de la Guerra Civil, aquell local va passar a la Falange fins a la democràcia i actualment acull la biblioteca del barri i alguns serveis municipals.

5. EDIFICIS RELIGIOSOS PROPERS AL POBLE-SEC

Els incendiàries es van dirigir també cap a l'Poest, al sector més industrial, a l'asil del carrer d'Aldana, regentat per les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, que tenien

escola, guarderia per a mares treballadores, asil de vells i orfenat. Unes quinze monges atenièn més de sis-cents infants. Els veïns creïen que per a fer la seva feina utilitzaven estudiants i persones pobres, així com per a les labors de costura per a clients privats, cosa que feia la competència als petits comerciants o a les costureres. Les monges havien estat esperant l'atac amb temor i a les tres de la tarda, quan cremava Santa Madrona, la superiora i les catorze monges de la comunitat van baixar a la porta del carrer. Entre la multitud van reconèixer gent a qui havien ajudat, fins i tot a pares de nens de l'escola. Segons la premsa de l'època, que recull anècdotes diverses sobre els atacs, la mare superiora, que va donar mostres de gran valentia, els va preguntar què volien:

—*Volem cremar el convent. Fora, fora, volem la República!!!*

La monja els va preguntar què era la República i no van saber què dir:

—*Doncs, això, la República!!!*

Les monges van decidir abandonar l'edifici. Un representant de la Creu Roja que va venir per escortar-les les va convèncer que no agafessin res, ja que hauria estat una excusa per atacar-les. Se'n van anar cap a la presó de les dones, regentada per membres del seu orde, a la plaça de la Reina Amàlia, mentre l'edifici era saquejat i cremat. Primer va semblar que no es robava res però després molta gent va tornar per veure què trobava entre les runes, com havia estat habitual en els altres casos.

Sant Pau del Camp, proper al Poble-sec va ser el primer edifici religiós incendiat, el matí del dia 27. Es va aturar l'atac, de moment, però la tarda del mateix dia es va cremar i saquejar la rectoria. Comptava amb una escola parroquial, que impartia classes diürnes i nocturnes, dirigides per l'Acadèmia de la Joventut Catòlica. Va ser un atac molt ràpid: des de les primeres hores del matí, havia estat assetjada amb barricades de llambordes però fins al migdia no es va cremar; de seguida hi va arribar —segons testimonis presencials— un jove d'uns vint anys i escaig, ben vestit (la presència de tant en tant de gent ben vestida no s'ha aclarit), i va donar instruccions per a l'atac, que van complir dues persones identificades com a delinqüents habituals: el *Noi de la Veu* —Rafael Fernández— i Adela Anglada, secundades per la resta de gent; després van marxar cap a les Jerònimes, al carrer del Carme. Un oficial de l'exèrcit i soldats que havien cridat per a restaurar l'ordre van poder salvar l'església, però la rectoria va quedar en runes.

Prop dels Escolapis també van incendiar un edifici particular, la fàbrica Tortras. Era d'un carlista i va córrer la brama que hi havia religiosos amagats. Es tractava d'una fàbrica de licors que, segons es deia, pertanyia als escolapis, encara que de fet era d'Antoni Tortràs, catòlic i carlista. La van incendiar i saquejar el dijous 29, després de tornar a entrar als Escolapis, on no hi quedava ni les canonades. Es va dir que des de la fàbrica s'havia disparat contra la gent i contra els soldats. Un home, de nom Domingo Ferrer, sabater, amb un grup de gent, va portar benzina i, com que hi havia licor, va cremar molt de pressa. Els atacants van agafar alguns objectes de plata però a la sortida, un home que portava un braçal de la Creu Roja, malgrat que —segons alguns testimonis—, es

podia tractar d'algú del partit radical amb alguns membres espantats per les implicacions en els fets, els els va recollir. Més endavant, Tortràs fins i tot, va demanar una inspecció per desmentir la qüestió dels suposats passadissos i armes amagades. L'atac a la fàbrica Tortràs va ser un dels últims de tota la Setmana Tràgica.

6. ELS ESCOLAPIS DE LA RONDA

L'escola dels Escolapis de la Ronda va ser un dels primers edificis atacats dins de Barcelona i va sofrir atacs successius. Era un edifici molt gran, de quatre pisos d'alçada, que ocupava tota una illa de cases i que va ser triat de forma intencionada. Es trobava al cor de la ciutat, a l'extrem d'un barri molt humil i en una zona a mig urbanitzar. Els escolapis havien estat vinculats durant molt de temps amb la causa carlista i hi havia rumors que preparaven atacs. Es tractava de el principal orde relacionada amb l'educació de la gent humil: tenien subvencions de l'estat i ho compaginaven amb escoles per a gent més benestant. Havien estat molt atacats pels educadors laics, sobretot per Ferrer i Guàrdia. El qui llavors era el superior provincial de l'orde, Antoni Mirats, havia combatut amb grau de coronel a l'exèrcit carlista després de ser ordenat capellà —no era un cas infreqüent—. En acabar la guerra, el 1877, havia rebut l'absolució del bisbe de Perpinyà, per si havia fet vessament de sang, i havia tornat als quefers religiosos, mantenint una bona relació amb alguns diputats carlistes. L'atac va estar molt preparat: a primera hora del matí de dimarts, un grup va començar a fer barricades per impedir que la policia o els militars carreguessin contra els revoltats; uns guàrdies civils a cavall, que es van quedar custodiant l'edifici, les van desmantellar i, de forma estranya i no aclarida, al migdia van marxar; de seguida, un grup d'homes, dones i nens va tornar a fer les barricades, tasca feixuga que va durar més d'una hora; entre la una i les deu, mentre s'atacava Sant Pau del Camp, un home, de nom Josep Gomis, va dirigir vint joves fins a l'armeria Roca, prop d'allà, i va demanar al propietari que obrís i els donés armes; Roca va suplicar els atacants que no li robessin el fons —més endavant va manifestar que també hi havia gent molt ben vestida entre el grup— i, al final, a causa de les amenaces, va haver de fugir amb la família cap a una casa propera. Els assaltants es van apoderar de fusells, revòlvers i cartutxos, que van repartir a la gent arrauxada que assaltava els Escolapis. A les dues va arribar un home que va donar l'ordre d'atac —tampoc no anava vestit d'obrer—. Alguns deien que era un carterista, d'altres un antic alumne. Sembla que repetia consignes com ara: *Visca la república i la revolució!* Un grup de nois va tancar l'entrada principal, un altre, amb escales de mà, es va enfilat fins al segon pis mentre també es forçava l'entrada del pati. Centenars de persones contemplaven l'espectacle des del carrer o als balcons. Dins hi havia encara cinquanta sacerdots i escolapis que no havien volgut fugir: creien que, pel fet que educaven gent pobra, els respectarien, ja que així havia passat al 1835. Fins i tot

el rector, Ramon Riera, n'estava convençut, però va veure que anava errat quan ningú, ni tan sols les autoritats —que només van venir després de tres trucades urgents per telèfon—, no els va ajudar. A dos quarts de tres, mentre el foc augmentava, va arribar el capità general en persona, amb cinquanta infants i dotze soldats de cavalleria: la multitud va aplaudir les tropes —tàctica que es va repetir en més llocs— i els soldats es van limitar a escortar els escolapis fins als carruatges que els esperaven, cosa que va convèncer els religiosos que tenien ordres de consentir els atacs.

Cap a les tres de la tarda, grups diversos de nois es trobaven als Escolapis llençant per les finestres objectes a una foguera, dirigits per un tal Antonio Villanueva, delinqüent amb moltes condemnes per robatori i d'altres delictes. Un dels nois hi va trobar una escopeta, cosa que va provocar molta expectació, i també monedes falses, que els escolapis van explicar que feien servir per a les classes. També van trobar una màquina per encunyar medalles que van creure que era per a fabricar moneda. A l'ala dreta de l'edifici s'hi van col·locar uns explosius potents, que van destruir els murs exteriors. Finalment, tot cremava i els atacants van marxar; les flames es veien a molta distància des de molts indrets de la ciutat, cosa que va fer que els terrats i els llocs enlairats s'omplissin de persones encuriosides. Van permetre als bombers tallar una mica el foc, que amenaçava moltes cases humils, però els van prohibir apagar el foc de l'edifici central esdevenint així l'incendi més complet i espectacular d'aquells dies. L'escola encara va rebre posteriorment atacs diversos.

Davant de les Escoles Pies, al Reial Monestir de Sant Mateu, al carrer del Carme, hi havia les Jerònimes, monges de clausura que es deia que eren força riques. Hi havia vint-i-vuit monges i no van marxar fins que no van arribar els grups d'assaltants; llavors, van escapar a través d'uns safareigs propis mentre les dones del veïnat se'n burlaven i els llençaven pedres —en aquest cas, l'exèrcit no les va escortar, com havia fet amb els escolapis—. Les monges van intentar esmunyir-se a casa d'un industrial, però aquest va rebre amenaces i aleshores es van vestir amb roba seglar i es van escampar per habitatges de gent amiga que les va protegir.

Van destruir l'església, el convent i una casa propera, malgrat les protestes dels seus habitants, que eren obrers. Van cremar i robar valors de les monges i una d'elles va manifestar, més endavant, que hi havia bastants diners, potser més d'un milió de pessetes de l'època, procedents de les dots de les monges des de feia molts anys, així com també les donacions que ciutadans anònims havien fet al convent. Tot plegat va servir per a fer propaganda negativa sobre la riquesa de les monges. L'església parroquial del Carme, situada en la propietat de les monges, també va cremar.

Ja en el barri de Sant Antoni, aleshores molt poc poblat i que parroquialment, en la major part, depenia de Santa Madrona la Nova, el 28 de juliol van cremar l'escola-convent de les Salesianes (*Hijas de María Auxiliadora*), del carrer de Sepúlveda, un establiment molt modest aleshores. Aquella era una zona molt pobra, amb barraques —fins i tot les monges dormien a terra—; l'edifici encara no estava pagat i acollia unes tres-centes

alumnes. L'escola-residència dels Salesians, també al carrer de Sepúlveda, va cremar el mateix dia 28. Un primer atac va ser refusat però uns guàrdies civils de protecció van marxar i, com en d'altres casos, tot es va precipitar: la gent va ocupar l'edifici, es va disfressar amb els hàbits i va ballar durant la nit entre les runes, tal com recull la premsa de l'època.

7. EPÍLEG

El dia 29 de juliol es va acordar suspendre la lluita: no hi havia menjar i alguns aliments es van transportar sota supervisió del general Santiago. El personal sanitari va aprofitar per a recollir ferits del districte Drassanes-Paral·lel, però va començar de nou el foc. La lluita va continuar a les barricades del carrer de Sant Pau, a les ordres d'anarquistes significats, i al carrer del Carme es va muntar una nova barricada.

Un altre anarquista, Bonafulla, va manifestar que ja sabien que perdrien la revolució en veure que els qui la predicaven no li havien donat suport; això va exaltar més els ànims. Un jove carlista que havia defensat l'església de Sant Francesc de Paula va ser linoxat i arrossegat pel Paral·lel. Al carrer de Tapioles, un franc tirador amagat va disparar contra un soldat —hi havia veïns que creien que era un provocador—. La qüestió dels franc tiradors és, encara ara, difícil d'aclarir perquè no se'n van trobar i uns i altres s'acusaven mútuament.

Una altra zona propera al barri, Montjuïc, amb el seu Castell, seria l'escenari dels empresonaments nombrosos que hi va haver després dels fets i de les lamentables i arbitràries penes de mort posteriors.

Malgrat els anys que han passat, encara hi ha moltes ombres en tots els fets de la Setmana Tràgica.

BIBLIOGRAFIA

- CONNELLY ULLMAN, Joan (1972). *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Esplugues de Llobregat: Ariel.
- VOLTES, Pere (1995). *La Semana Trágica*. Madrid: Espasa-Calpe.

CONFERÈNCIA

Gràcia i la Setmana Tràgica

Joan-Àngel Frigola Berbel
Taller d'Història de Gràcia

La darrera setmana del mes de juliol de 1909 va passar a la història per una revolta popular que va tenir lloc a diverses ciutats i viles de Catalunya, tot i que el gruix dels esdeveniments van tenir lloc a Barcelona. L'antiga vila de Gràcia, òbviament, també els va viure en primera persona. Tot i que aquells fets han passat a la història amb el nom de la Setmana Tràgica, en els primers moments els diaris de l'època els van qualificar amb noms diversos. Així, depenent de la tendència del diari, aquella setmana era qualificada com a Negra, Sagnant, Trista, de Dol, Roja o Gloriosa. També hi havia diaris que simplement parlaven dels fets de Barcelona o dels fets de juliol.

Dit això, passem a parlar d'els fets. Podem dir que la Setmana Tràgica va ser un esclat, una foguerada. El fet és que una vaga general declarada per protestar contra la crida de reservistes per anar a la guerra que acabava d'esclatar al Marroc va acabar convertint-se en una revolta popular dirigida, bàsicament, contra l'Església.

El juliol de 1909 feia tot just dotze anys que la vila de Gràcia havia estat agregada (1897) a la gran ciutat, juntament amb cinc poblacions més del pla de Barcelona: Sants, Sant Gervasi, les Corts, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. Els 1904 havia estat agregada també Horta. Només quedava Sarrià, que aconseguiria mantenir la seva independència municipal fins al 1921. Barcelona estava en plena expansió: feia cinquanta-cinc anys que s'havien enderrocats les muralles que la constreïen i en feia cinquanta del projecte d'urbanització de l'Eixample.

Gràcia era el 1897, en el moment de l'agregació a Barcelona, un dels principals nuclis demogràfics, amb una alta demanda d'habitatges de lloguer. Aquest fet, juntament amb altres elements, en va determinar l'evolució urbanística. Aquell 1897 la vila tenia una mica més de seixanta mil habitants i en el seu territori hi havia algunes grans fàbriques com la Vilaregut, o Vapor Vell, i la Puigmartí, o Vapor Nou. El 1909 hi havia altres grans empreses com La Sedeta, al Camp d'en Grassot, o la Neufville. La població a Barcelona el 1909, dotze anys després de la primera i gran agregació, era de 526.000 habitants.

La vida a Barcelona (i Gràcia al 1909 ja era part de la ciutat) no era fàcil i hi havia grans desigualtats entre els treballadors i les classes benestants. La burgesia vivia una vida fàcil, alegre i, fins i tot, frívola, mentre que els obrers eren pobres, tenien un alt nivell d'analfabetisme i poques possibilitats de progressar; a més, vivien amuntegats, en habitacles insalubres. Moltes famílies havien de viure plegades en un sol espai on es feia tota la vida: cuinar, menjar, netejar-se, dormir... tot en una sola habitació on havien de conviure les parelles amb els fills i, moltes vegades, amb la mare d'un dels dos membres de la parella. Per altra banda, els nens començaven a treballar entre els vuit i els deu anys.

La vida social era força animada. Hi havia un gran nombre d'entitats, algunes de les quals són avui dia més que centenàries, com els Lluïsos, el Centre Moral, el Cercle Catòlic, l'Orfeó Gracienc o el Club Esportiu Europa. També hi havia societats obreres, ateneus i cooperatives, com La Cooperativa la Lleialtat, la Cooperativa de Teixidors a Mà, la Societat de Fusters de Gràcia, l'Ateneu Obrer de Gràcia o l'Institut Obrer Gracienc.

Hi havia també una important efervescència de l'activitat política i obrera. Els treballadors s'organitzaven i anaven als ateneus un cop acabada la seva jornada laboral per aprendre a llegir i escriure, ja que havien començat a ser conscients que instruir-se podia ser una bona manera de poder progressar. Paral·lelament hi havia moltes trobades, reunions i mítings polítics. L'anarquisme, el radicalisme, el republicanisme, etc. van anar fent forat en el món obrer. L'any 1909 s'estava gestant la CNT i, per altra banda, el lerrouxisme també estava prou estes. A Gràcia hi havia un bon nombre de centres i associacions republicanes i obreres, algunes també de caire catalanista.

Les dones també estaven organitzades. Hi havia dues organitzacions, les Dames Roges, organització femenina del Partit Radical, i les Dames Radicals, escissió de l'anterior i amb seu a Gràcia. Les Dames Roges eren, principalment, obreres, segons explica Joan Conelly Ullman: "els dirigents radicals van triomfar rotundament en el seu programa de reclutar dones a través d'agrupacions constituïdes tant per a fins de beneficència, com per a propagar els ideals de llibertat i de la república entre les dones. L'organització mare va ser "les Dames Roges", amb seu central a la Casa del Pueblo, però a final de 1908 un grup de dones, descontentes amb el que consideraven una exageració en les manifestacions públiques d'anticlericalisme en matrimonis, batejos i funerals, van fundar les "Dames Radicals". A més de tenir diferents tàctiques, hi havia una diferència social palpable entre els dos grups, que, de fet, era un reflex de les diferències que hi havia

al partit. Les “Dames Roges” eren, essencialment, obreres analfabetes de les fàbriques de teixits, mentre que les “dames radicals”, eren, bàsicament, dones instruïdes, de classe mitjana preocupades per la educació laica”.

Per altra banda, havien sorgit les escoles laiques, el màxim exponent de la qual és l'Escola Moderna creada per Ferrer i Guàrdia al capdavall del carrer de Bailén, a l'Eixample barceloní, però no gaire lluny de Gràcia.

A la societat de l'època, sobretot al món obrer, havia anat creixent un important sentiment anticlerical atiat pel discurs polític tant dels anarquistes com dels radicals i lerrouxistes i també per l'enfrontament entre els partidaris de l'escola laica i les congregacions religioses que regentaven la major part de les escoles del moment. Per altra banda, els ordes religiosos, que havien anat creixent en nombre al llarg dels darrers anys, eren vistos per molta gent com a rics i a favor dels poderosos.

Eany 1909 feia poc més de deu anys que Espanya havia perdut Cuba i les Filipines i era molt present en la retina de la gent la imatge dels soldats que van tornar a casa –els que van tornar– derrotats, famèlics i plens de misèria i malalties tropicals. I l'Església havia llançat una campanya de sacralització i suport de la guerra i situava la causa de la derrota en la propagació malèfica del liberalisme i de l'allunyament de l'ensenyament religiós.

En aquestes condicions, esclatà un conflicte bèl·lic al Marroc i el govern de l'Estat decidí enviar-hi reservistes. En aquest punt, cal tenir en compte el sistema de lleves que hi havia en aquell moment. Qui tenia diners, podia lliurar-se d'anar a l'exèrcit pagant, per tant el gruix de soldats eren treballadors i gent pobre que no tenia suficients diners per lliurar-se'n. Per altra banda, en cridar reservistes s'enviava a lluitar a homes casats, que ja havien format família i que tenien dona i fills. Això abocava les famílies a la misèria, perquè el sou de l'home era el més important de la casa i, a més, era molt probable que no tornés mai més. Molts dels reservistes eren catalans. Segons un article publicat el 24 de juliol a *El Poble Català*, hi havia a Melilla més de dos-cents graciencs.

Va ser en aquest moment quan es va convocar una vaga general en protesta contra la guerra i la crida de reservistes per al dilluns 26 de juliol de 1909.

La situació a la ciutat la vigília de la vaga era molt tensa. El diari *Las Noticias* del dia 2 d'agost va publicar el text que havien pactat entre tots els diaris amb el vist-i-plau de la censura militar, però encapçala el text amb unes frases on explica l'ambient a la Rambla i a tot el centre de la ciutat el dissabte dia 24, vigília del dia de Sant Jaume: tot i ser vigília de festa i dia de revetlla, hi havia una calma molt poc habitual. Aquest mateix text diu que va ser l'enfrontament entre la guàrdia civil i el poble a l'entrada de Gràcia el fet que va demostrar que allò no era una simple protesta, ni una manifestació contra l'actuació del Govern, que el que estava passant era força més greu.

El dilluns de bon matí va començar amb l'actuació dels piquets i la vaga va anar estenent-se per les empreses i fàbriques de la ciutat. En alguns casos van ser les mateixes

empreses les que van tancar les portes i els obrers es van trobar al carrer. Els primers enfrontaments entre guàrdia civil i vagues van tenir lloc al centre de Barcelona i van ser, fonamentalment, enfrontaments verbals i alguna batussa de poca importància. Les dones van tenir un cert paper. A la zona del Paral·lel hi va haver algunes prostitutes, acostumades a bregar amb la policia, que van dedicar-se a cridar contra la guerra i en favor de la vaga general.

Un dels elements importants en una vaga general és el transport. Si el transport públic no funciona, la vaga té més pes. Això passa ara i passava també el 1909. Per això, el director de la companyia de tramvies, Mariano de Foronda, marquès de Foronda, que era tinent de cavalleria retirat, membre del Partit Conservador i líder de la resistència patronal a les demandes obreres, va fer tot el possible per evitar que els tramvies deixessin de funcionar.

Segons explica *La Vanguardia* del dia 2 d'agost, el dilluns al matí grups de joves i dones apedregaven els tramvies i posaven grans pedres a les vies a la zona dels Jardinetes, entre el capdamunt del passeig de Gràcia i el principi del carrer Gran. I al Torrent de l'Olla, un grup de gent va tombar una jardinera que va acabar creuada al mig del carrer fent de barricada. Finalment, a partir de quarts de tres de la tarda els tramvies que quedaven van ser retirats cap a les cotxeres.

Ràpidament es va estendre la revolta i van sorgir un nombre molt important de barricades. De fet, Gràcia va ser el barri de Barcelona on se'n van aixecar més, fins a setanta-sis només en el nucli antic de la vila. En una foto feta al carrer de l'Àngel, actual carrer del Montseny, més estret que avui dia, es poden veure tres barricades en un tram que no arriba als cent metres de llargada. Els revoltats les aixecaven fent servir qualsevol cosa: llambordes, vies de tramvia, fustes, matalassos, somiers...

Segons testimonis de l'època, recollits per la historiadora nord-americana Joan Connelly Ullman, una de les persones que ha estudiat més a fons la Setmana Tràgica fins ara, Gràcia fou el barri de la ciutat on la revolta va tenir un caire més republicà. Hi ha documentades barricades al Torrent de l'Olla amb Travessera de Gràcia, al carrer Gran (a diverses alçades), als carrers de Santa Àgata, Santa Magdalena, Santa Rosa, al carrer del Lleó (actual carrer de Sant Pere Màrtir), al de Ros de Olano, al de l'Àngel (actual carrer del Montseny)...

A Gràcia és on va esclatar el primer enfrontament armat entre l'exèrcit i els revoltats i va ser, concretament, al carrer Gran, entre el carrer de Goya i els Jardinetes. Va ser dimarts quan es van produir els enfrontaments més durs. Però, anem a pams. Segons explica el diari *Las Noticias* del dia 4 d'agost de 1909, el dilluns dia 26 de juliol al matí es va presentar a la Fàbrica Barcelonesa de Electricidad de la Travessera de Gràcia, entre el Torrent de l'Olla i Mare de Déu dels Desemparats, un grup d'homes exigint que s'aturessin les màquines que produïen electricitat. Davant la possibilitat que la instal·lació fos assaltada, el seu director va demanar vigilància i li fou enviada una secció amb onze números de la guàrdia civil. Sembla que dimarts al matí una part de la secció va marxar

i van quedar només set guàrdies civils. Aleshores els revoltats van decidir assetjar la fàbrica. Quan aquest fet fou conegut a la caserna de la guàrdia civil, hi van enviar un destacament de setze números sota el comandament d'un tinent.

Dimarts al matí, al carrer Gran s'estaven aixecant barricades quan va arribar un destacament de cavalleria sota el comandament d'un tinent. Els revoltats van rebre'ls amb crits de "Visca l'exèrcit!", però el tinent, en veure que aixecaven barricades va voler pactar amb els revoltats perquè deposessin aquesta actitud i va marxar. Aleshores van trobar-se amb el destacament de la guàrdia civil que pujava des dels Jardinetes per anar cap a la Fàbrica d'Electricitat. Els dos grups es van unir sota el comandament del tinent de l'exèrcit, en ser aquest més veterà. Quan van enfilem carrer Gran amunt altre cop, el tinent de l'exèrcit va adonar-se que els revoltats no s'havien aturat i que les barricades encara eren més altes. Fou aleshores que la situació es va fer més tensa per moments i va ser en aquell moment que aquest tinent, en sentir-se en perill, va donar l'ordre de disparar "a bulto" i als primers trets va caure mort a l'acte un obrer i uns quants més van resultar ferits. Els revoltats van respondre el foc amb contundència.

L'ordre de disparar va ser donada a les 13.30 h. Era el primer cop que es donava l'ordre de disparar contra els revoltats. Aquests fets els coneixem perquè el tinent de cavalleria que comandava aquest destacament i que va donar per primer cop l'ordre de disparar contra els obrers revoltats va escriure una carta que es va publicar als diaris poc dies després dels fets. A la seva carta, aquest tinent, que va resultar ferit, diu que en plena batalla hagués volgut estar a Melilla, ja que preferia morir amb glòria que assassinat.

Per altra banda, Lerroix recull a les seves memòries que un oficial moribund va dir "lo que más me entristece es morir por las balas republicanas, yo que he sido republicano toda mi vida"; és possible que es tracti de la mateix oficial i que resultes ferit, però no mort.

A les 14.30 h va arribar el general German Brandeis, militar d'origen alemany que l'any 1905 havia dirigit l'assalt d'oficials de l'exèrcit a la redacció de la revista *iCu Cut!*. Aquest general arribava amb reforços d'infanteria i immediatament va demanar tropes addicionals i, ja a darrera hora de la tarda, el suport de l'artilleria. Va ser aleshores que va poder entrar a Gràcia i va anar pujant carrer Gran amunt fins arribar a la Travessera, per on van entrar en direcció al Torrent de l'Olla, derrotant els revoltats a les barricades una per una. La batalla va durar fins a les 18.30 h, quan l'exèrcit va aconseguir acabar amb la resistència dels revoltats a la darrera barricada, a la de Travessera amb Torrent de l'Olla, i va poder arribar fins als guàrdies civils que estaven aïllats a la Fàbrica d'Electricitat de la Travessera.

Per altra banda, les forces de l'exèrcit van anar pujant pel carrer Gran fins arribar a la plaça de Lesseps, on hi va quedar un petit destacament amb dues peces d'artilleria que va situar-se davant l'església dels Josepets.

Un cop acabats els enfrontaments va poder començar a actuar la Creu Roja, que va retirar deu morts i un bon nombre de ferits.

Segons el diari *Las Noticias* del dia 4 d'agost de 1909, un cop acabats els enfrontaments i quan les forces militars i de la guàrdia civil van marxar de la Fàbrica Barcelonesa de Electricidad, un grup de revoltats hi van entrar i van destrossar-ho tot. Les pèrdues van ser quantificades en un milió de pessetes i la fàbrica no va poder tornar a funcionar fins al cap de dos mesos. Per altra banda, segons explica *La Vanguardia* del dia 2 d'agost, el campanar va estar tocant a sometent durant molta estona d'aquell dimarts 27 de juliol.

Un dels fets destacats que van tenir lloc a la vila aquell mateix dia fou l'assalt a l'armeria Alberdi del Torrent de l'Olla, que se situava una mica més amunt d'on és en l'actualitat. Els assaltants a l'armeria se'n van endur trenta-tres escopetes, vuitanta-nou revòlvers, gran quantitat de munició i cinquanta-set pessetes que hi havia al calaix del taulell (cal tenir en compte, a l'hora de calcular el valor d'aquesta quantitat, que estem parlant de l'any 1909). Al capdavant d'aquesta acció hi havia José Álvarez Señalado (anomenat *el Gall*) de 27 anys, jutjat l'octubre de 1909; també hi van participar Antonio Sans Compte (*Cap de gat*), de 20 anys, que portava a sobre diners que se suposa que eren de l'armeria; i Ramon Ballonga, de 31 anys, a qui es va acusar de disparar contra la guàrdia civil des de la barricada que hi havia al Torrent de l'Olla, a tocar de l'armeria.

Segons un edicte publicat al diari *La Publicidad* el 26 de setembre, també va ser assaltada una "caja de préstamos" (potser l'oficina de la Caixa) que hi havia a la cantonada del carrer de Jesús amb el carrer Gran. L'edicte demanava informació dels fets i hi implicava quatre processats: Esteve Sala, àlies *el Curandero*, José Homs, àlies *el Llarch*, Jaume Ballvé i Josep Gevelli.

A les barricades aixecades als carrers de Gràcia hi van destacar diversos personatges. La construcció de les barricades dels carrers de Santa Àgata i Santa Magdalena va ser liderada per Ramon Giró, un escultor, soci de l'Orfeó Gracienc i del Centre Moral, que posteriorment va ser condemnat a cadena perpètua per rebel·lió, pena que li fou commutada per la d'exili permanent. A Perpinyà, on complia la pena d'exili, va ser elegit per al Comitè de Defensa d'Espanyols Expatriats, que treballava per obtenir una amnistia general.

Un personatge que sembla que va ser molt actiu és Esteve Sala Bonany (àlies *el Curandero*), que va estar al front de les barricades del carrer del Lleó (actual carrer de Sant Pere Màrtir). Va ser jutjat l'abril de 1910. Alguns testimonis, veïns del carrer del Lleó i de la Travessera, van declarar haver-lo vist portant una pistola o revòlver a la mà i altres van assegurar que havia disparat contra la guàrdia civil. L'any 1878 havia lluitat per la República a Sarrià a les ordres del *Xic de la Barraqueta*.

Fins aquí arriba la narració de la construcció de les barricades a la vila i els durs enfrontaments entre els revoltats i l'exèrcit. Fins aquí arriben els fets que fan que Joan Connelly Ullman digui que a Gràcia va ser on la revolta va tenir un caire més republicà, perquè, entre altres coses, és on més es va cridar "Visca la República!". Però els fets de la Setmana Tràgica a Gràcia no s'acaben aquí. Encara queda un altre vessant de la Setmana Tràgica: l'assalt i la crema de convents i edificis religiosos. De fet, dona la sensació que

són dos aspectes diferents, que coincideixen en el temps, però que no tenen a veure un amb l'altre, com dues cares d'una moneda. Tal com van succeir els fets, sembla clar que els revoltats que van aixecar les barricades i es van enfrontar a l'exèrcit no tenien a veure amb els que van cremar els edificis. De fet, els tres edificis que es van assaltar i cremar a la vila van ser assaltats per primer cop mentre uns carrers més enllà s'enfrontaven l'exèrcit i els revoltats que defensaven les barricades.

A Gràcia van ser incendiats cinc edificis. El dimarts 27 de juliol, els tres ja citats: l'Oratori de Sant Felip Neri, al carrer del Sol; l'escola de Sant Josep i el convent de les Carmelites, al carrer de l'Àngel (actual carrer del Montseny) i la parròquia de Sant Joan a la plaça de la Virreina. El dimecres 28 de juliol es van cremar també dos edificis del Camp d'en Grassot: les Teresianes i els Claretians.

Els diaris de l'època van recollir, durant les setmanes posteriors, cartes i narracions de diversos testimonis dels fets. Així, es poden llegir relats de l'assalt i l'incendi als tres edificis de la vila, de manera que ens podem fer una idea força precisa del que va passar. De tots aquests testimonis se'n desprèn que va ser el mateix grup el que va assaltar i cremar els tres edificis, que va anar-hi fins a tres vegades i que va anar-hi per primer cop cap a les cinc de la tarda, mentre l'exèrcit anava avançant pel carrer Gran i la Travessera fins al Torrent de l'Olla, guanyant camí barricada a barricada. Per tant, els qui assaltaven els edificis religiosos no eren els mateixos que lluitaven a les barricades.

El grup d'incendiàries va començar a actuar a primera hora de la tarda i va utilitzar una estratègia similar en els tres edificis. Els diaris de l'època van recollir diversos testimonis de l'incendi d'aquests tres edificis. En el cas de l'Oratori de Sant Felip Neri, el primer edifici en ser atacat, el diari *Las Noticias* va publicar, el dia 26 d'agost, una entrevista amb un dels pares de l'Oratori.

Segons s'explica en aquesta entrevista, un grup de persones va picar a la porta i van reclamar que els pares toquessin a sometent. En un primer moment s'hi van resistir, però finalment van fer-ho. Tot i això, els assaltants van començar a picar la porta amb pics i martells. La comunitat van decidir fugir pels terrats, mentre dos dels seus membres baixaven a l'església a recollir el Santíssim i les sagrades formes. El fum no els deixava respirar i van optar per amagar-ho en un petit calaix de la sagristia, on van trobar-ho acabada la revolta. Segons una narració de l'època, recollida també en el llibre de Ferran Colàs sobre la història de l'Oratori amb motiu del centenari de la institució, quan els revoltats van adonar-se que els dotze pares que hi havia a l'Oratori fugien pels terrats, els van disparar diversos trets que els van passar per sobre el cap. Els revoltats van tornar dos cops més a l'Oratori, cap a les cinc de la tarda i poc abans de mitjanit, i en totes dues ocasions van tornar a calar foc a les coses que no s'havien cremat. Les pèrdues totals van ser quantificades en seixanta-set mil duros de l'època.

El dia 1 d'agost es va celebrar una missa de campanya al claustre de l'Oratori, ja que no podia fer-se a l'església, que va quedar totalment destruïda. El dia 11 d'agost el bisbat va autoritzar a celebrar missa al claustre durant tres mesos.

L'oratori de Sant Felip Neri té una altra relació força important amb la Setmana Tràgica: el poeta Joan Maragall, que vivia al proper barri de Sant Gervasi, hi anava sovint a oir missa i sembla que va ser a l'església de l'oratori on va inspirar-se per *La Iglésia cremada*, un dels tres articles que va escriure entre l'1 d'octubre i el 12 de desembre de 1909 i on deixa clara la seva posició davant els fets, força diferent de la resta del seu entorn social. El articles són *i Ah!, Barcelona*, (*La Veu de Catalunya*, 1 d'octubre de 1909); *La ciutat del perdó, que no va veure la llum*, censurat per Enric Prat de la Riba, director de *La Veu de Catalunya*, i *La Iglésia cremada* (*La Veu de Catalunya*, 18 de desembre de 1909). El text comença dient: "Jo mai havia oït una missa com aquella. La volta de l'església esgalabrada, les parets fumades i escrostonades, els altars destruïts, absents, sobretot aquell gran buit negre al fons on fou l'altar major..."

Sembla que va ser a l'església de l'oratori de Sant Felip Neri on va inspirar-se Maragall per escriure aquest text. Des del 25 de juliol de 2009 hi ha una placa a la façana de l'església de l'oratori que recorda aquest fet.

El diari *Las Noticias* del 18 d'agost de 1909 recollia el relat d'un parent d'una de les monges de la comunitat de les Carmelites Descalces del convent del carrer de l'Àngel (és a dir, l'actual escola Sant Josep del carrer del Montseny). Aquest testimoni explica que el dimarts 17 de juliol un grup de brivalls ("mozalbetes") va anar al convent amb la intenció de cremar-lo, igual que el convent de felipons que hi ha al davant. Segons aquest testimoni, el grup d'incendiàries van anar a buscar petroli a una taverna propera, van ruixar les portes dels edificis, van calar-hi foc i van marxar, pensant que les flames ferien el seu fet. Les monges però, van apagar el foc amb galledes d'aigua, mentre demanaven auxili amb el toc de campanes.

Les religioses van decidir, en primera instància, no marxar i quedar-se al convent, tot i el perill que comportava i, això sí, van rebre l'absolució per part d'un capellà. Finalment un grup de familiars i veïns van aconseguir fer-les marxar, tot i que n'hi va haver quatre que van resistir-se, tot adduint que havien de quedar-se a vetllar una de les germanes que era al llit, greument malalta.

Al cap de poc de marxar el gruix de la comunitat, el grup d'incendiàries va tornar i va calar foc, aquesta vegada sense contemplacions, a tot l'edifici. Van quedar destruïdes l'església i diverses dependències del convent. Els incendiàries van marxar per tornar de nou als voltants de les cinc de la matinada de dimecres. Fou aleshores que les monges que quedaven van demanar auxili a la Creu Roja, que les va treure de l'edifici mentre s'enduïen la monja malalta en una llitera. Poc després va arribar una parella de soldats que va quedar a la porta del convent i els incendiàries ja no van tornar-hi.

Segons segueix explicant el testimoni, el diumenge 1 d'agost una monja i persones properes a la comunitat van anar al convent i van trobar-se, al mig del jardí, una pila amb matalassos, roba i menjar que els incendiàries havien fet per calar-hi foc. També hi havia un rastre de sang i les empremtes de dues mans ensangonades en una finestra. També explica que van recuperar una quantitat de diners (no diu quants) que les monges havien

amagat. Sembla que la comunitat tenia aquests diners perquè el convent de Gràcia era la casa mare de l'ordre i hi guardaven diners procedents d'altres convents de Barcelona, Sants, Badalona, Palma de Mallorca i Vila-rodona.

L'assalt a la parròquia de Sant Joan, a la plaça de la Virreina, el trobem explicat també al diari *Las Noticias* els dies 8 i 9 d'agost. El dia 8 aquest diari va reproduir la carta que els havia enviat un testimoni dels fets. El text publicat diu que un grup va anar la tarda del dimarts 27 a la porta de l'església amb la intenció de tocar a sometent i que el rector i el vicari de la parròquia s'hi van avenir. Quan el grup va marxar, van avisar que tornarien a la nit, però que respectarien el temple i els sacerdots. Arribada la nit, van quedar-se al despatx parroquial el vicari, vestit de seglar, i dos homes per si el grup tornava. Efectivament, el grup va tornar cap a tres quarts de dotze de la nit i van començar a donar cops de destrat a la porta principal. En sortir el tres homes que s'havien quedat vigilant l'església es van trobar entre trenta i quaranta persones amb eines de tota mena, revòlvers i galledes de petroli. Les súpliques dels tres homes adduint que la parròquia havia estat pagada pel poble no van servir de res i els incendiàries van entrar a l'església amb revòlvers i ganivets, van amuntegar cadires i bancs, que van ruixar amb petroli i hi van calar foc. El grup va tenir custodiats els tres homes fins que les flames van sortir per les finestres.

El dia 9 d'agost *Las Noticias* publica un nou text sobre l'incendi de Sant Joan amb l'aclaridor títol de "Relato de un imprudent". El testimoni d'aquest "imprudent" comença explicant que ell s'havia casat a la parròquia de Sant Joan i que hi havia batejat també els seus dos fills. Aquest testimoni data els fets que explica la nit del 28 al 29 de juliol, però ha de ser un error perquè tota la resta de documents els situen la tarda nit de dimarts 27 a dimecres 28. En tot cas, la resta de dades que dona aquest testimoni coincideixen amb la resta d'informacions i, per tant, podem donar-li credibilitat, amb l'únic matis de la data.

Explica aquest testimoni que, sent ja de nit, la dona el va avisar que des del terrat de casa es veien flames a diferents punts de la vila i que va vestir-se i va baixar al carrer a veure què passava. Els carrers eren foscos –la narració coincideix amb el fet que aquella nit no va funcionar l'enllumenat públic– i la llum de la lluna tot just il·luminava els pisos més alts dels habitatges. El testimoni no diu on era casa seva, però pel que diu dona la sensació que era a la part baixa de la vila. Pel carrer se sentien, de lluny, detonacions i, en arribar a l'alçada de la plaça del Sol, va sentir veus llunyanes. Acostant-se cap al lloc d'on venien els sorolls, va entrar al Torrent de l'Olla i d'aquí al carrer de l'Àngel (actual carrer del Montseny) i aleshores va veure la resplendor d'un incendi: eren el convent de les Carmelites i l'oratori de Sant Felip Neri que cremaven pels quatre costats.

A la porta de l'església hi havia un sereno que va explicar-li que qui havia calat foc als dos edificis era un grup d'uns trenta o quaranta homes amb piquetes, palanquetes, martells i ampolles amb petroli amb què van ruixar les portes i les van encendre. El mateix sereno va dir-li que ell no havia pogut fer res perquè l'havien amenaçat de mort i que un cop el foc havia agafat, semblava que el grup havia anat cap a Sant Joan.

El testimoni, titllat d'imprudenciant pel diari, explica que va marxar corrent cap a Sant Joan, ja que sentia l'església com a seva. En arribar, diu, hi va veure un grup de joves amb revòlvers i la porta oberta de bat a bat. Va entrar dins l'església on uns quants homes apilaven confessionalis, cadires i bancs davant els altars. També hi va veure el capellà, el sagristà i un home que demanaven que els deixessin marxar, que els havien obert la porta perquè pensaven que volien tocar a sometent i que els havien enganyat, però que no els obliguessin a veure com cremaven l'església. Un dels incendiaris va confondre l'imprudenciant amb algú altre i el va saludar amb un "Hola noi", això li va permetre dir que vigilaria els tres homes perquè no poguessin avisar ningú i així van poder marxar tots quatre de l'església.

Aquest relat publicat per *Las Noticias* és important perquè demostra que va ser un mateix grup d'incendiaris el que va calar foc als tres edificis que es van cremar la tarda-nit del dia 27 de juliol de 1909 a la vila: l'oratori de Sant Felip Neri, el convent de les Carmelites Descalces i la parròquia de Sant Joan.

L'endemà, dimecres 28, es van cremar dos edificis més, aquests al Camp d'en Grassot: el convent dels Claretians i el de les Teresianes, que són a tocar l'un de l'altre. De moment no hem trobat informació de com es van produir aquests dos assalts. En tot cas, sí que sabem que un dels religiosos ferits durant la Setmana Tràgica, va ser, precisament, un claretià, el pare Pere Bergés, que va perdre un ull a causa d'un tret quan els revoltats van assaltar el seu convent. Sembla que havia tornat enrere per mirar de recuperar bons i diners amb metàl·lic.

La Vanguardia va publicar, el dia 2 d'agost de 1909, un article amb el títol "En la barriada de Gràcia", on es relaten els successos d'aquella darrera setmana de juliol a la vila dia a dia. Segons aquesta narració, Gràcia va estar sense enllumenat públic gairebé tota la setmana. La nit del dimecres 28 un grup d'incendiaris va acostar-se a la parròquia de Josepets, però no van poder accedir-hi ja que hi havia una rereguarda de l'exèrcit, que va arribar a fer alguns trets i que no va deixar que ningú entrés a la vila des de Lesseps. Segons aquest mateix diari, el dijous dia 29 es van sentir alguns trets a Gràcia, tant al matí com a la tarda i a la nit, i divendres 30 encara hi va haver alguns enfrontaments en diferents punts de la vila; a la tarda es va produir un intens tiroteig a la Diagonal, entre el passeig de Gràcia i la rambla de Catalunya, quan un grup d'incendiaris va voler assaltar el convent dels Caputxins.

Al capvespre del divendres 30 un nombrós grup de soldats van fer un registre al número 239 del carrer Gran, enfront del carrer del Tibidabo (avui dia carrer de Nil Fabra). Sis soldats i un sergent van pujar al terrat del número 241 apuntant amb les armes cap a la casa del costat, per evitar que ningú pogués fugir, mentre al carrer hi havia un soldat a cada banda de la porta i dos més, a l'altra banda del carrer, tots amb les armes (màusers) a punt. També hi havia soldats a les botigues de banda i banda de l'escala i a la part del darrera de l'edifici. El registre va durar fins ben entrada la nit. Sembla ser que buscaven algú o alguna cosa relacionada amb un individu que va ser detingut en el moment que intentava incendiar una església i que va declarar que vivia al carrer Gran.

Per evitar possibles epidèmies i problemes de salubritat, alguns veïns van decidir amuntegar i cremar les escombraries que s'havien anat quedant als carrers durant tota la setmana.

El dissabte dia 31 la calma va ser la tònica general. Segons *La Vanguardia*, només es va sentir algun tret escadusser, mentre una brigada d'obriers reparava l'empedrat del carrer Gran per facilitar la circulació de vehicles. Durant la nit, la plaça de Lesseps, que havia estat a les fosques durant tota la setmana igual que els altres carrers de la vila, es va il·luminar amb un focus elèctric. A la nit ja no es va sentir cap tret.

El diumenge 1 d'agost el dia es va llevar tranquil. La mostra que la situació a la ciutat tornava a la normalitat va estar a Gràcia. A les sis del matí sortien de les cotxeres del Torrent de l'Olla els dos primers tramvies que circulaven per Barcelona des de dilluns a primera hora de la tarda. El primer tramvia a sortir va ser el 144 i anava en direcció a Barcelona. Hi anava el director-gerent de la companyia de tramvies, Mariano de Foronda, marquès de Foronda, amb dos soldats.

Tot seguit va sortir el cotxe 158 en direcció a la Bonanova. Hi anava un directiu de l'empresa, el cap de Moviment, Ignacio Carrasco, i una parella de soldats. *La Vanguardia* explica que quan el tramvia que havia baixat cap a Barcelona va arribar al carrer de la Diputació, la gent, en sentir la campana, sortia a finestres i balcons i aplaudia.

A dos quarts de nou d'aquell diumenge hi va haver la primera missa als Josepets, que es va omplir de fidels. La darrera missa va celebrar-se a les deu i després va tancar-se l'església. Per altra banda, va celebrar-se una missa de campanya al claustre de l'oratori de Sant Felip Neri, ja que no podia fer-se a l'església, que va quedar totalment destruïda. El dia 11 d'agost el bisbat va autoritzar a celebrar missa al claustre durant tres mesos.

El dilluns 2 d'agost la vila i la ciutat van tornar, d'alguna manera, a la normalitat. Les botigues i les fàbriques van tornar a obrir les portes i la majoria dels obrers que van anar a treballar van rebre la setmanada, com si res hagués passat. Alhora s'iniciava una dura repressió contra tot allò que fes olor a obrer, radical i republicà. Van clausurar-se totes les escoles laiques i infinitat de centres i entitats radicals i republicanes. Encara el dia 23 de setembre de 1909, *La Vanguardia* publicava una notícia on es feia ressò d'un registre policial a una parada de venda de carn al mercat de Gràcia, produït a partir d'una confidència. S'hi van trobar quatre canons de mosquetó i dues culates que se suposava s'havien fet servir durant la Setmana Tràgica.

PERSONATGES RELACIONATS AMB LA SETMANA TRÀGICA A GRÀCIA

- **Mariano de Foronda, marquès de Foronda**, tinent de cavalleria i membre del Partit Conservador. Director de la companyia de tramvies. Líder de la resistència patronal a les demandes obreres. Va fer tot el possible per evitar que els tramvies deixessin de funcionar, cosa que va acabar succeint dilluns a la tarda, després que molts dels vehicles fossin apedregats i alguns tombats i convertits en barricada, com en el cas del Torrent de l'Olla. Va anar personalment en el primer tramvia que va sortir cap a Barcelona el diumenge 1 d'agost al matí.
- **Ramon Giró**, escultor, soci de l'Orfeó Gracienc i del Centre Moral. Va liderar l'aixecament de barricades als carrers de Santa Àgata i Santa Magdalena. Va ser condemnat a cadena perpètua per rebel·lió, commutada per exili permanent.
- **José Álvarez Señalado (anomenat *el Gall*)**, de 27 anys, jutjat l'octubre de 1909. Va dirigir l'assalt a l'armeria Alberdi del Torrent de l'Olla.
- **Antonio Sans Compte (*Cap de gat*)**, de 20 anys. Va participar en l'assalt a l'armeria Alberdi.
- **Ramon Ballonga**, de 31 anys. Va ser acusat de disparar contra la guàrdia civil des de la barricada que hi havia al Torrent de l'Olla, a tocar de l'armeria.
- **Esteve Sala Bonany (*el Curandero*)**. Va estar al front de les barricades del carrer del Lleó (actual carrer de Sant Pere Màrtir). Va ser jutjat l'abril de 1910. Alguns testimonis, veïns del carrer del Lleó i de la Travessera, van declarar haver-lo vist portant una pistola o revòlver a la mà, i altres van assegurar que havia disparat contra la Guàrdia Civil. L'any 1878 havia lluitat per la República a Sarrià a les ordres del *Xic de la Barraqueta*.
- **Pere Bergés**. Pare claretià que va perdre un ull a causa d'un tret quan els revoltats van assaltar el seu convent, dia 28 de juliol. Havia tornat enrere per mirar de recuperar bons i diners amb metàl·lic.
- **Germán Brandeis**. General de l'exèrcit espanyol, d'origen alemany, que al front d'un destacament i amb ús d'artilleria, va vèncer els revoltats graciencs. Va ser el principal comandament militar que va dirigir les accions contra els revoltats durant la Setmana Tràgica. L'any 1905 havia dirigit l'assalt d'oficials de l'exèrcit a la redacció del *iCu Cut!*.

BIBLIOGRAFIA

- BASTIDA I CANAL, Xavier (1992). *La parròquia de Sant Joan de Gràcia i el seu entorn*. Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona.
- COLÀS, Ferran (1985). *L'Oratori de Sant Felip Neri de Gràcia: Cent anys de vida*. Barcelona: Oratori de Sant Felip Neri.
- CONNELLY ULLMAN, Joan (1972). *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Esplugues de Llobregat: Ariel.
- DALMAU, Antoni (2009). *Set dies de fúria: Barcelona i la Setmana Tràgica (juliol de 1909)*. Barcelona: Columna.
- DEL CASTILLO, Alberto (1945). *De la puerta del Ángel a la plaza Lesseps: Ensayo de biología urbana (1821-1945)*. Barcelona: Dalmau.
- DOMÍNGUEZ ÁLVAREZ, Alèxia (2009). *La Setmana Tràgica de Barcelona 1909*. Valls: Cossetània.
- MARÍN, Dolors (2009). *La Semana Trágica: Barcelona en llamas, la revuelta popular y la escuela moderna*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- MARTÍ I BONET, Josep M. (1987). *Els Josepets, Parròquia de la Verge de Gràcia i Sant Josep : 300 anys d'història*. Barcelona: Akribos.
- MORETA, Ignasi [ed.] (2009). *Joan Maragall: La Setmana Tràgica. Tres articles*. Barcelona: Fragmenta.
- SALA, Teresa-M. (2005). *La vida cotidiana en la Barcelona de 1900*. Madrid: Silex.

DIARIS DE L'ÈPOCA

El Progreso

La Publicidad

La Vanguardia

Las Noticias

L'Esquella de la Torratxa

CONFERÈNCIA

Els fets de juliol de 1909 a l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar

Jordi Rabassa Massons
Xavier de la Cruz Sala
Centre d'Estudis Ignasi Iglésias

El 14 de juny de 1909 va néixer Josep Armatches, en una casa del carrer del Vallès, al costat mateix del convent més gran de Sant Andreu, el dels Germans Maristes. El seu pare treballava en el ram de l'aigua i la mare en el tèxtil, a la fàbrica de Can Galtacremat. Quan els descontrolats van cremar el convent, aquell juliol, la mare l'agafà amb les dues mans, l'alçà i l'abocà a la finestra encarant-lo a les flames: "Mira com crema, mira com crema!!", li repetia. La dona mai no s'havia mostrat anticlerical.

Pocs anys més tard, de jovenet, en Josep i els seus amics entraven dissimuladament a les runes del convent abandonat i jugaven a fet i amagar. Les seves runes van ser un dels escenaris de jocs preferits dels adolescents, potser pel que tenia de misteriós i prohibit.

Aquests records, que la mare sempre havia explicat a l'avui nonagenari Josep, exemplifiquen els sentiments que servava des de feia dècades una part de la població barcelonina i, per tant, andreuena. La visió plaent de la crema de l'edifici dels maristes responia a la ràbia que les classes menys afavorides sentien vers les que tenien el control polític, social i cultural d'aleshores. A Sant Andreu, aquest odi es materialitzà en violència contra l'autoritat de la guàrdia civil i l'Església, en els seus vessants educatiu i religiós. Els fets de juliol de 1909 foren especialment violents a Sant Andreu i deixaren el rastre de

quatre edificis religiosos cremats i una profunda sensació de desassossec entre les persones conservadores del lloc, l'únic espectre de la societat que ens ha deixat testimonis.

1. SANT ANDREU L'ANY 1909

Sant Andreu era en aquell moment un barri extrem de la nova Barcelona. Feia poc més de deu anys que havia deixat de ser un municipi independent per passar a formar part de la ciutat, dins d'una entitat immensa i mal definida: el *Distrito Noveno*, el més gran i poblat. L'antic municipi estava mal urbanitzat i a cavall dels segles XIX i XX es trobava en ple procés de canvi. Per començar, deixava enrere el model econòmic agrícola per deixar pas a l'industrial; tenia seriosos problemes higiènics (les epidèmies provocaren mortaldats els anys 1885 i 1887); estava gestionat de forma deficient i tenia un important volum de població nouvinguda i desarelada, que lluitava per la dignificació d'una classe social nova, el proletariat.

L'oferta de llocs de treball a les noves fàbriques de Sant Andreu i Sant Martí havia provocat una immigració mai vista. La població es quintuplicà: dels 4.350 habitants de l'any 1845 es passà el 1884 als 14.606 i als 20.554 l'any 1910. En aquest context, l'administració municipal havia canviat de mans, i ara era en unes que els andreuencs sentien llunyanes: les de l'Ajuntament de Barcelona. Va ser per això que a les primeres eleccions barcelonines de l'any 1901, el nombre de votants va ser mínim. Algunes fonts diuen que no va votar-hi ningú. El 1905 canvià el panorama: amb la victòria de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals d'aquell any el nou Districte començava a fer acte de presència en un Ajuntament poc sensible a les realitats dels pobles agregats. Sant Andreu estava mal comunicat amb el centre, amb enllumenat i clavegueram insuficients, carrers mal ventilats i una gran massa de famílies immigrades. A les eleccions municipals de maig de 1909 guanyaren les opcions d'esquerres. Els nous regidors Francesc Sans (Candidatura Republicana Federalista Antisolidària) i Ignasi Iglésias (Esquerra Catalana), que esdevindria el Tinent d'Alcalde del Districte, compartien càrrec amb Josep Cararach (Lliga Regionalista), que era el Tinent d'Alcalde del Districte X.

L'articulació social de l'antic municipi responia al model predicat des de la parròquia, si bé durant tot el segle XIX s'havia donat la gran explosió del moviment associatiu de caràcter laic, incloent-hi l'obrer. Els enfrontaments entre les posicions laiques i les catòliques eren freqüents i en els periòdics locals constatem polèmiques al respecte, per exemple, amb l'obertura de l'escola nocturna de l'Ateneu Obrer. La creació d'una xarxa associativa al marge del sistema oficial era conseqüència de la manca de projecte per a la política assistencial. Podem parlar d'una xarxa associativa doble: d'una banda, la creada pels poderosos, la petita burgesia propera als centres de decisió, i formada per professionals liberals (empresaris, metges i farmacèutics, sobretot). Era una xarxa integrada en el sistema polític que tenia per objectiu la conservació dels ideals socials

i culturals imperants. D'altra banda, trobem la xarxa creada pels elements obrers i sindicals de Sant Andreu, amb suports puntuals de les institucions, com la Diputació de Barcelona, però exposada contínuament a la inestabilitat organitzativa provocada per la repressió governamental. L'entitat més important de l'associacionisme popular andreuenc és l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar (AOSAP), fundat el 1885, que el 1906 tenia un miler d'alumnes matriculats en la seva escola, a més dels centenars de persones associades a les corals, companyies teatrals o en les seccions d'excursionisme. En un discurs llegit el 1888, recordaven que l'educació era, però, l'objectiu primer de l'entitat¹ (*):

“Nada por cierto tan digno de tenerse en cuenta, como la manera de sacar a los pueblos de la ignorancia en que se encuentran, que es el modo de proporcionar a las clases obreras, los medios más económicos para que puedan probar la sabrosa copa de la instrucción, cuyos progresos cobrará la humanidad entera en razón directa en lo que a ello hayamos contribuido. A este fin dirigimos nuestros pasos, cundiéndonos la idea en 1885 de formar un ateneo puramente instructivo (...)”.

Les dues xarxes associatives representaven dues concepcions de la societat divergents: dues maneres d'entendre la cultura, la política i la societat amb desenes de varietats dins d'elles mateixes. Durant una setmana d'aquell 1909 els menys afavorits es van alçar amb la voluntat ferma de revoltar-se contra el poder establert —monarquia, Església i guàrdia civil— i per l'ideal republicà. Com passà a la resta de Barcelona, fou un moviment vist amb bons ulls pels dirigents del republicanisme local en un primer moment, però que se'ls escapà de les mans per haver infravalorat el coratge i el nivell organitzatiu de les entitats més progressistes i els seus homes. Els fets de juliol de 1909 van ser especialment violents a Sant Andreu, si bé no ens consta cap episodi de pillatge ni de robatoris.

2. ELS FETS DE JULIOL

Seguint la narració dels fets, el diumenge 25 de juliol es respirava una calma tensa, amb rumors ací i allà, i el dilluns 26 esclatà l'alarma i les pors. Aquella darrera setmana de juliol no començà com la resta: alguns coneixien la convocatòria de vaga general i d'altres se n'assabentaren en arribar al lloc de treball o en el trajecte, perquè no hi havia moviment de mercaderies provinents de Barcelona; els companys més compromesos ho sabien, explicaven les notícies impreses als diaris i convidaven la resta a afegir-se a l'aturada. Al migdia, les fàbriques ja estaven aturades i el tramvia i els trens no funcionaven; els

¹Tots els (*) són transcripcions literals de l'autor (nota de la correctora)

trajectes que havien d'arribar a Barcelona acabaven sobtadament a Sant Andreu, on els maquinistes eren obligats a aturar el tren; els viatjants es trobaven en una població desconeguda, amb els carrers estranyament concorreguts i amb la il·luminació pública esmorteïda, que s'apagà definitivament a les onze del vespre; alguns pogueren hostatjar-se a casa de familiars o coneguts; d'altres, als hostals, però la majoria empengueren camí de la ciutat a peu, potser sense tenir notícies de la revolta; en finalitzar el dia, Sant Andreu estava totalment aturat. Els obrers, majoritàriament ferroviaris i metal·lúrgics, i les obreres del tèxtil havien aconseguit llur objectiu sense cap acte de pillatge i es disposaven a patricular per tot el barri. La gent més conservadora es tancà a casa o escapà, com el cap del sometent, el ric advocat carlista Jaume de Moner. L'absència de Moner facilità que els revoltats poguessin fer-se amb bona part de les armes dels sometents, la major part dels quals eren d'edat avançada.

El dimarts 27 de juliol, un escamot de l'exèrcit llegí en diverses cantonades el comunicat declarant l'estat de guerra. Aleshores ja s'havien començat a alçar barricades amb l'empedrat dels carrers. En tenim constància d'una a la font d'Aristòtil (Ramon Batlle), a la plaça del Comerç, i d'altres a les rieres d'Horta i de Sant Andreu, tot i que algun relat ens fa pensar que n'hi havia més. Se sentiren els primers trets, provinents de l'interior del convent dels Maristes, empesos per la por que els ataquessin. Josep Miquel i Baró, Domènec Vallés i Pere Duaso van dirigir el desarmament del sometent.

En aquest punt de la narració és interessant fer notar que la violència es canalitzà contra l'Església i la guàrdia civil, però que no s'emprà amb els andreuencs del sometent. Probablement els revoltats que els amenaçaren els tenien per veïns i no els identificaven amb l'objectiu a abatre. Amb aquestes armes, els revoltats intentaren assaltar la comissaria de la guàrdia civil, que es defensà des dels terrats del carrer Gran, a tocar de Llenguadoc. En l'intercanvi de trets va morir un dels atacants.

El dimecres 28 de juliol arribaven notícies de la revolta de Barcelona i els primers incendis, el més simbòlic dels quals fou el de la parròquia de Sant Andreu, que coneixem al detall gràcies als articles de l'historiador Joan Clapés i Corbera.

El dijous 29 cremaren el convent dels Maristes, el convent de Jesús Maria i Josep —sobre aquests fets tenim una interessant i partidista memòria firmada pel prevere Jaume Baranera— i, el divendres 30, l'escola dels Pares de la Sagrada Família. Fou precisament durant els dies 29 i 30 que els revoltats fugiren del centre de Barcelona i una bona part d'aquests arribà a Sant Andreu per partir cap als pobles del Vallès. Aleshores, les tropes del general Germán Brandeis (heroi per la seva participació en els fets del *Cu-cut!*) es feren fortes entre el Clot i la Sagrera i aquest manà anar a buscar els representants andreuencs. S'hi presentaren els regidors Sans, Iglésias, Cararach i alguns veïns. El general els demanà que treballassin per desfer les barricades o, si no, bombardejaria la població. Josep Cararach deixà escrites unes memòries en les quals explica les seves anades i vingudes entre el centre del poble i el Clot i com hostatjà una part de les tropes al col·legi de les germanes dominiques, motiu pel qual segurament se

salvà de ser cremat. No sabem quines van ser les gestions dels altres dos regidors, si bé coneixem que utilitzaren persones diverses per recollir informació dels esdeveniments. Aquesta és la seva narració dels fets (*):

“Quant a la nostra barriada, que estava aïllada de la resta de la ciutat per estar paralitzats tots els treballs i serveis públics com la il·luminació i els transports, es presentà el general Brandeis al front d’una forta columna composta d’artilleria, cavalleria, infanteria i Guardia Civil, i m’envià un missatger dient que m’esperava a Can Ribas (Clot) acompanyat del Cap del Sometent i una comissió de propietaris, vaig reunir uns quanta veïns i pel camí se’ns ajuntaren l’Ignasi Iglésias i Francesc Sans, regidors també del Districte i ens dirigirem a la busca de l’esmentat general, que el trovarme al front de la referida columna al davant de la fàbrica de Can Sert, el general ens preguntà pel cap del Sometent i li vaig contestar que tant el cap com el subcap s’havien absentat de la barriada, però que jo formava part del mateix, que ademés era tinent d’alcalde del Districte X, que el Sr. Iglésias, allà present, era el tinent d’alcalde del Districte IX i que el Sr. Sans era regidor, ens ordenà que féssim enderrocar les barricadas perquè de lo contrari les desfaria a canonades, li vaig contestar que ho provaríem i ens n’anarem cap a Sant Andreu detenint-nos a cada barricada per advertir el poble de les intencions del general, en no trobar-hi oposició, jo començava a treure algun adoquí i els veïns que estaven presents continuaven la feina, això durà fins que arribàrem a la plaça del Comerç, on hi trovarem alguns dels principals organitzadors de la bullanga.

Aquests s’oposaren a que es desfés la barricada dient que l’havia fet el poble i que si la volien enderrocar que ho féssin les tropes, allavors vaig tornar tot sol a manifestar al general que les barricadas estaven ja desfetes, pel camí, abans de trobar el general i a prop de la riera d’Horta vaig trobar-me amb un esquadró de cavalleria manada pel coronel Mercader i vaig pregar-li que tombés pel carrer de Sant Ildefons, perquè en aquell moment, anaven a incendiar el col·legi de Jesús, Maria i Josep del carrer de Sant Sebastià i que amb la seva presència encara podria evitar-ho, em contestà que ells no eren bombers i li digué que ja els hi enviaria jo, que ells no havien de fer res més que defensar-los, però es limitaren a donar una volta i se’n tornaren a trobar-se amb la columna que estava ja davant de la fàbrica Palés, jo vaig continuar la caminada fins a trobar al general a qui vaig dir que les barricades ja estaven desfetes, allavors m’encarregà que ordenés als revolucionaris que s’entreguessin amb les armes, que de lo contrari passat un plaç que em va donar, bombardejaria la barriada disparant una canonada cada no recordo quants minuts, fins que iséssim una bandera blanca al començament de La Sagrera, jo vaig contestar-li que allò era feina d’ell i no meva i per tant que em deixés el temps necessari per arribar a casa i que ja podia començar a bombardejar quan li vingués bé.

Al cap de poc temps que jo havia arribat a casa, es presentà un xicot i em digué que a la plaça del Comerç hi havia el general Brandeis que desitjava que l'anés a veure, vaig anar-hi però ja havia desaparegut i altra vegada vaig emprendre el camí cap a La Sagrera, a l'arribar-hi vaig trobar que les forces havien ja girat de cara a Barcelona per tornar-se'n, el general em digué "ja he vist que encara queda una barricada", em deixà una companyia d'infanteria i em demanà que li busqués allotjament i que si el dia següent la barricada no estava desfeta ho faria ell a canonades.

Vaig allotjar les forces al col·legi de les Germanes Dominiques del carrer de Ramon Batlle, que no hi havia ningú i segurament això salvà l'edifici de l'incendi perquè aquella mateixa tarda havien incendiat el dels Pares de la Sagrada Família.

L'endemà m'envià a buscar el capità de les forces que s'havien quedat perquè veiés com feia desaparèixer la barricada de la plaça del Comerç, situà soldats als terrats de les cases veïnes i a les boques dels carrers que donen a la plaça, apuntant els fusells a tots els grups que es formaven, i a tots els que passaven que li semblés que podien haver sigut revolucionaris els escorcollava i els feia treballar desfent la barricada i arreglant l'empedrat com poguessin.

No cal constatar que la revolució estava llesta i allavors començà la repressió."

Entre els dies dissabte 31 de juliol, diumenge i dilluns arribà la normalitat al barri, amb l'entrada pactada de l'exèrcit que ens ha narrat Josep Cararach. Les memòries del regidor més important de principis de segle, però, finalitzen el relat dels fets d'aquells dies de la manera abrupta que hem reproduït. La laconica frase "i *allavors* començà la repressió" amaga una realitat ben dura, que malgrat l'omissió el tocà de prop.

3. JOSEP MIQUEL I BARÓ, ANDREUENC EXECUTAT

La repressió fou brutal. Es processaren prop de dues mil persones, entre anarquistes, radicals i nacionalistes republicans, i se n'afusellaren cinc. El primer fou un andreuenc anomenat Josep Miquel i Baró. El pare de la historiografia andreuenc i coetani dels fets, el mossèn Joan Clapés i Corberà ho explicà com segueix (*):

"Els dies següents es feren grosses agafades d'homes suposats incendiaries i lladres, en el carrer aterrat per l'obertura del passeig de Torras i Bages, nomenat de Santa Cristina, quasi no hi quedà cap home, i algun temps després moria afusellat entre altres quatre, Miquel Baró, sentenciat per un consell de guerra que el senyalava com un cap dels que incendiaren l'església de Sant Andreu de Palomar"

Josep Miquel i Baró (Lleida, 1865 – Barcelona, 1909) podria ser el “subjecte desconegut” que Clapés citava pàgines enrere en la seva obra cabdal, les *Fulles Històriques de Sant Andreu de Palomar*. En tot el relat dels fets, el capellà s’esforçà a subratllar la procedència immigrant dels revoltats i els “vils propòsits de moltes persones desarelades de la població que els donava hospitalitat, i d’altres de fora que venien a atiar el foc de l’anarquia”. Però de ben segur que, malgrat el que deixà escrit, tant Clapés com els homes dels partits conservadors andreuencs coneixien bé Josep Miquel i Baró, que fou executat el 17 d’agost a l’edat de quaranta-tres anys. Josep Miquel era funcionari de l’Ajuntament i treballava a la seu del Districte. Era un membre popular del Centre Republicà Autonomista de Sant Andreu i un dels homes de confiança d’Ignasi Iglésias. Algunes fonts diuen que l’envià a recollir notícies i acabà afegint-se a la revolta. La historiadora Joan Connelly Ulman explica que Miquel assumí el seu paper de líder de la revolta, que lluí una espessa barba roja i vestia una brusa obrera de color blau més llarga de l’habitual, cosa que el feia visible ràpidament. El Consell de Guerra el va declarar culpable de sedició. *La Vanguardia* del 24 d’agost diu que (*):

“La inmensa mayoría de los testigos que se presentaron, entre ellos algunos de descargo, acusaron al procesado de haber capitaneado en San Andrés de Palomar, a los revoltosos que incendiaron la parroquial iglesia de Jesús y María (Colegio de los Hermanos Maristas), de haber atacado el cuartel de la Guardia Civil, de construir barricadas y de haberse apoderado de las armas depositadas en el fielato”.

L’execució exemplar de Baró volia ser un cop contra les organitzacions obreres i republicanes i, més concretament, contra un partit que no s’havia posicionat contra la revolta, el Partit Republicà Nacionalista Català. Tot i les gestions dels polítics Amadeu Hurtado, Pere Coromines i Felip Rodés per aconseguir el perdó del govern Maura, aquest no va arribar mai i l’execució es dugué a terme tres dies després de la sentència. Desconeixem quina va ser la reacció a aquesta execució a Sant Andreu. El primer historiador local, el mossèn Joan Clapés i Corbera, tot i viure els fets de primera mà, no deixà constància de l’ajusticiament, ni el regidor Cararach en les seves memòries. Ni l’un ni l’altre van fer una mínima referència a la repressió de persones i entitats: el mateix Francesc Sans va ser empresonat i l’entitat que presidia, l’Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar, va ser clausurat. L’única conseqüència que descriu Clapés és la mort el 1913 del mossèn Josep Badosa Campaña de forma prematura pels horrors viscuts durant aquella setmana, quatre anys després que s’esdevinguessin els fets (*):

“(…) cal remarcar que pels fets luctuosos de la Setmana Tràgica, fou el Dr. Badosa una de les primeres víctimes; els incendiaris envadiren sobtadament la seva casa, robant i cremant tot quant hi havia, ell pogué salvar-se per miracle. Després, pasats els dies, al posar-se en contacte amb la seva família, deia ben compungit, car era una ànima selecta i eminentment cristiana: *Tot m’ho han pres; més m’estimo ésser l’expoliat, que no pas dels que m’han robat.*

Els sofriments d'aquells tristos dies l'afectaren molt; tingué de salvar-se fugint pels terrats del carrer on tenia el seu pis, prop del convent de les Jerònimes de Barcelona. En opinió dels metges que l'assistiren en la seva última malaltia, és molt probable que aquell trastorn que rebé l'inflúis d'una manera eficaç en la seva inesperada i prematura mort, que tingué lloc a Barcelona el 3 de juny de 1913, volgut i admirat pels que el tractaren”.

Tot i que estem segurs que Clapés conegué Miquel, no deixà més de dues línies escrites entre la quantitat de pàgines que publicà en llibres i periòdics dedicades a la Setmana Tràgica. Ens narrà detalladament la crema de l'església parroquial, però no féu ni la més mínima reflexió sobre els motius ni sobre la repressió posterior. És evident, doncs, que malgrat ser el pare de la historiografia andreuca, les seves obres requereixen una lectura crítica.

4. LA SETMANA TRÀGICA A LA PREMSA ANDREUENCA

Pel que fa a la premsa, fou en la conservadora on aparegueren els primers articles dedicats als fets de la Setmana Tràgica. A *Autonomia*, revista portaveu de la Lliga Regionalista, afegiren a la tesi de la procedència forània dels causants de la revolta de Clapés, la de l'extracció social (*):

“Uns quanta matuters y culs de taberna secundats per un grapat de forasters d'aquells que s'estarien llegint els articles de certs periodichs y escoltant la paraula fogosa de determinats oradors que después que tenen engrescades les masses, s'amaguen perquè no'ls obliguen a posar-se al davant, y uns quants trinxeraires d'aquells, que per desgràcia, no falten enlloch”

Cal destacar l'article “Després de la revolta”, publicat a la mateixa revista el setembre de 1909 i signat per J. Arbós i Altafaja. En el text, critica les persones i entitats conservadores per la seva passivitat i proposa solucions des d'una perspectiva catòlica (*):

“iQuina llàstima que no hagin cremat totes les societats catòliques de Sant Andreu, y cases dels catòlics que, per la seva intransigència en qüestions de procediment, han deixat de valdres dels medis adequats per aturar l'onada revolucionaria, y ab la seva passivitat han permés que s'escampessin arreu les doctrines revolucionaries (...) !”

I per tal “de fer que desapareixin l'apatia que fins ara ha sigut la característica de la majoria de catòlics”, proposava (*):

“En primer lloch, crech que haurien de desaparèixer totes, absolutament totes les societats catoliques de la nostra barriada y tot lo que significués diferenciació

dels grupos catòlics qu'avuy existeixen; y sobre les runes d'aquestes societats, aixecar un nou "Centre Catòlich", montat sobre les runes dels temps actuals, que son de lluyta empenyada entre catòlics y revolucionaris (...). L'objectiu principal d'aquesta nova entitat deuria ser la propaganda catòlica sense cap limitació, contestar als atacs de l'adversari, ab la mateixa forma y mateixos procediments qu'ens combatés"

La premsa obrera local gairebé desaparegué i el poc que es publicà mesos després mai no féu referència als fets de juliol. *Rayo de Luz*, la publicació de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar, fou clausurat entre els mesos d'agost de 1909 i abril de 1910. Precisament, en el darrer número abans de la prohibició, hi localitzem la nota següent signada pel secretari de l'entitat:

"A pesar de su benéfica institución, por su carácter, no puede mezclarse en asuntos que no sean de enseñanza, ante los sucesos acaecidos en nuestra hermosa ciudad, no puede menos que protestar de ellos y desear vivamente que vuelva a su estado normal, para bien de Barcelona y de España en general."

Cal fer una menció especial al paper d'Ignasi Iglésias, el poeta dels humils nat a Sant Andreu. L'any 1909 ja era un autor popular i consagrat amb grans èxits com *El Cor del Poble*, *Les Garses* o *Els Vells*, on els protagonistes eren els més desvalguts de la societat barcelonina del moment. Malgrat la crítica social que sempre emanava de la seva subtil ploma, no deixà ni una sola línia dedicada als fets o a l'executat Josep Miquel, el qual coneixia. Costa entendre el silenci d'un home que vivia de l'escriptura, respectat en tots els ambients i que havia jugat un paper en la resolució dels fets, i del qual no podem més que sospitar un coneixement exhaustiu del que succeí. El mutis va ser general i, malgrat la censura, només va poder ser trencat, a Sitges, per Joan Maragall, la qual cosa evidencia que aquella setmana de juliol va representar un fracàs per a la ciutadania de Barcelona. El mateix Iglésias, que havia portat les reivindicacions dels oprimits a l'escena dels escenaris europeus, degué sentir-se avergonyit de la incapacitat d'entendre les necessitats d'aquells a qui pensava representar.

En els ambients més conservadors, la revolta va provocar la inquietud, la desconfiança en les noves classes socials i l'aïllament en els seus posicionaments socials. Els pares de Josep Armaches van fer vaga tota la setmana i van creure que un món més just era possible. Ni els trets ni les flames els apartaven del convenciment de lluitar pel futur de llur fill però set dies després, el somni es va trencar en mil bocins. La mare tornà a Can Galtacremat, la fàbrica que havia inspirat Ignasi Iglésias a escriure *Els Vells*, el seu drama obrer més popular. De camí va veure carrers aixecats i edificis malmesos. Quan tornà a casa estava atemorida per l'estat del poble i dies més tard van detenir alguns líders sindicals. No creia que fos necessària tanta repressió ni, potser, tant de foc. Però en el moment en què sostenia el seu fill en braços de cara a les flamarades ella també cremava tota la injustícia que havien patit els seus i deixava volar la imaginació.

BIBLIOGRAFIA

- CLAPÉS I CORBERA, Joan (1984). *Fulles Històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Grup d'Andreuencs.
- CHECA, Martí; RABASSA, Jordi (1988). «Sant Andreu de Palomar al segle XIX». A: Sobrequés, Jaume [dir.]. *Història de Barcelona. 9: Sant Andreu i Sant Martí*. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana; Ajuntament de Barcelona.
- RABASSA, Jordi (2004). *Josep Cararach i Maurí: L'època de la construcció del Sant Andreu contemporani*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.
- MARÍN, Dolores (2009). *La Semana Trágica: Barcelona en llamas, la revuelta popular y la escuela moderna*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- CONNELLY ULLMAN, Joan (1972). *La Semana Trágica*. Barcelona: Ariel.
- NAVARRO, Eduard (1998). «Els obrers de Sant Andreu: una breu història». A: ÀLVAREZ, Manuel [et al.]. *Sant Andreu de Palomar, més que un poble*. Barcelona: Vers.Art

